

**

*0: EK

*1: 2005-2006

*2: 24

*3: WordXP

*4: 24ste vergadering

*5: Dinsdag 4 april 2006

*6: 13.30 uur

**

Voorzitter: Timmerman-Buck

Tegenwoordig zijn 67 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Videc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Doesburg, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Engels, Essers, Franken, Van Gennip, De Graaf, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oije, Ketting, Klink, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Leijnse, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Van den Oosten, Pastoor, Van Raak, Rabbinge, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuyer, Slagter-Roukema, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Thissen, Timmerman-Buck, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteman, Woldring en De Wolff,

en de heer Veerman, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

**

*N

+De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Hamel, wegens verblijf buitenslands;

Platvoet, wegens verblijf buitenslands in verband met verplichtingen voor de Raad van Europa;

Meindertsma en Putters, wegens verblijf buitenslands in verband met deelname aan de Interparlementaire conferentie "Inspire" te Gävle, Zweden.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

*B

!Diverse wetsvoorstellen!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Telecommunicatiewet in verband met de implementatie van richtlijn 2004/108/EG (30255);**
- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet vervoer gevaarlijke stoffen en de Wet milieugevaarlijke stoffen in verband met de nieuwe voorschriften inzake taken en verantwoordelijkheden bij het vervoer van gevaarlijke stoffen zoals deze in de internationale verdragen zijn gewijzigd (30328).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B

!Innovatie!

Aan de orde is het debat "Innovatie" in het kader van de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV) voor het jaar 2006 (30300-XIV);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2006 (30300-F).**

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. De behandeling van de begroting van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit wordt dit jaar gebruikt om een discussie of debat te voeren over het thema "innovatie". Dit thema is al eerder, weliswaar impliciet, aan de orde geweest bij andere beleidsdebatten, maar krijgt dit jaar conform de voorstellen van de vaste commissie van de Eerste Kamer voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit expliciet de aandacht. In mijn bijdrage zal ik namens mijn fractie ingaan op de achtergrond van de keuze voor dit onderwerp. Daarna zal ik vanuit een

historisch perspectief ingaan op de belangrijke bijdrage van de overheid aan innovatie. Vervolgens zal ik aan de hand van enkele voorbeelden ingaan op de keuzen die moeten worden gedaan en op de cultuurveranderingen die nodig zijn om het innoverend vermogen maximaal te benutten en de maatschappelijk gewenste doelen te realiseren.

De Nederlandse landbouw heeft een bijzondere positie in Europa en in de wereld. Het is hier al heel vaak gezegd: de landbouw is minder afhankelijk van het Europese beleid, minder afhankelijk van subsidies en sterker competitief dan de landbouw in vrijwel alle andere landen in de wereld. Van de twintig te onderscheiden bedrijfstakken in de Nederlandse land- en tuinbouw behoren er acht bij de tien meest competitieve van de Nederlandse economie. Dat is zo als wij een nauwe economische invulling hanteren, maar ook als wij een brede invulling hanteren, een invulling in het kader van de duurzame ontwikkeling. Deze acht bedrijfstakken horen dus bij de bovenste tien van de tweehonderd bedrijfstakken die wij in Nederland kunnen onderscheiden. Dat is niet niks. Toch ontgaat dat menigeen.

De kennisintensiteit van deze bedrijfstakken, die voorkomt bij de producten, zoals zaaizaad, pootgoed en bollen, maar ook bij productiewijzen zoals bij groenten en bloemen en bij logistiek en marketing voor de voedingsmiddelen- en genotmiddelenindustrie is zeer groot, evenals de waarde per eenheid product. Dat verklaart de sterke concurrentiepositie. De rol van de overheid en de particuliere sector is in Nederland steeds gericht geweest op een versterking van die concurrentiekracht. Dat heeft ons geen windeieren gelegd. Daartoe werden tot nu toe steeds drie interventiemechanismen gehanteerd. Ik noem in de eerste plaats de landinrichting en verdere verbetering van productieomstandigheden. Dat is een taak van zowel de overheid als de particuliere sector. In de tweede plaats noem ik de organisatiestructuur met coöperaties. De afgelopen tien jaar hebben verschillende coöperaties hun honderdjarig bestaan kunnen vieren. Maar ook de zbo's hebben een belangrijke rol gespeeld, waardoor een tegenmacht op de markt kon worden georganiseerd en de vele kleine producenten gezamenlijk iets konden bereiken. In de derde plaats noem ik de vergroting van de kennisintensiteit en de stimulering van innovatie.

Vandaag spreken wij met name over het laatste interventiemechanisme. Sedert de landbouwcrisis van 1870 heeft Nederland los van de coalities van verschillende samenstelling, traditioneel ingezet op de versterking van dat sterke kenniscluster. De Nederlandse overheid heeft in coalities van verschillende gedaante altijd geijverd

voor het versterken van de concurrentiekracht. Dus geen volledige bescherming, noch volledige liberalisering, maar inzetten op concurrentiekracht. Het groene onderwijs, het onderzoek en de academische traditie zijn toonaangevend in de wereld. Dat verklaart mede de kracht van het agrocluster.

In Kiezen voor landbouw, de prachtig geïllustreerde nota van de minister van Landbouw, komt dit goed tot uiting. Veel individuele innovatiestrategieën worden beschreven en veel primaire producenten en hun keuzes komen daarin uiting. Dit kan variëren van ondernemers die inzetten op schaalvergroting tot ondernemers die op verbreding mikken en ondernemers die het vooral in de verdieping zoeken. Allerlei keuzes komen daarin tot uiting. Geïllustreerd wordt op welke wijze men inspeelt op de veranderende omstandigheden. In feite bevestigt dit de kracht, de innovatie, de ondernemingszin en de creativiteit van de vele werkers in de sector, hun vermogen om bedreigingen om te zetten in kansen en hun vermogen om oplossingen te vinden wanneer veranderende omstandigheden daartoe dwingen. Dat is natuurlijk hoopgevend, maar is het ook voldoende en wat is de rol van de overheid bij die verschuivende panelen?

Op dit moment doen zich grote veranderingen voor in het Europese beleid voor de landelijke gebieden. De beschermende structuren en de zekerheid van het Europese markt- en prijsbeleid maken plaats voor meer marktorientatie en het slechten van instrumenten die de ontwikkeling in een aantal groeiende economieën ondermijnen. Dat is vooral het geval in ontwikkelingslanden, die in zekere zin werden gedupeerd door de beschermende structuren en instrumenten in Europa, wat verontreinigend werkte op de lokale of regionale markten die zich in het Zuiden moesten ontwikkelen. Dat deze ondermijnende instrumenten ter discussie staan en verdwijnen is goed, maar dat heeft ook zijn beperkingen. De markt als ordenend instrument wordt door mijn fractie onderschreven, maar de beperkingen daarvan worden ook onderkend, waardoor een blind geloof en vertrouwen zeker in mijn fractie niet bestaat. Het vergt een genuanceerde en vooral ook duidelijk opstelling van de overheid, die moet handelen vanuit een heldere opvatting over de toekomst van de landbouw en de daarin opererende bedrijfstakken.

De Partij van de Arbeid is voorstander van een beleid dat gericht is op versterking van de concurrentiekracht. Zij is zeker geen tegenstander van interventies van een tijdelijk en soms structureel karakter, als maatschappelijke doeleinden daarom vragen. Het is bijvoorbeeld gerechtvaardigd om middelen in te zetten en beschermde structuren te

hanteren voor het landschap, het milieu of het in stand houden van cultuurhistorische waarden. Let wel, hierbij moet eerst bekeken worden of een en ander niet in alle openheid en met gebruikmaking van de tucht van de markt tot ontwikkeling kan worden gebracht. In de allereerste plaats moet daarom worden ingezet op een structurele versterking van het eigen vermogen om productieve structuren te ontwikkelen op micro- en mesoniveau. Dat geldt zowel voor de grondgebonden als voor de niet grondgebonden landbouw. Vooral de laatste zal in Nederland de komende tijd steeds belangrijker worden. Er is vraag naar vele Nederlandse producten. In een straal van nog geen 150 km wonen immers zo'n honderd miljoen mensen. Er is vraag naar verse groenten, naar bloemen, zaaizaad enzovoort. Er zijn veel activiteiten waarbij hoogwaardige producten worden gebruikt die vaak in de niet grondgebonden landbouw tot stand worden gebracht.

De Nederlandse overheid moet via een voorwaardenscheppend beleid daarop meer inzetten. In de nota Kiezen voor landbouw, maar ook in de begrotingsstukken komt dat nog niet erg uit de verf. Wel komen individuele producenten aan het woord. Daar moet de primaire verantwoordelijkheid inderdaad liggen, maar het voorwaardenscheppende beleid van de overheid moet daartoe wel worden geactualiseerd. Dat geldt niet alleen voor innovatie, maar ook voor ruimtelijk beleid, logistiek beleid, investeringen in een dienende infrastructuur en het ruimte scheppen voor ontwikkeling. Dat is niet alleen de taak van de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, maar van het hele kabinet. Lukt het de minister om zijn collega's daarvan te overtuigen?

Wat zijn de positieve, beleidsmatige gevolgen van de onderscheiding door het Innovatieplatform van Flowers & Food als sleutelgebied? Is deze onderscheiding alleen lippendienst of meer dan dat? Wordt zij verzilverd in ondersteuning of stimulerend beleid? Hoe komt dat tot ontwikkeling? Hoe breed wordt dat gedragen in het kabinet?

Bepalend voor het beeld zijn de ontwikkelingen in de grondgebonden landbouw, hoewel de niet-grondgebonden landbouw zo typisch is voor Nederland. Bij de opdruk op de pakken melk van Ahold en bij andere activiteiten zie je ook dat het beeld wordt bepaald door de ontwikkelingen in de grondgebonden landbouw, die in Nederland nog steeds belangrijk is, maar minder belangrijk dan in andere Europese landen. In de grondgebonden landbouw zullen zich de komende tijd in Europa grote veranderingen voordoen.

Ongeveer twaalf jaar geleden werden door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid de mogelijkheden geschetst voor de Europese landen,

als sociale en economische doelen en doelen voor milieu en natuur serieus werden genomen. Bekeken werd op welke wijze vorm en inhoud moest worden gegeven aan de landbouw, de landinrichting en het landgebruik om maximaal tegemoet te komen aan die doelen. Daarbij zouden de best technical means (BTM) of de best ecological means (BEM) als productietechnieken worden gehanteerd.

De uitkomsten van die scenarioanalyse uit 1992 tonen aan dat er grote verschillen zijn in landgebruik, werkgelegenheid en emissie en immissie, dus zowel de uitstoot als het inbrengen, van milieuverontreinigende stoffen, al naar gelang het relatieve gewicht van de verschillende doelen. Het is een milieudoel om die emissie of immissie te minimaliseren. Het instandhouden van zo veel mogelijk werkgelegenheid is een sociaal doel. Zo weinig mogelijk kosten zijn een economisch doel. Zo veel mogelijk ruimte voor natuurontwikkeling en voor de ecologische hoofdstructuur is een echt biodiversiteits- of natuurdoel.

Al naar gelang het gewicht dat wordt toegekend aan ieder van die doelen, zijn er grote verschillen in uitkomsten in landgebruik, uitstoot van milieustoffen en gebruik van pesticiden. Het leverde nog indrukwekkendere resultaten op, toen die exercitie werd uitgevoerd voor het vergrote Europa. Er waren zeer indrukwekkende verschillen tussen de scenario's, maar nog meer ten opzichte van de huidige situatie. Om de orde van grootte te bepalen: in het Europa van de zestien werd het gebruik van landbouwgrond geschat op tussen 50 en 70 miljoen ha cultuurgrond, terwijl er nu 140 miljoen in gebruik is. Bij de pesticiden kwam men uit op tussen 5 en 20 miljoen kg actieve stof, terwijl er nu 400 miljoen kg actieve stof wordt gebruikt.

De uitkomsten van die scenariostudies van twaalf jaar geleden worden bevestigd door de ontwikkelingen die zich in de laatste tien jaar hebben voorgedaan. De productiviteitsontwikkeling per hectare, per mensuur en per ingezette kilogram input is doorgegaan. Met steeds minder mensen, minder hectaren en minder hulpmiddelen wordt dezelfde fysieke productie gerealiseerd. De grondgebonden landbouw wordt net als de niet-grondgebonden landbouw doelmatiger, doeltreffender en schoner, maar er is nog veel meer mogelijk. De scenario's werden toen beleefd als utopieën, dat zal de minister zich nog goed herinneren, omdat wij er uitgebreid over gediscussieerd hebben, maar door sommigen werden zij ook gezien als dystopieën.

Dat maakt duidelijk dat er ruimte en grond is voor keuzen, als je vanuit doeleinden redeneert. Daarmee kunnen die goed omschreven maatschappelijke wensen worden gerealiseerd. Worden die keuzen en de daaraan gekoppelde

instrumenten niet benut, en wordt volstaan met volstreekte liberalisering of instandhouding van obsoleete instrumenten, zoals wij nu vaak kennen, dan ontstaan er ook wel nieuwe structuren, maar die zijn maatschappelijk gesproken suboptimaal en zeker niet duurzaam. Duurzame ontwikkeling zou ook hier uitgangspunt moeten zijn en veel meer concreet kunnen worden uitgewerkt, als je de scenario's serieus neemt.

Het is opvallend dat de regering in Kiezen voor landbouw de keuze aan de individuele ondernemer overlaat. Dat is op zichzelf juist en het pleidooi voor ondernemerszin en bewuste keuzes op dit niveau wordt door mijn fractie onderschreven, maar er zijn niet alleen keuzes op microniveau nodig. Ook op meso- en macroniveau moeten keuzes worden gedaan door de daar functionerende actoren, en dat zijn de overheden.

De Partij van de Arbeid kiest bij die scenario's voor het toekennen van relatief veel gewicht aan de milieu- en ruimtelijke doelen. De kosten zijn weliswaar wat hoger dan de kosten van de landbouw die wordt gedomineerd door economische doelen, maar substantieel lager dan van de huidige landbouw, die als gevolg van soms slecht begrepen eigenbelang nog steeds veel ingebouwde inertie bevat. Dat kost veel geld en leidt niet tot de maatschappelijk gewenste resultaten die wel mogelijk zijn, juist op Europees niveau.

Het is dan ook zaak om met voortvarendheid keuzes te doen op macro- en mesoniveau. De discussie over de herijking van het Europese beleid voor de landelijke gebieden gaat dan weer over de doelen en daar moet zij ook over gaan. Bij het ontwikkelen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid bij de Verklaring van Rome in 1957 was dat ook het geval. Centraal stonden toen de maatschappelijke doelen en de instrumenten waren dienend. Die instrumenten, zoals de quota, het markt- en prijsbeleid, de milieuvoorschriften en allerlei andere middelenvoorschriften, die vaak de ondernemerszin ondermijnen en de creativiteit beperken, zijn nu nog steeds dominant in het maatschappelijk debat.

Hoe ziet de minister zijn taak als medevormgever van het beleid op macroniveau? Welke keuzes doet hij? Hoe vertaalt hij deze in zijn opstelling in de Europese gremia? Binnen Europa moeten substantiële keuzes worden gemaakt. Er hebben zich de laatste jaren ingrijpende veranderingen voorgedaan, maar er is niet alleen veel meer mogelijk, maar ook veel meer noodzakelijk.

In 2008 moet dan ook worden begonnen met die ingrijpende wijzigingen. Het kan en moet beter. Dat zullen wij moeten effectueren. De redenen daarvoor heb ik al genoemd, maar er zijn ook andere

redenen, zoals geopolitieke overwegingen. De rol van Europa in de WTO speelt daarbij een belangrijke rol. Te gemakkelijk wordt in WTO-verband gepleit voor liberalisering en het blind vertrouwen in de markt. Ik heb al gezegd dat de Partij van de Arbeid dat een te beperkte opvatting vindt. Vandaar de uitnodiging aan de minister om er zijn opvatting over te geven.

De keuzes op mesoniveau waarover ik net sprak, betekenen een actief beleid voor combinaties van Nederlandse provincies in het Europa van de regio's. In de nota van het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN), getiteld Kracht door kiezen, kiezen voor kracht, doen de drie noordelijke provincies die keuzes. Zij hanteren daarbij twee ordenende principes. Het eerste is het zogenaamde mal-contramal-denken, waarbij wonen en werken in de mal zitten, zodat er meer ruimte wordt gecreëerd in de contramal.

Daaraan is een tweede ordenend principe toegevoegd: water. Water vasthouden waar dat kan, en niet te snel laten afstromen. Water ook niet koste wat het kost weghouden van de lageregelegen gebieden die er in feite bij gediend zijn als er op grotere schaal meren ontstaan. Dit heeft ook grote consequenties voor de grondgebonden landbouw. Er zijn veel meer mogelijkheden voor substantiële uitbreiding van watervlakten en natuur en het vasthouden van water bovenstrooms.

In feite wordt hiermee op provinciaal of regionaal niveau geopteerd voor de ontwikkeling van een agrarische hoofdstructuur en een uitbreiding van de ecologische hoofdstructuur. Wat vindt de minister van deze opstelling? Is hij bereid hieraan mee te werken en daarmee zekerheid te bieden voor de regionale en lokale bestuurslagen en vooral voor boeren en andere grondgebruikers, zoals natuurbeschermers? Ik ervaar dagelijks in overleg met burens, die nog actief boer zijn of die overwegen om hun grond een andere bestemming te geven, en met natuurbeschermers dat zij graag zekerheid en duidelijkheid willen van zowel het provinciale als het landelijke niveau. Dat is noodzakelijk omdat grote investeringen nodig zijn als iemand besluit om door te gaan op de weg van schaalvergroting, verbetering van productieomstandigheden, realisering van hogere productie of het verwerven van meer productierechten. Die duidelijkheid moet worden gecreëerd. Dat is geen masterplan. Het gaat om een behoefte aan helderheid over waar wat wel en niet kan.

Anders dan in de ons omringende landen heeft de primaire sector en de toeleverende, verwerkende en bewerkende industrie in Nederland een ontwikkeling doorgemaakt die is te typeren met specialisatie, intensivering, versterking van kennisintensiteit, logistieke hoogstandjes, ketenregie

en ketendenken, exportgeoriënteerdheid, incrementele en in een aantal gevallen systeeminnovaties, een ijzersterke driehoek van kennisoverdracht: onderwijs, voorlichting en onderzoek. De dynamiek en vernieuwing waren typerend en dat maakte de sector tot een sleutelgebied voor kennis en innovatie en tot een van de toonbeelden van de kenniseconomie. Wordt dat door de Nederlandse regering ook zo gezien en hoe wordt dat vertaald in concreet beleid? Het traditionele innovatiebeleid -- overigens zo langzamerhand in zekere zin een versleten term omdat het steeds meer een containerbegrip is geworden -- werd sterk bepaald door de kennisinstellingen en veel minder door de naar kennis en inzicht vragende partijen.

Die karakteristiek is in feite verdwenen en dat vergt een andere rol en attitude van de kennisinstellingen maar ook van de overheid en de ambtelijke diensten. De kennisinstellingen hebben zich door de veranderde financieringsstructuur, waarbij veel meer de vraag mede bepaalt en mede financiert, al enigszins aangepast. Dat geldt in feite nog niet voor veel van de scholen, de hogere beroepsopleidingen, de voorlichting en zeker niet voor de ambtelijke diensten. Daar wordt nog veelvuldig het lineaire kennismodel gehanteerd en dat leidt soms tot weinig effectieve innovatietrajecten. Vernieuwingen zoals bijvoorbeeld bij Transforum Agro Groen zijn nog experimenteel. Daar wordt bekeken hoe een nieuwe kennisinfrastructuur kan worden ontwikkeld. Die vernieuwingen kunnen gemakkelijk worden gefrustreerd als middelen die langs andere weg beschikbaar worden gesteld de vernieuwingsprocessen in kennisinfrastructuur onderuithalen. Daar ligt een rol voor de minister als regisseur op dit gebied. Hij kan ook bijdragen aan enige consistentie. Het kan gebeuren dat er overheidsmiddelen en particuliere middelen worden ingezet voor vernieuwing van de kennisinfrastructuur en dat langs een andere weg middelen worden ingezet die dit heel gemakkelijk onderuit kunnen halen. Dat moet worden voorkomen.

Het is zaak om de innovaties van onderop te stimuleren en om de hele kennis- en innovatiestructuur te vernieuwen. Er moet meer ruimte zijn voor co-innovaties, meer stimulans voor experimenten, minder middelenvoorschriften vanuit de overheid, meer inclusief denken van de ambtenaren -- een term uit de jaren zestig -- en meer begrip. Dat vergt rechtstreekse contacten tussen onderzoeksinstellingen en eindgebruikers in de primaire sector en de toeleverende en verwerkende industrie. Het gaat in de sector relatief goed, maar het kan nog veel beter. De structuur bijvoorbeeld met de IKC's moet dan ook nog eens worden bekeken. Hoe

ziet de minister dat? Wat zijn daarover zijn opvattingen?

Intermediaire structuren moeten dienend zijn en niet de ambitie hebben om leidend te zijn. Dat vergt een attitude die nog lang niet overal wordt aangetroffen. Hoe denkt de minister die cultuuromslag in denken en doen ten behoeve van een vernieuwing van de kennisinfrastructuur te realiseren?

In Kiezen voor landbouw worden diverse strategieën op microniveau beschreven. Dat op zich is positief. Er zijn echter grote verschillen tussen de bedrijfstakken en het zou dan ook wenselijk zijn geweest om per bedrijfstak een SWOT-analyse toe te passen. Dat zou ook hebben aangetoond dat veel van de beschouwingen, onder andere van het Ruimtelijk Planbureau en andere gezaghebbende instituten en individuen die reppen over een platteland zonder landbouw zoals bijvoorbeeld de voorzitter van NWO of de minister van Financiën, niet gebaseerd zijn op goede analyses doch veelal op ontorechte vooroordelen. Die vooroordelen stelde ik namens de Partij van de Arbeid bij eerdere beleidsdebatten uitdrukkelijk aan de orde. Het zou goed zijn als de minister namens het hele kabinet nog eens zijn visie uiteenzette.

Niet alle landbouw, zeker niet de landbouw met de technieken en structuren van de jaren zestig, zal overleven. Het gedifferentieerde beeld dat oprijst, is veel pluriformer dan sommige analisten en toekomstvoorspellers ons willen doen geloven. Het is dan te weinig om de basisfilosofie, die van "zorgen dat" in plaats van "zorgen voor", te communiceren en te introduceren. Die filosofie wordt overigens onderschreven door mijn fractie, die ook hecht aan krachtige en goed functionerende eigen structuren binnen de sector. Die houding is in veel gevallen niet toereikend. Er is op ruimtelijk gebied, in het milieubeleid, maar vooral ook in het structuurbeleid een activerend overheidsbeleid vereist. Dat vergt bijvoorbeeld meer duiding ten aanzien van agrarische mogelijkheden, selectief reconstructiebeleid, goed ruimtelijk en logistiek beleid voor de niet grondgebonden activiteiten. Het ware eveneens verstandig om veel meer gebruik te maken van verkennende studies op alle integratieniveaus, macro, meso en micro, en om die te benutten bij het schetsen van toekomstmogelijkheden.

De toekomstvoorspellingen van het CPB moeten worden aangevuld met verkenningen liefst per bedrijfstak. Daarnaast zouden integrale analyses moeten plaatsvinden. Er moet gekozen worden voor een voluntaristische aanpak. Dat maakt de mogelijkheid van politisering groter omdat de consequenties van politieke keuzes in beeld kunnen worden gebracht. Het kiezen is dan gebaseerd op

normatieve en politieke voorkeuren en kan dus niet als onvermijdbaar of onontkoombaar worden gepresenteerd. Vanzelfsprekend is er altijd veel onbeïnvloedbaar, maar de aanwezige ruimte moet maximaal worden benut. Is de minister in staat om op deze suggesties in te gaan? Hoe denkt hij aan deze duidelijk geïdentificeerde behoefte tegemoet te komen? Het zou mooi zijn als de minister erin slaagt om juist dit type analyses te laten maken.

Eenieder heeft tegenwoordig de mond vol van kenniseconomie en innovatie. Men refereert dan veelal aan de hoogwaardige elektronica-industrie, de ICT en de tertiaire sector met z'n zakelijke dienstverlening, vooral ook de financiële, maar denkt dan niet aan de hoogwaardige, groene biotechnologie, de witte biotechnologie en de bio-based economy. Ook wordt veelal voorbij gegaan aan de perspectieven van juist de landbouw en de daarbinnen functionerende bedrijfstakken en bedrijven. Daar liggen vanwege de historische traditie, de groeiende vraag in de wereld naar de Nederlandse producten en productiewijzen en de grote deskundigheid van de Nederlandse land- en tuinbouw veel mogelijkheden. Die moeten worden benut. Dat vergt een activerend beleid en een stimulerende overheid. Die lijkt in goede handen bij deze minister, maar hoe wil hij dat in het kabinet en tegen de conserverende krachten in de samenleving in voor elkaar krijgen? Met conserverende krachten doel ik op de oud-groene beweging binnen het CDA en de nieuw-groene beweging binnen GroenLinks, vooral aan de overzijde van het Binnenhof.

Dynamiek, vernieuwing, kansen benutten en het omzetten van bedreigingen in kansen zijn allemaal mogelijk. Dat is de kracht van innovatie. Met veel belangstelling wacht ik namens mijn fractie de reactie van de minister op deze bespiegelingen en vragen af.

*N

De heer **Walsma** (CDA): Voorzitter. De land- en tuinbouw staat vanwege de belangrijke veranderingen die plaatsvinden nadrukkelijk op de agenda. In dit debat willen wij dan ook vooral de aandacht richten op de transities en de noodzakelijke innovaties. De minister is hier zeer intensief mee bezig, hetgeen ook tot uitdrukking komt in de nota Kiezen voor landbouw. Hierin geeft hij zijn visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector. Dankzij zijn inzet ontstaan er weer perspectieven voor het totale agrocluster omdat de internationale concurrentiekracht wordt versterkt. De CDA-fractie heeft grote waardering voor wat de minister in dit kader doet.

De resultaten van de landbouwonderhandelingen binnen de WTO betekenen voor het Europese landbouwbeleid een verdere daling van de garantieprijs richting wereldmarktprijs, de introductie van inkomenstoelagen, ontkoppeling van steun van de productie en koppeling aan eisen op het gebied van voedselveiligheid, milieu, dierenwelzijn en natuurbeheer.

De gevolgen van de liberalisatie zijn niet voor alle sectoren dezelfde. De tuinbouw, goed voor de helft van de toegevoegde waarde van de Nederlandse landbouw, zal hier niet zoveel last van ondervinden. Een gemakkelijke toegang tot de markten buiten de EU zal de sierteelt eerder een impuls geven. Voor veel agrarische producten hoeven we ons ook niet zoveel zorgen te maken. Dit geldt niet voor de granen en de suikerbieten. Hier zullen de lagere prijzen zonder meer gevolgen hebben en terecht wordt geadviseerd de suikerbietenteelt met ongeveer 20% te verminderen; ik heb begrepen dat dit inmiddels is teruggebracht tot 11%. De bescheiden effecten voor vele andere agrarische producten is vooral een gevolg van het feit dat grote delen van de EU-landbouw technologisch al zeer geavanceerd zijn en dat bijna alle landen buiten de EU ook een sterk beschermde landbouw hebben. Bij afschaffing van de steun zal daarom de relatieve concurrentiepositie van de EU-landbouw naar verwachting niet zo heel veel verslechteren.

De conclusie is dan ook gerechtvaardigd dat de liberalisatie niet zal leiden tot het verdwijnen van grote delen van de Europese land- en tuinbouw en dat de Nederlandse land- en tuinbouw er misschien nog wel voordeel van zou kunnen hebben. Voorwaarde is wel dat ook de andere rijke landen besluiten om de muur rond de eigen landbouw af te breken. De agroketen is en blijft dus heel erg belangrijk voor de Nederlandse economie en is goed voor zo'n 650.000 arbeidsplaatsen.

Hoewel er in de land- en tuinbouw altijd sprake is geweest van veranderingen en vernieuwing, tegenwoordig met het begrip "transitie" aangeduid, is daar nu wel heel nadrukkelijk sprake van. Het CDA vindt daarom dat systeeminnovaties nodig zijn. Deze innovaties moeten vooral gericht zijn op het verkrijgen van meerwaarde van het product. Dit geldt zowel voor de land- en tuinbouwproducten als voor de plattelands- en natuurproducten. Kernbegrippen hierbij zijn: kwaliteit, resultaat en een passende beloning.

Dit betekent dat de agrariërs voldoende kennis moeten hebben. Deze kennis moet vooral aansluiten op datgene wat voor innovaties nodig is. Het "groene" onderwijs zal hier een belangrijke rol in

moeten vervullen. Gelukkig zal de minister hier extra geld voor uittrekken.

Van betekenis is dat het kabinet het innoverende tuinbouwcluster Flowers & Food heeft aangewezen als sleutelgebied binnen het innovatieplatform. De minister heeft hiermee meer troeven in handen gekregen.

In deze tijd is het ondernemerschap erg belangrijk. Als ondernemer zie je kansen en mogelijkheden en anders ga je ze zoeken. In de nota Kiezen voor landbouw laat de minister duidelijk weten dat de ondernemers zelf het voortouw moeten nemen en een eigen ondernemerstrategie moeten ontwikkelen. De overheid zal en moet een minder leidende rol vervullen. Wij kunnen ons daarin vinden, maar dit heeft wel gevolgen voor het landbouwbeleid. Stond voorheen de sector centraal in de keuzes die gemaakt moesten worden, nu is dit model verlaten en worden de agrarische ondernemers veel meer aangesproken op hun verantwoordelijkheden. Dit heeft ook tot gevolg dat de collectieve belangenbehartiging onder druk is komen te staan. Deze "kanteling" heeft nogal wat gevolgen, vooral voor het antwoord op de vragen hoe en waar de belangen nu behartigd moeten worden en of er nog een basis is voor collectiviteit. Graag horen wij de mening van de minister over deze ontwikkeling en wat er in dit kader gaat gebeuren.

Hij heeft in het najaar van 2004 in de brief Groeien in concurrentie aan de Tweede Kamer geschreven dat de overheid ook het versterken van het ondernemerschap wil bevorderen. Ik wil hierbij opmerken dat ondernemerschap wel wat anders is dan vakmanschap. Vakmanschap is voldoende aanwezig in onze sector. Graag hoor ik van de minister hoe hij inhoud zal geven aan de aanpak van deze problematiek.

Het ontkoppelen van de inkomenssteun en de productie heeft niet alleen gevolgen voor de landbouw maar ook voor het landelijk gebied. Vanwege de opschaling van de landbouwbedrijven daalt de werkgelegenheid in die gebieden. Echte plattelandsproblemen zoals leegloop van dorpen of landelijke gebieden zoals dit in bijvoorbeeld Frankrijk aan de orde is, zullen zich naar alle waarschijnlijkheid hier niet voordoen. Publieke voorzieningen zijn overal in Nederland op kleine afstand beschikbaar in tegenstelling tot in vele andere lidstaten van de EU.

Vorig jaar heb ik in het beleidsdebat gerefereerd aan het rapport van het research instituut Alterra te Wageningen, waarin het idee beschreven wordt om te zoneren en wel met de bedoeling om in verschillende omstandigheden bedrijfspvormen te ontwikkelen. De minister heeft dit in 2002 al geopperd en het een "drie lagen"-model genoemd.

Ten eerste is er het grootschalige landbouwbedrijf dat marktconform geïnnoveerd moet worden. Ten tweede zijn er gebieden met natuurlijke handicaps waar aanvullende inkomstenstoelagen nodig zijn en ten derde is er een groep boeren die een bijdrage levert aan de zogenaamde groene diensten zoals onderhoud waterlopen, instandhouding biodiversiteit, etc.

Door natuur- en landschapsbeheer als economische activiteit te benaderen, wordt een bijdrage geleverd aan het behoud van de landbouw als beheerder van het buitengebied. De ondernemer produceert dus natuur en landschap, die "groene diensten" worden genoemd. Omdat het hierbij om collectieve zaken gaat, is er een verantwoordelijkheid voor de overheid. Daar komt bij dat natuur- en landschapsbeheer steeds meer als een markt benaderd wordt. Dit zou moeten betekenen dat in de regio's andere vormen van groene diensten ontwikkeld moeten worden met ook andere vormen van financiering dan via het programmabeheer.

Het CDA vindt dit een belangrijke ontwikkeling. Daarom horen wij graag van de minister hoever hij gevorderd is met het definiëren van de groene diensten en wel in die zin dat ze niet langer gezien worden als onderdeel van het landbouwbeleid. Ten tweede willen wij graag weten of er inmiddels een structurele en reële beloning wordt gegeven, dus geen vergoeding voor gederfde inkomsten, maar betalen voor een product. Ten derde vragen wij in welke mate de samenwerking tussen de agrarische ondernemers in dezen ondersteund wordt.

Naast de groene diensten zijn inmiddels ook de blauwe diensten in opkomst. Dit zijn activiteiten die gericht zijn op het verbeteren van de kwaliteit van het water en leveren dus een bijdrage aan het Europese waterbeleid. Worden voor deze diensten overeenkomstige regelingen getroffen?

Ik sta nu even stil bij de verschillende sectoren van de agrarische sector en ik begin bij de melkveehouderij. Het aantal melkveehouderijbedrijven in Nederland is de afgelopen jaren snel teruggelopen. Door de quotering is de melkproductie echter stabiel gebleven. We hebben dus van doen met schaalvergroting en dat zal tot de afschaffing van de quotering in 2013 wel doorgaan. Uit de cijfers blijkt dat in de afgelopen vijf jaar de gemiddelde steun aan de zuivel in de EU beneden het OECD-gemiddelde heeft gelegen. Dit betekent dat de relatieve concurrentiepositie van de EU-zuivelsector bij liberalisatie mondiaal iets zou kunnen verbeteren en dus ook die van de Nederlandse. Daar komt bij dat de prijzen van de grond en de quota in Nederland nog steeds zeer hoog zijn.

Inmiddels is er een Melkvee Academie tot stand gekomen. Deze Academie vormt een netwerk

waarin melkveehouders van elkaar en van anderen kunnen leren. Op deze wijze moeten de boeren bewust gemaakt worden van hun rol in de keten, opdat zij de markt en het beleid meer gaan betrekken bij de keuzes die zij als ondernemers moeten maken. Het ondernemerschap en vakmanschap van de melkveehouders zal zich dus vooral moeten blijven richten op grote bedrijven en op hoge kwaliteit van producten, welzijn van dieren en het milieu.

Bedrijven in verstedelijkte gebieden en in gebieden met kwaliteiten op het gebied van platteland en natuur moeten zich richten op verbredingen zoals recreatie. Vanwege de EU-regelgeving, zoals de KRW en de nitraatrichtlijn, zou het wenselijk zijn dat de veehouders en de akkerbouwers in bepaalde gebieden meer met elkaar gingen samenwerken. In pure weidegebieden zouden meer investeringen gedaan moeten worden in mestverwerking en co-vergisting om de mestproblematiek op te lossen. Gelukkig gaat de Utrechtse onderneming Biomassa Holding de komende twee jaar zes biomassacentrales bouwen in Nederland. Volgens de directeur, de heer Verhave, is er ruimte voor ongeveer 150 biocentrales. Het vraagt veel kennis en inzicht om dit goed vorm en inhoud te geven.

In een interview met het Algemeen Dagblad laat de heer Verhave weten dat de vele regels in Nederland een grote hindernis vormen: "In Duitsland en België heb je dezelfde Europese regels, maar landelijk is het een wereld van verschil. In die landen en bijvoorbeeld ook in Amerika is het zo dat de overheid zegt: hier heb je de eisen waaraan je moet voldoen, regel het maar. Hier moeten allerlei onderzoeken en rapportages worden uitgevoerd nog voordat er ook maar één paal in de grond is geslagen. Het is soms om moedeloos van te worden." Gezien de problemen waar wij vandaag over praten, zal dit moeten veranderen. Graag krijgt de CDA-fractie dan ook de toezegging dat de regering dit op korte termijn gaat aanpakken.

In de begroting schrijft de minister: "LNV wil vooroplopen met het groene kennissysteem en proactief inspelen op nieuwe wensen vanuit de LNV-sectoren en het LNV-beleid. Ontwikkeling, verspreiding en toepassing van kennis en onderwijs moeten aansluiten op datgene wat voor innovaties nodig is en waar ondernemers behoefte aan hebben. LNV zal de huidige infrastructuur, die sterk kennisgedreven is, ombuigen naar een meer innovatiegedreven structuur." Naast kenniscirculatie en onderwijsvernieuwing gaat het ook om herijking van de ondersteuningsstructuur, zo schrijft de minister. Het is ons niet helemaal helder geworden hoe de minister hier inhoud aan gaat geven. Graag krijgen wij hierover een nadere uitleg.

Hoewel het aantal bedrijven en varkens de afgelopen jaren sterk gedaald is, staat de Nederlandse varkenssector er toch goed voor. De sector heeft een sterke positie op de belangrijke West-Europese afzetmarkt. Onderzoek van het LEI geeft aan dat in de varkenssector goede ondernemers werkzaam zijn. Er is sprake van een efficiënte structuur met een hoge productiviteit en een lage kostprijs. Wel moeten de varkenshouders van de overheid voldoende ruimte krijgen om hun bedrijven te vernieuwen. In bepaalde gebieden zou clustering, ook met andersoortige bedrijven, mede vanuit de reconstructieplannen en innovatietrajecten, verder vorm moeten kunnen krijgen. Ook vanwege de logistiek, energiebesparing en hergebruik van afvalstromen zou zo'n clustering voordelen kunnen opleveren. Grootschalige nieuwe vestigingen in de vorm van "varkensflats" bieden naar onze mening onvoldoende perspectief en zijn minder wenselijk, ook vanwege het welzijn van de dieren. Wat is hierover de opvatting van de minister?

De pluimveehouderijsector maakt moeilijke tijden mee. Het aantal bedrijven is de laatste jaren fors gedaald. De omvang van de pluimveestapel is na 1998 bevroren en door sterke concurrentie van buiten Europa zal de omvang nog verder teruglopen. Kostenverlaging kan alleen gerealiseerd worden door opschaling, maar de bedrijven moeten wel voldoen aan dierenwelzijnseisen en aan voedselveiligheid. Vanwege de uitbraken van vogelgriep in Europa is de prijs van het kippenvlees met zo'n 10% afgenomen en is er in Nederland inmiddels een overschot van zo'n vijftigduizend ton. Vanwege de problemen met de export raden de grote pluimveeorganen hun leden af om tot inenting over te gaan. Binnenkort komt de Europese Commissie met een pakket aan maatregelen. De minister heeft al laten weten geen nationale aanpak te overwegen. Welke mogelijkheden ziet hij nog voor de pluimveesector, mede gezien de goedkope invoer uit derde landen? Ook de hobbydierhouders zijn zeer sceptisch over het inentingsplan, vooral vanwege de hoge kosten en de papieren rompslomp. De minister is bezig de regelgeving in te perken. Hoe gaat hij dit aanpakken?

De herziening van het Europese landbouwbeleid en de uitbreiding van de EU leiden tot een versnelde schaalvergroting en kostprijsverlaging in de akkerbouw. De hoge grondprijzen en de verscherpte milieueisen staan deze ontwikkeling wel wat in de weg. Vooral vanwege de korting op de productondersteuning zit de suikerbietenenteelt in een lastig vaarwater. Daar komt nog bij dat er een enorme overproductie van suiker is. In tegenstelling tot de zuivel- en vleessector is in de akkerbouw onvoldoende gewerkt aan product- en marktinnovatie. De glastuinbouw heeft daarentegen de slag naar vernieuwing wel gemaakt.

Een nieuwe ontwikkeling is het streven om als samenleving wat minder afhankelijk te worden van aardolie. Deze grondstof is niet alleen eindig, het gebruik ervan draagt bovendien bij aan de uitstoot van CO₂ en daarmee aan de klimaatverandering. Heel veel onderzoek wordt gedaan, ook door de Universiteit Wageningen, naar het gebruik van groene grondstoffen, dus landbouwproducten, voor non-food toepassingen zoals kleding, cosmetica, papier, olie- en smeermiddelen en bouwstoffen. Deze ontwikkeling roept bij ons wel de vraag op of het telen van gewassen hiervoor renderend zal zijn voor de Nederlandse boeren, dan wel dat enkel de reststoffen hiervoor te gebruiken zijn. Een transitie in deze richting zal uiteraard gevolgen hebben voor verandering van regels en instituties. Ook zullen wij te maken krijgen met andere vormen van milieuvervuiling. Wetgeving en stimulering door vrijstelling van accijnzen kunnen een goede stimulans geven in de richting van een brede toepassing van groene grondstoffen.

In de ons omringende landen, Duitsland en Frankrijk voorop, zijn de afgelopen jaren massaal energiegewassen zoals koolzaad geteeld voor biobrandstoffen. Belangrijke motor hierachter is de Europese richtlijn voor het gebruik van biobrandstoffen in het wegverkeer. Deze schrijft voor dat in 2005 2% en in 2010 5,75% van de autobrandstof uit biobrandstof moet bestaan. Nederland heeft zichzelf een streefcijfer van 2% in 2007 opgelegd. Volgens het LEI is hiervoor ongeveer 100.000 ha koolzaad nodig. De minister schrijft in een brief die hij samen met een onder meer door de Wageningen Universiteit uitgevoerde quick scan, Kansen op het gebied van biobrandstoffen, aan de Tweede Kamer heeft gestuurd, dat hij niet verwacht dat op grote schaal gewassen voor productie van biobrandstoffen geteeld zullen gaan worden. Volgens de onderzoekers kan Nederland zich beter richten op het benutten van reststromen uit de verwerkende sector en op de invoer en verwerking van grondstoffen uit het buitenland. Inmiddels is al wel een biodieselabriek in Farmsum vlakbij Delfzijl door de minister geopend. Zou het zo kunnen zijn dat, als de landen om ons heen massaal energiegewassen gaan telen, dit een gunstig effect zal hebben voor onder meer de aardappelen- en bietenteelt in Nederland, helemaal als er wat meer ruimte komt voor GMO's? Moet in het kader van het innovatief ondernemen niet veel meer aandacht worden besteed aan de precisielandbouw? Daarbij gaat het om meer precisie bij zaaien, bemesten en gewasbescherming om betere opbrengsten te verkrijgen. Zou hier qua landbouwkundig onderzoek en kennisoverdracht niet meer aan gedaan kunnen worden?

De glastuinbouw in Nederland neemt nationaal en internationaal een sterke positie in. De productiewaarde steeg tot rond 5 mld. Innovatie is een van de belangrijkste motoren achter de dynamiek en de kracht van het glastuinbouwcomplex. De afgelopen jaren is fors geïnvesteerd in vernieuwing. Continue versterking van de innovatiekracht blijft echter noodzakelijk om de voorsprong in de markt te behouden. Op het gebied van het milieu zet de sector zich in om zo weinig mogelijk afhankelijk te zijn van fossiele brandstoffen. Het concept "Kas als energiebron" geeft daar duidelijk invulling aan. Het streven is om een economisch rendabele en technisch haalbare teelt te bereiken, waarbij de energiebalans laat zien dat de energieoutput van duurzame energie gelijk of zelfs groter is dan de energie-input van fossiele energie. Dit energietransitieprogramma vergt de nieuwste technieken en dus investeringen. Hiermee wordt een positieve bijdrage geleverd aan de nationale Kyotoverplichting tot verlaging van de CO₂-emissie. Het InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster is hier nu enkele jaren mee bezig; de overheid draagt bij aan onderzoek en demonstratieprojecten. Kan de minister ons informeren over de vorderingen die inmiddels zijn gemaakt? In de brief van 13 september 2005 aan de Tweede Kamer, stuk nr. 111, gaat de minister uitvoerig in op de landbouwontwikkelingsgebieden van de glastuinbouw (LOG's) en op de greenports. In de Nota Ruimte wordt duidelijk aangegeven dat het Rijk bepaalt waar de LOG's en de greenports zich mogen ontwikkelen. De provincies en de gemeenten nemen deze gebieden derhalve op in hun ruimtelijke plannen. Graag willen wij van de minister horen hoe inmiddels door de provincies en het rijk wordt omgegaan met de glastuinbouw buiten de LOG's en de greenports. Flexibiliteit is van belang vanwege aanpassing aan de marktomstandigheden. Logistieke verbindingen tussen de LOG's en de greenports zijn ook van groot belang. Terecht schrijft de minister in de genoemde brief: uitermate belangrijk acht ik het dat voor de ruimtelijke en economische ontwikkeling van de Greenport Nederland de verschillende betrokken partijen, dat wil zeggen de overheden, ketenpartijen en sectororganisaties, samenwerken vanuit een gezamenlijke visie en aanpak. De minister wilde tot afspraken komen over een ontwikkelingsstrategie voor Greenport Nederland. Dit afsprakenkader betreft een samenhangend geheel van mainport, brainport, Greenport en de landbouwontwikkelingsgebieden, de glastuinbouw en de logistiek daartussen. Kan de minister ons informeren hoever hij hiermee inmiddels is gevorderd?

Dan kom ik nu op de visserij. De markt voor vis is sterk in beweging. De oorzaken zijn een steeds

grotere behoefte aan vis door de groeiende wereldbevolking en een veranderd consumentengedrag, vooral in de rijke landen. Vis concurreert in toenemende mate met andere dierlijke eiwitbronnen omdat het een gezond en licht verteerbaar voedingsmiddel is. Deze ontwikkeling heeft negatieve gevolgen voor de visstanden en dus zijn overheidsinterventies noodzakelijk. Er moet een goede oplossing gevonden worden om het evenwicht te bewaren tussen de langetermijnbelangen van de ecosystemen en de belangen van de visserijbedrijven. Goede visstanden zijn hiervoor noodzakelijk. Per lidstaat zijn vangstrechten in de vorm van nationale quota per vissoort vastgesteld. De lidstaten zijn zelf verantwoordelijk voor de uitvoering en de controle. De landen kunnen de quota onderling ruilen. Ondanks de Brusselse beheersmaatregelen gedurende vele jaren staat het Europese visbestand er belabberd voor. Ongeveer 80% van de soorten wordt nog steeds overbevist, zo zei de heer Rijnsdorp van het Nederlands Instituut voor Visserij onlangs in Leeuwarden tijdens een visserij-symposium. Het falen van het visserijbeleid komt vooral door de aard van het beheerssysteem. Zo wordt alleen gekeken naar de aangevoerde vis en wordt geen rekening gehouden met de bijvangst. De meeste vismethoden leveren namelijk niet alleen de gewenste vissoort op maar ook een heleboel ander zeeleven en immense hoeveelheden onvolgroeide vis. De bijvangsten worden soms meegenomen of overboord gekieperd, half of helemaal dood.

In LB-actualiteiten las ik dat er helaas nog steeds EU-landen zijn, waaronder Spanje, Ierland en Denemarken, die hun quota fors overschrijden en dus illegaal de zeeën plunderen. Landen als Noorwegen en Rusland wensen helemaal geen beperkingen. In alle landen is de verantwoordelijkheidsstructuur ten aanzien van het beleid weer anders. In meerdere landen, zoals Frankrijk en Spanje is het bijvoorbeeld niet duidelijk wie waarvoor verantwoordelijk is. De minister heeft onlangs in Urk gezegd: als er een goede controle is dan is het dagenregime eigenlijk overbodig. Met ons Nederlandse systeem van zelfregulatie zouden wij de gelegenheid moeten krijgen zelf te bepalen hoe wij ons quotum opvissen. Omdat de bijvangsten moeilijk tot niet te controleren zijn, kan toch alleen maar aanscherping plaatsvinden door het aantal zeedagen in te perken? Of ziet de minister andere mogelijkheden om dit probleem aan te pakken? Graag ontvang ik een antwoord van de minister op deze vraag.

Ook Eurocommissaris Borg spreekt van een "zeer onbevredigende situatie". Naast overbevissing signaleren de inspecteurs van de Europese Commissie nog vele andere zwakke plekken in de monitoring door de lidstaten van de vangsten, zoals

valse rapportages, het opgeven van verkeerde geografische vangstgebieden en dergelijke. Vorig jaar is Frankrijk door het Europese Hof van Justitie veroordeeld tot een boete van 20 mln. wegens gebrekkige vangstcontroles. Wellicht zullen andere landen volgen, maar dat biedt natuurlijk niet de oplossing. Graag willen wij van de minister horen hoe hij de problematiek in Nederland gaat aanpakken en hoe dat in Europees verband zou moeten gebeuren.

Inmiddels zijn er regionale adviesraden, de RAC's, in het leven geroepen om vissers, wetenschappers en andere betrokken partijen in een vroeg stadium te laten samenwerken en kennis te laten uitwisselen. Heeft de minister de indruk dat deze RAC's een bijdrage zullen kunnen leveren om de genoemde problemen de baas te worden?

De visserijsector heeft in sterke mate te lijden van de hoge energieprijzen. Saneringen en herstructureringen zijn aan de orde van de dag. In dit kader hebben vissers niet alleen te maken met het ministerie van LNV. Ook de Belastingdienst heeft een grote invloed op de sector. In dit verband bereiken ons met enige regelmaat geluiden dat fiscale bepalingen en het daarop gebaseerde beleid van de Belastingdienst haaks staan op het streven van het departement van LNV om noodzakelijke herstructureringen en saneringen te bevorderen. Deze klachten betreffen met name het restrictieve beleid van de Belastingdienst op het terrein van de herinvesteringsreserve in combinatie met het functioneel-economische vervangingsbegrip voor bepaalde bedrijfsmiddelen, alsmede de eenzijdige nadruk op de objectieve in plaats van op de subjectieve onderneming. Daardoor dreigen saneringsuitkeringen tegen het progressieve tarief te worden belast en wordt de vorming van herinvesteringsreserves regelmatig geweigerd. Kan de minister ons informeren of hij over deze fiscale aangelegenheden, die de visserijsector betreffen, overleg voert met de staatssecretaris van Financiën en zo ja, wat de stand van zaken van dit overleg is?

De visteelt is sterk in opkomst, zowel in de lage-inkomenslanden als in de geïndustrialiseerde landen. Binnen de EU levert de aquacultuur momenteel 12% van het volume en 25% van de waarde van de totale visproductie. In Nederland is het belang van de visteelt relatief gering. Belemmeringen zijn onder meer het ruimtebeslag, de waterkwaliteit en de vatbaarheid voor ziekten, waardoor chemicaliën en geneesmiddelen gebruikt moeten worden. Innovatief moet er nog heel veel gebeuren. Nederland heeft in potentie een voorsprong, doordat gebruik kan worden gemaakt van de hoogwaardige kennis van intensieve veehouderijssystemen. Daarom zou kweekvis op den duur moeten kunnen uitgroeien

tot een duurzame vorm van voedselvoorziening. Graag horen wij de mening van de minister over deze ontwikkeling.

In het hoofdstuk Kennis en Innovatie van de begroting voor het ministerie van LNV schrijft de minister dat de huidige infrastructuur, die sterk kennisgedreven is, omgebogen moet worden naar een meer innovatiegedreven structuur. LNV is verantwoordelijk voor het doen voortbrengen en benutten van hoogwaardige kennis voor de agri-food sector en de groene ruimte en voor het verbeteren van de samenhang tussen instellingen. Verder moet er een betere samenwerking komen tussen bedrijven, overheden, onderwijs- en onderzoekinstellingen. Wij zijn het hiermee van harte eens. Wij willen graag de toezegging van de minister dat na bijvoorbeeld twee jaar deze vernieuwde aanpak geëvalueerd gaat worden. Met belangstelling zien wij de antwoorden van de minister tegemoet.

*N

De heer **Van Heukelum** (VVD): Voorzitter. "Kiezen voor Landbouw". Dat schijnt het parool van deze minister te zijn. Dat is althans de titel van zijn visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector, zoals hij die eind vorig jaar het licht heeft doen zien. Kiezen voor landbouw; je moet maar durven. Wij hebben het immers over een sector die de afgelopen jaren geplaagd is door varkenspest, BSE, MKZ, vogelgriep en dioxineschandalen, om maar eens wat te noemen. In deze sector heeft volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek vorig jaar een gemiddelde inkomensdaling van €11.000 per bedrijf plaatsgevonden, en gemiddeld stopt 4,4 bedrijf per dag ermee. Het is een sector waarvoor in sommige delen van Nederland geen of nauwelijks toekomst meer is, aldus een pas verschenen studie: "Waar de landbouw verdwijnt"; alleen de titel al! En ondanks dat alles is het motto: "Kiezen voor landbouw". Zoals gezegd, je moet maar durven! Deze minister durft het, en dat is terecht. Er is de laatste tijd een stroom van publicaties verschenen van de zijde van het ministerie van LNV, van de SER, van het Ruimtelijk Planbureau en het Sociaal Cultureel Planbureau, die alle in verschillende toonaarden het platteland en de agrarische sector kenschetsen als van ongekend belang voor de Nederlandse samenleving. De minister is dus geenszins een roepende in de woestijn. Maar zonder de zojuist geschetste problemen van de sector te bagatelliseren -- zij waren er en zij zijn er nog -- wil ik hier tegenover ook een ander beeld schetsen.

Er zijn in Nederland nog altijd ruim 80.000 bedrijven actief in de primaire sector die direct en indirect zorgen voor zo'n 660.000 banen. Collega

Walsma zei 650.000, maar ik mag graag afronden naar boven. Dat vind ik mooier. De gehele agro-cluster, inclusief toeleverende en verwerkende industrie, maakt ongeveer 10% uit van de Nederlandse economie. Na de Verenigde Staten is ons land de tweede netto exporteur van landbouwproducten en voedingsmiddelen in de wereld. Onze internationale concurrentiekracht berust in belangrijke mate op het agro-cluster, in het bijzonder op een hoge productiviteit in de primaire productie en op een efficiënte organisatie van de keten, productie, verwerking en afzet. Aldus de SER in haar onlangs verschenen rapport: "Kansen voor het platteland". Kiezen voor landbouw dus.

Kiezen voor landbouw betekent echter ook kiezen door landbouw. Anders gezegd: er moeten keuzes gemaakt worden en de aard van die keuzes is belangrijk. Belangrijk voor de agrarische sector, voor de Nederlandse economie, voor het platteland, voor de huidige generatie Nederlanders en voor de toekomstige. Net zoals de keuzes die in het verleden gemaakt zijn, consequenties voor ons hadden en nog steeds hebben. Bij de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer bracht de minister deze continuïteit van de geschiedenis onder woorden met een citaat: "In 't verleden ligt het heden in het nu wat worden zal". Hij schreef deze woorden toe aan Beets, maar dat is niet juist. Het was Willem Bilderdijk die in zijn lange gedicht "Afscheid" deze inmiddels beroemde uitspraak deed. U moet mijn kennis van de Nederlandse literatuur niet overschatten, maar ik heb dat gedicht op de middelbare school ooit eens grotendeels uit mijn hoofd moeten leren, vandaar dus. Maar dat terzijde. Het doet niet af aan het door de minister geschetste belang van de continuïteit van de geschiedenis. Kiezen voor en door landbouw dus.

De vraag is nu: wie maakt welke keuzes? De minister legt de primaire verantwoordelijkheid bij de sector zelf. Niet voor niets luidt de subtitel van de nota Kiezen voor landbouw: "Ondernemers bepalen hoe de landbouw van morgen er uitziet". De minister schrijft onder meer: "Met deze visie wil ik de ondernemers in de sector een handreiking geven. Zij zijn degenen die de toekomst vorm geven. Zij bepalen met hun handelen en hun strategieën hoe de agrarische sector van morgen eruit zal zien."

Ik zal de laatste zijn om dit te ontkennen, maar er vallen wel een paar kanttekeningen bij te plaatsen. De minister geeft aan dat de rol van de overheid minder geprononceerd en leidend zal zijn. De rol van de overheid is vooral, zo zegt hij, een begeleidende. Dat houdt in ruimte geven aan ondernemers waar dat mogelijk is, initiatieven stimuleren en grote veranderingen faciliteren. Maar tegelijkertijd zorgt die overheid nog voor een welhaast verstikkend net van regelgeving en daarmee

doel ik zeker niet alleen op de regelgeving van LNV, maar ook op regelgeving op het gebied van milieu, op de Arbo-wetgeving en op de vaak ook nog eens tegenstrijdige regelgeving van gemeenten, van provincies, van waterschappen enzovoort. Om over Europese regelgeving nog maar te zwijgen.

Als je met boeren praat -- ook de minister doet dat met regelmaat -- dan hoor je dat dit vaak hun grootste frustratie is en ook de grootste belemmering in het ondernemen. De minister heeft de Tweede Kamer toegezegd dat hij met zogenaamde keukentafelgesprekken wil achterhalen waar die ergernis bij de boeren ligt. Naar mijn mening kan hij daar snel achterkomen. Twee, drie, vier van dat soort gesprekken en dan weet je het. Interessant is echter de vraag wat de minister vervolgens doet met de uitkomsten van die gesprekken. Wat kan hij ermee wat wil hij ermee en wat mag hij ermee?

Er is nog meer en dat heeft te maken met de hele plattelandontwikkeling. Je kunt de agrarische sector niet los zien van zijn omgeving. Voor een vitaal platteland is een vitale agrarische sector onontbeerlijk. Ik zal u een voorbeeld geven uit mijn omgeving. Als een Avebe-zetmeelconcern, om wat voor redenen dan ook, in grote financiële problemen komt, zoals recent het geval was, dan wordt de rekening daarvan bij de aardappeltelers neergelegd. Dat is het risico van iedere coöperatie en van iedere aandeelhouder. Dat klopt. Maar een eventuele sluiting van het bedrijf zou catastrofale gevolgen hebben voor de Drents-Groningse veenkoloniën en heus niet alleen voor de aardappeltelers. Zo zijn er veel meer voorbeelden te noemen.

Dat is het ondernemersrisico, kun je stellen. Jawel, maar het zijn wel risico's die grote gevolgen kunnen hebben voor de samenleving en de inrichting van het platteland. Buiten de zojuist genoemde beperkende regelgeving van de zijde van de overheid, wordt de ondernemersvrijheid van de agrarische ondernemer ook nog eens beperkt door het regionale, provinciale en landelijke overheidsbeleid met betrekking tot het platteland. Een andere bestemming dan een agrarische is voor het veenkoloniale landschapstype nauwelijks denkbaar en ook lang niet alle vormen van landbouw zijn een optie. Mutatis mutandis kun je stellen dat hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld de veenweidegebieden. Houdt de minister in zijn faciliterend en stimulerend beleid ook rekening met dit soort aangelegenheden? In zijn nota Kiezen voor landbouw stelt de minister dat de overheid een faciliterend beleid wil voeren door onder meer de agrarische en overige maatschappelijke belangen te borgen in het ruimtelijk beleid. Wat moet ik mij daarbij voorstellen in een mogelijke situatie zoals ik die geschetst heb voor

bijvoorbeeld het Drents-Groningse veenkoloniaal gebied?

In een persbericht ter begeleiding van de presentatie van zijn begroting stelt de minister: "De drijvende kracht achter duurzame ontwikkeling is innovatie." Over dat thema zou het vandaag vooral gaan. Ik was daar al niet zo gelukkig mee, omdat ik als rechtgeaard alfaman eigenlijk niet goed weet wat ik mij daarbij moet voorstellen. Ik denk dan aan allerlei Willie-Wortelachtige uitvindingen, aan high tech situaties, aan laboratoria in universiteiten, kortom aan een wereld die ik niet zo goed ken. Ik was dus ook eigenlijk van plan om maar geen aandacht aan dit thema te schenken, om te voorkomen dat ik mijzelf hier als een volstreekte onbenul te kijk zou zetten. Ik ben toch van mening veranderd en dat komt met name door een artikel dat ik las in de Nieuwsbrief nummer 5 van het ministerie van LNV. Overigens mijn complimenten aan de minister voor deze vorm van informatievoorziening. In dat artikel schrijft de Groningse hoogleraar Danny Jacobs: "Landbouw is een verouderde sector. Weg ermee! Innovatie gaat over nieuwe ontwikkelingen. Ja, toch? Nee, innovatie gaat over verbeteren waar je goed in bent. Landbouw zal dus niet snel uit Nederland verdwijnen, ook al roepen velen dat."

Met dat soort praat, daar kan ik wat mee. Verderop zegt Jacobs: "Bij innovatie denken mensen vaak alleen maar aan high tech." Ik dus ook. Hij vervolgt: "Dat geldt ook voor de overheid. Beleidsmakers staan veraf van de praktijk. Ga eens wandelen op het platteland en je wordt om de oren geslagen met ondernemerschap en dynamiek. De Nederlandse landbouw is ijzersterk. Ik hoor mensen in Den Haag vaak zeggen: er is te weinig innovatie in de landbouw. Hoe komen zij erbij?! Het Nederlandse platteland bruist van energie."

Ik ben benieuwd naar de reactie van de minister op deze definitie van innovatie, maar ik ben ook nieuwsgierig naar zijn reactie op de kritiek van Jacobs op de houding van Den Haag in dezen. Ik beschouw het als een voorrecht te mogen wonen op het platteland. Ik wandel daar ook veel. Volgens mijn vrouw ben ik veel te veel met de auto onderweg, maar dat terzijde. Wat ik daar hoor en wat ik daar zie, spoort volledig met hetgeen Jacobs stelt. Er komt een nieuwe generatie jonge agrariërs aan, veelal met een hbo-opleiding of een universitaire opleiding en niet zelden met een buitenlandse stage-ervaring. Je staat versteld van de ondernemerszin die zij uitstralen, maar ook van de nuchterheid, van het relativeringsvermogen en de maatschappelijke betrokkenheid.

Zo was ik een paar weken geleden op een bedrijf waarvan de eigenaar zijn vorige bedrijf moest verlaten ten gunste van een natuurgebied. Hij werd

daar uitgekocht daar, zoals dat heet. De man had genoeg geld om te kunnen zeggen: ik ga nu op mijn lauweren rusten. Nee, dus. Opnieuw begonnen in de Drentse veenkolonien; een man/vrouw maatschap; twee studerende zonen die staan te trappelen in het bedrijf aan de slag te gaan; 230 ha eigen grond; een melkquotum van 1,1 miljoen; 150 melkkoeien en 130 stuks jongvee, kortom: een schitterend bedrijf waar je graag naar toe gaat. Bovendien beschikt de man over een uiterst geavanceerde mestvergistingsinstallatie waaruit 15.000 ton mest en 12.000 ton maïs elektriciteit wordt geproduceerd in een hoeveelheid die gelijk staat aan het jaarverbruik van 3000 à 4000 huishoudens. Ik wist niet wat ik zag. Het was, in mijn ogen, ondernemerschap gepaard aan visie. Er was sprake van innovatie. Er werd gebruik gemaakt van de faciliteiten en de mogelijkheden die de overheid schept. Ik hoop nu maar dat ik het begrip "innovatie" goed heb begrepen en dat mijn ideeën hierover sporen met die van de minister. Ik heb in elk geval, dit soort ontwikkelingen waarnemend, vertrouwen in de toekomst van de Nederlandse landbouw.

Deze waarneming bracht mij overigens wel aan het denken over de zogenaamde biobased economy, dus het gebruik van biomassa als groene grondstof. Staatssecretaris Van Geel van VROM streeft er, in navolging van Europese afspraken, naar dat in 2010 5,75% van de autobrandstof van plantaardige herkomst is. Ik wil van de minister van LNV wel eens horen hoe reëel dit eigenlijk is. Hoe groot is het grondareaal dat nodig is voor het verbouwen van gewassen waaruit deze brandstof gewonnen moet worden? Als ook nog de nodige hectaren nodig zijn voor het opwekken van elektriciteit en/of biogas, is de vraag of er nog genoeg grond overblijft voor het verbouwen van onze aardappeltjes, boontjes en worteltjes, dus voor voedselproductie. Slaan wij niet door? Zijn onze verwachtingen, gezien de mogelijkheden, niet te hoog gespannen?

In het dagblad Trouw van 17 maart wordt in een artikel met de kop "Maïs, om te eten of voor in de tank?" aandacht geschonken aan de situatie in onder meer de VS. Daar wil men door middel van meer gebruik van ethanol als autobrandstof de afhankelijkheid van buitenlandse olie verminderen. De schrijver van het artikel constateert onder meer: "Uiteindelijk zal de Amerikaanse landbouw niet aan de vraag naar biobrandstoffen kunnen voldoen. Wil het Amerikaanse wagenpark van voldoende ethanol worden voorzien, dan loopt de voedselproductie namelijk gevaar. Volgens het Oil and Gas Journal levert de hele Amerikaanse oogst van maïs en soja op zijn hoogst 250 miljoen vaten olie op. Dat is twaalf dagen oliegebruik." Dit gegeven, gekoppeld aan de uitspraak van de minister in Kiezen voor landbouw

dat wereldwijd de vraag naar voedsel de komende jaren fors zal stijgen, doet de vraag rijzen of wij met betrekking tot deze ontwikkelingen niet veel te hooggespannen verwachtingen koesteren. Ik zou graag de visie van de minister op dit thema vernemen.

Er valt nog veel meer te zeggen over de begroting van LNV, over bijvoorbeeld natuurbeheer, visserij en voedselveiligheid. Het leven is echter keuzes maken en dat geldt ook hier. Ik heb ervoor gekozen om deze keer vooral aan te sluiten bij de nota Kiezen voor landbouw. Ik heb hopelijk voldoende gemotiveerd waarom ik het thema innovatie maar zeer beperkt heb aangekaart. In het begin van mijn betoog heb ik gesteld dat de minister durf heeft, maar hij heeft ook moed en visie. Hij heeft de afgelopen jaren het veel losgemaakt in de sector en het begint er, overduidelijk zelfs, op te lijken dat dit niet zonder resultaat is geweest. Mijn fractie wil hem daarmee complimenteren.

De minister sloot in de Tweede Kamer zijn beantwoording in tweede termijn af met een citaat uit Jesaja 58. Ik kon dat citaat niet goed plaatsen in de context van de begroting. Hij gaf dat citaat in de bewoordingen van de oude Statenvertaling. Toen ik dit nog eens nalas in de nieuwe bijbelvertaling, zag ik dat het een citaat was uit een perikoop die handelde over het vasten. Nu is af en toe eens vasten bepaald niet ongezond, maar als wij dat met zijn allen langdurig doen, helpen wij daarmee de landbouw bepaald niet. Ik neem niet aan de minister die oproep heeft willen doen met zijn citaat. Ik zal daarom mijn betoog eindigen met een ander citaat. De agrarische sector heeft in zwaar weer verkeerd en de lucht is nog lang niet overal helder. Doch als de minister op de ingeslagen weg voortgaat en als de agrarische sector de juiste keuzes maakt, is er licht aan het eind van de tunnel. Dat wil ik graag tot uiting brengen met een tweetal verzen uit een gedicht van Bilderdijk dat ik eerder aanhaalde.

Ach, de dagen
Onzer plagen
Lieve broeders, gaan voorbij. Uit dit duister
Rijst de luister
Van een nieuwe heerschappij.
Doch verduren
wij deez'uren!
O! De toekomst brengt ons troost. Trojes vallen
Schiep de wallen
Van oud Romes heldenkroost.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Laat ik beginnen met datgene wat de minister zelf vandaag mogelijk het meest bezighoudt: mijn fractie zal de

beide voorliggende begrotingen evenals onze fractie in de Tweede Kamer goedkeuren. Mocht de minister daar nog over in zitten, dan kan hij die zorg opzij zetten en kan hij zich nu met mij buigen over dit debat over het thema innovatie.

Volgens Philips-topman Gerard Kleisterlee is innovatie een van de meest platgeprate onderwerpen in Nederland waarover de meest baarljke nonsens worden verkondigd. Ik las dat in de Staatscourant. Volgens zijn definitie is innovatie geen research of ontwikkeling, maar succesvol iets nieuws in de markt zetten. Innovatie is voor hem het middel om tot economische groei te komen. Wat is innovatie volgens de minister van LNV?

Ik heb de afgelopen weken uitgebreid de diverse stukken die ons ter hand zijn gesteld over dit onderwerp doorgeploegd. Ik heb ook wat eigen onderzoek gedaan. Daar heb ik weer veel van geleerd. Mijn voornaamste bevinding is dat het op LNV allemaal nog niet zo duidelijk is waar het over gaat, in elk geval niet zo duidelijk als voor de heer Kleisterlee. Innovaties lijken object van ongrijpbaar en onbegrijpelijk beleid. Uit de diverse beleidsstukken van LNV blijkt nu niet direct dat men het wezen van innovatie snapt. Zij gaan veel meer over de secundaire kant van innovatie, waarbij innovaties die elders zijn bedacht en op kleine schaal in praktijk zijn gebracht wereldkundig worden gemaakt en worden geïmplementeerd in beleidspremia.

Het lijkt er ook op dat LNV verschillende innovatieopgaven in haar beleid stelt die onderling weinig samenhang vertonen. Zo is er de verbreding als opgave, die voortkomt uit de directies Natuur, Platteland en Landbouw. Vervolgens is er de internationale opgave die voortkomt uit de directie Industrie en Handel, waar men overigens vooral over agribusiness spreekt. Als laatste is er de keteninnovatie, het troetelkind van de directie Voedselkwaliteit en Diergezondheid.

Ik heb daarom behoefte aan wat duidelijkheid in deze materie en vraag de minister met mij mee te denken. In theorie begint innovatie met een uitvinding of een compleet nieuwe gedachte van iemand die ergens tegenaan loopt. Soms is er een duidelijke behoefte aan verandering, soms ook wordt de uitvinding bij toeval gedaan. Volgens de stukken ligt de functie van LNV meer op het terrein van faciliteren, van zorgen dat, dan op het gebied van zorgen voor. En daarom worden FES-gelden besteed aan het innovatieklimaat, aan alle mensen, structuren en voorzieningen die nodig zijn om een goed idee tot realiteit te brengen.

Ik vraag mij echter af of er wel genoeg ideeën zijn. Zou het ook zo kunnen zijn dat wij op dit moment water naar de zee dragen en zou het niet veel

beter zijn om helderder te definiëren waar de kern van innoveren ligt, wie de aanzetten ervoor moeten geven en hoe wij het begin van het innovatieproces kunnen verbeteren? Het lijkt erop dat men in de beleidspraktijk is vergeten dat het verhaal ook een begin moet hebben. Alle aandacht gaat uit naar de implementatie en naar de regels, de bureaucratie die implementatie vaak in de weg staat.

Aan het begin zou er een analyse moeten zijn van het probleem waarvoor de innovatie een oplossing moet bieden. Is het probleem nu dat LNV de belangen van 16 miljoen Nederlanders moet behartigen en dat die belangen soms haaks op elkaar staan of is het probleem dat economie en ecologie elkaar soms bijten? Worstelt LNV met de paradox dat wij goed zijn in het ontwikkelen van nieuwe kennis, maar niet goed zijn in het omzetten van deze kennis in nieuwe producten en diensten? Of richt LNV zich veel meer op de sector zelf waarbij de glastuinbouw en melkveehouderij in internationaal opzicht goed scoren en de intensieve veehouderij, de vollegrondsgroenteteelt en de akkerbouw het moeilijk hebben?

Kan de minister toelichten op welke gronden keuzen worden gemaakt, of worden die keuzen niet gemaakt en betekent faciliteren vrijheid blijheid? Ik besef ook wel dat dit een moeilijke vraag is. Als men terugkijkt in de geschiedenis, ziet men dat het vaak is voorgekomen dat de beste ideeën bij toeval ontstonden. Lang niet alle uitvindingen gaven de vernieuwing waarop zij het antwoord in eerste instantie beoogden te zijn. Voor sommige medicijnen werd een eerst gevonden bijwerking uiteindelijk de hoofdindicatie waarvoor het nu wordt voorgeschreven.

Zo zullen innovaties in de landbouw een antwoord moeten zijn op een ervaren behoefte. Die behoefte kan zowel in het veld bij boer of boerin, als in de maatschappij bij burgers als ook bij de overheid ontstaan. Ieder van de partijen kan een eigen motief ervoor hebben. Het mooiste is het natuurlijk als alles naadloos in elkaar past, maar helaas is dat niet altijd zo.

Het ministerie van LNV ziet als de innovatieopgave dat ondernemers in de landbouw hun werkwijze zodanig veranderen dat deze voldoet aan de maatschappelijke eisen van milieu, natuur en landschap, diergezondheid en welzijn. Ik vraag mij af of de ondernemers dit maatschappelijk ondernemen zelf ook als hun opgave zien en of de overheid niet een voorkeur heeft voor innovatieve veranderingen waaraan de ondernemende boer niet of nauwelijks verdient. Ik denk dan bijvoorbeeld aan landschapsonderhoud en aan het starten van een zorgboerderij. Omgekeerd kan een ondernemer het beginnen van een nevenvestiging in het buitenland --

semigratie -- als iets innovatiefs zien, maar is het de vraag of dit ook innovatief is in de ogen van de overheid.

Terzijde merk ik op dat innovaties in het agrarisch bedrijf van oudsher vaak werden bedacht door de vrouw. Deze is in de positie om kennis te nemen van nieuwe ontwikkelingen die kansen bieden. De man is daar nogal eens te druk voor, zowel binnen als buiten het bedrijf. In die zin is de uitspraak van de minister "mevrouw Hupkes, u kunt aan de gang gaan" -- namelijk met het project Creatieve coalitie voor innovatief boeren -- niet toevallig. Toch blijkt uit onderzoek, onder andere van Bettina Bock, dat innovatie vooral een mannenzaak is, zeker als wij zien waar het geld heen gaat en wie er aan de touwtjes trekt. De kracht van vrouwen is dat zij in staat zijn van binnenuit, vanuit hun praktijksituatie, te veranderen, in tegenstelling tot de veranderingen van buitenaf, die als strategie worden opgelegd vanuit de markt en vanuit een vergadercircuit, dat vaak uitsluitend door mannen wordt gedomineerd.

Ik vind het weinig innovatief van het ministerie van LNV om inzicht uit haar eigen kennisfabriek, de universiteit Wageningen, niet te gebruiken in haar beleid. Graag krijg ik hierop een reactie van de minister. Op welke manier wil hij de kracht en kennis van vrouwen in de agrarische sector benutten? Is hij van plan hier gericht beleid op te zetten?

Een andere vraag is of ten gevolge van het innovatiebeleid het verschil tussen sterkeren en zwakkeren niet wordt vergroot. Is hier onderzoek naar gedaan? Is het aantal bedrijfsbeëindigers nu toe- of afgenomen ten gevolge van het innovatiebeleid? Moet er naast aandacht voor dierenwelzijn, milieu en kwaliteit van het product ook niet nog meer aandacht komen voor het welzijn van de werkers in de sector? Duurzaamheid heeft immers toch ook een sociale kant? In nieuwsbrief nummer 1 "Ondernemen in innovatie" van het ministerie schrijft de heer Hoogervorst dat de glastuinbouw als grootste sector binnen de tuinbouw de meeste innovatiegelden op tafel kan leggen en dat er daarom een glastuinbouwsausje over de innovatieagenda ligt. De kleintjes mogen profiteren van de kennis die beschikbaar komt. In nieuwsbrief nummer 2 lezen wij echter van Paul Thewissen dat juist het midden- en kleinbedrijf hulp nodig heeft. In dezelfde nieuwsbrief schrijft de heer Veldhuis dat de overheid bij innovatie meer oog moet krijgen voor de kleinere spelers in de sector, want werkelijke vernieuwing komt doorgaans niet van de grote jongens maar van de kleinere bedrijven. Waar gaat het geld nu eigenlijk heen en wie trekt er aan de touwtjes? Op welke gronden worden keuzen gemaakt?

De minister koppelt innoveren sterk aan duurzaamheid en hoewel ik hiervoor betoogd heb dat ik mij afvraag of de ondernemer hier wel altijd voor in is, juicht mijn fractie dat toch toe. Op de korte termijn lijken economie en ecologie inderdaad op gespannen voet met elkaar te staan. Op de lange termijn zal meer aandacht voor milieu, dierenwelzijn en kwaliteit van het product echter nieuwe kansen voor de economie bieden. Dat ben ik ook van mening. Is de minister het eens met de oud-voorzitter van de SER, de heer Wijffels, dat de stroperigheid en de verkokering van de verschillende ministeries belemmerend werken? De heer Wijffels zegt dat duurzaamheid een horizontale aanpak vereist en hij zou daarom graag een themaminister duurzaamheid zien. Wat vindt de minister van dit idee en heeft hij adviezen hoe hiermee na de regeerperiode van dit kabinet moet worden omgegaan? Heeft de minister hier zelf ook innovatieve ideeën over?

Een van de sectoren waarin volop gestreefd wordt naar duurzaamheid is de biologische landbouw. Vorige week las ik in Trouw dat er een tekort aan biologische producten komt. De sector groeit snel maar niet snel genoeg. Dat er meer vraag is naar biologische producten verwondert ook weer niet zo, want ons land, vol met rijke, bewust levende mensen heeft daar wel geld voor over. Toch blijven biologische producten op dit moment gezien het prijsverschil met niet-biologische producten -- ook dankzij de supermarktoorlog -- onbereikbaar voor mensen met een krappe portemonnee. Om de sturende werking van de prijs te onderzoeken, zal dit jaar een praktijkonderzoek worden gestart in een klein, afgeschermd gebied, waarbij de prijzen kunstmatig laag worden gehouden. In welk gebied? Graag krijg ik een nadere toelichting van de minister. Het lijkt mij dat het doel van de pilot is om aan te tonen dat met name de prijs een belemmerende factor is voor de niet draagkrachtige consument. Als dat inderdaad de uitkomst is, wat gaat de minister daar dan aan doen? Vindt hij biologische landbouw nu een luxe voor een land, waarin sommige mensen van gekkigheid niet weten wat zij met hun geld moeten doen -- en waarin overigens anderen zich met de voedselbank moeten behelpen -- of vindt hij die een noodzaak voor zowel ecologie als economie? Zal de biologische landbouw ooit goed en goedkoop voedsel kunnen produceren?

Ik sluit af. Ik heb willen aantonen dat het mijn fractie niet duidelijk is of innovatie wel de oplossing is voor de vele problemen waarmee de agrarische sector wordt geconfronteerd, zeker als innovatie geduid wordt als vernieuwing met uitsluitend nadruk op de economische kant, zoals ook de heer Kleisterlee deed. Ik vraag de minister naar een analyse hiervan en ik hoor graag van hem op

welke manier prioriteiten tot stand zijn gekomen. De samenhang tussen de verschillende departementen ontbreekt en daardoor worden er soms verschillende boodschappen uitgezonden. De nieuwsbrieven "Ondernemen in innovatie" staan hier bol van.

Wij zijn het met de minister eens zijn dat duurzaamheid het leidend principe moet zijn voor het economisch, ecologisch en sociaal beleid van LNV in de komende jaren. Het is echter onduidelijk hoe de relatie tussen innovatie en duurzaamheid wordt vormgegeven. Ook moeten wij ons hierbij realiseren dat de belangrijkste ontwikkelingen niet op nationaal maar op internationaal vlak plaatsvinden, buiten de invloedssfeer van het nationale beleid. Toch moeten activiteiten, vernieuwingen, innovaties die het welzijn van mens en natuur nu en in de toekomst bedreigen, onzes inziens worden voorkomen. Niet alle vooruitgang is echter positief; vernieuwing kan ook contraproductief zijn. Juist in deze sector liggen de voorbeelden daarvan voor het oprapen. Ik noem maar varkensflats, uitbraken van dierziekten of overbevissing. Een ongebreidelde groei van de productie en de consumptiemaatschappij past niet en leidt tot een onaanvaardbare aantasting van natuur en milieu.

Als burgers van dit rijke land, levend in een wereld waarin welvaart oneerlijk is verdeeld, moeten wij onze verantwoordelijkheid nemen en met elkaar een gedegen en gedragen visie op maatschappelijk verantwoord ondernemen formuleren, nationaal en internationaal. Dat is de werkelijke innovatieopgave waaraan wij met elkaar moeten werken. Ik zie uit naar de beantwoording door de minister.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Prealabel wil ik mijn verontschuldiging uitspreken, allereerst richting u, voorzitter, en de andere woordvoerders, maar ook jegens de minister, voor het feit dat ik mijn plaats op dit spreekgestoelte heb ingenomen zonder dat tijdig te hebben gemeld. Dit is mij niet eerder overkomen en wellicht is het toe te schrijven aan de hectiek van een verhuizing. Verder zal ik daarover niet uitweiden, want dat zou alleen maar meer onvoorziene tijd van Kamer en regering vergen.

Voorzitter. De vraag of het goed gaat met de landbouw in Nederland en zelfs de vraag of het de goede kant op gaat, laat zich niet met een eenvoudig "ja" of "nee" beantwoorden. Het globale beeld en de algemene trend zijn inmiddels overbekend, zonder dat deze nog een schrik-effect teweegbrengen, zo lijkt het. Inkomens staan al enkele jaren onder druk. Uiteraard gaat het niet om de uitkomsten van één enkel jaar maar om een gemiddelde over vijf tot tien jaar. Boeren weten van kindsbeen af dat goede en

minder goede resultaten elkaar afwisselen en dat die niet alleen afhankelijk zijn van menselijke inzet, maar er is, mede door de kostenontwikkeling, voor ieder een uiterste grens. De meeste boeren die boer in hart en ziel zijn, geven niet gauw op. Toch neemt het aantal bedrijven jaar in, jaar uit af, al decennia lang. Over de "wijkers" hoort men niemand meer en de "blijvers" vragen zich af wanneer zij aan de beurt zijn en zij worstelen intussen om het hoofd boven water te houden. Wie kan voorspellen hoeveel jaren deze trend zich nog zal voortzetten? In de verleden jaar in september door het ministerie uitgebrachte en vanmiddag al vele malen genoemde toekomstvisie "Kiezen voor landbouw" wordt vrij zakelijk en kil geconstateerd: "Net zoals de afgelopen 25 jaar zal het aantal land- en tuinbouwbedrijven elk jaar met zo'n 3% afnemen tot zo'n 60.000 bedrijven in 2015." Als ik dit citaat op zichzelf en letterlijk nam, zou hiermee gezegd zijn dat de trend van 3% afname per jaar zich nog 25 jaar zal voortzetten. Dat zou onvoorstelbaar zijn, al kan niemand het uitsluiten, maar ik ga er maar even van uit dat de voorspellende geest van het ministerie zich niet over 25 jaar uitstrekt.

Uit de nota Kiezen voor landbouw -- ik noemde haar al -- blijkt -- ik formuleer het nu opzettelijk op z'n smalst -- dat het kabinet in tegenstelling tot anderen de land- en tuinbouwsector niet heeft afgeschreven. Integendeel, het vindt dat Nederland een landbouwland met sterke, concurrerende bedrijven zou moeten blijven. Dit klinkt positief en het is ook positief. Dat veel zaken anders zullen verlopen dan in het verleden, staat wel vast. Dat de relatie met de overheid er anders uit zal zien, lijkt eveneens vast te staan. In het verleden was de overheid in zekere zin een marktpartij voor de agrariërs: ze verstrekten subsidies, intervenieerde op de markt en trok tariefmuren op. Maar het ook voor Nederland beslissend geworden Europese landbouwbeleid gaat opnieuw op de schop, onder invloed van liberalisering, maar ook als gevolg van het feit dat de Europese Unie de landbouwuitgaven wil beteugelen. De nieuwe koers laat zich misschien wel het kortst en bondigst formuleren met een citaat van de minister uit "LNV in de praktijk" van december 2005: "De overheid treedt terug als regulator en stapt naar voren als facilitator." Zo'n koerswending, waartegen ik op zichzelf genomen geen fundamentele bezwaren zou willen inbrengen, vraagt volgens de minister ook om een cultuuromslag bij de agrariërs. Ik citeer opnieuw uit dezelfde bron: "Vroeger moesten boeren en tuinders vooral beschikken over vakmanschap. Maar in de toekomst wordt ondernemerschap dé bepalende succesfactor." Ondernemerschap houdt volgens de minister in: kansen inschatten, bedreigingen taxeren, risico's afwegen. Dit klinkt mij veeleer als krijgsmanstaal

dan als landmanstaal in de oren. Wij begrijpen echter wel wat de minister bedoelt, al is het de vraag of er wel zo'n kloof, zo'n tegenstelling bestaat tussen vakmanschap en ondernemerschap. Beide hoedanigheden lijken mij voor boeren onmisbaar, tenzij men hen uitsluitend als agrarisch-industriële managers zou willen beschouwen.

Meer inhoudelijk wordt er in de toekomstvisie van het ministerie een verdere tweedeling van de Nederlandse landbouw geschetst. Enerzijds zullen bedrijven kiezen voor dan wel gedwongen worden tot schaalvergroting, vooral in de glastuinbouw en de melkveehouderij, anderzijds zullen landbouwbedrijven hun toekomst moeten zoeken in verbreding. En dan kun je denken aan het beheer van natuur en landschap, activiteiten op het gebied van toerisme of de dagopvang van verstandelijk gehandicapten.

De omslag in het regeringsbeleid en de omslag in de agrarische sector zullen, naar algemeen wordt aangenomen, ingrijpende gevolgen hebben voor het platteland. Boeren waren eeuwenlang de dragers van ons landelijk gebied. Het landelijk gebied staat sinds enkele jaren in de schijnwerpers, zelfs van instanties en instituties die daarvoor nooit van enige beleidsmatige betrokkenheid bij het platteland blijk gaven; laten wij er maar blij mee zijn. Hoe het ook zij, in elk geval is het ministerie van LNV zowel bij de ontwikkelingen in de agrarische sector als bij de gevolgen daarvan voor het platteland betrokken. En wat het eerste aspect betreft, de toekomstige ontwikkelingen in de sector, staat het dus volgens de minister wel vast dat de landbouw zonder schaalvergroting en verbreding niet zal overleven. Dit zou catastrofale gevolgen voor het landschap hebben. Ondernemerschap en innovatie lijken de kernwoorden van de toekomstfilosofie te zijn. Ik ben het overigens wel met de heer Rabbinge eens dat het woord "innovatie" inmiddels een wat afgesloten term is geworden.

Hoe het ook zij, ondernemerszin, waarop de minister mikt, vraagt om ruimte en eigen verantwoordelijkheid. Maar ondernemers nemen in onze wet- en regelgeving in nog sterkere mate dan burgers een ondergeschikte positie in. Zij kunnen wel ruimte willen creëren, maar die ruimte moet hun veelal eerst nog geboden worden. Hiermee kom ik terug op de woorden van de minister dat de overheid geen regulator meer wil zijn, maar een facilitator. In de toelichting op de begroting lees ik dat de overheid het ondernemen gemakkelijker kan en ook wil maken. Een centrale doelstelling van dit kabinet is het verminderen van de regeldruk en de administratieve lasten met 25%. LNV heeft deze doelstelling al gehaald, zo wordt met enige -- wellicht gepaste -- trots vermeld. In 2007 wordt naar

verwachting zelfs de 30% gepasseerd, zo klinkt het optimistisch. Toch zou ik hierbij, evenals de heer Van Heukelum, enkele kanttekeningen willen plaatsen. Ik mag toch aannemen dat LNV zich intussen ook wel eens de vraag gesteld zal hebben hoe het komt dat vermindering, samenvoeging of vervanging van regels in de beleving van veel ondernemers nog niet geleid heeft tot minder administratieve lasten. Veel agrariërs merken nog niets of nauwelijks iets van een vermindering van regelgeving over de gehele linie. Zij ervaren regels en ambtenaren nog vaak als een remmende factor voor ondernemerschap. Heeft het ministerie er wel een helder beeld van, waar de schoen wringt tussen de cijfers en de beleving van degenen die met de praktijk geconfronteerd worden?

Het tweede aspect van de betrokkenheid van LNV, die bij het plattelandsbeleid, staat uiteraard niet los van het eerste. De Agenda vitaal platteland en het in februari jongstleden aan de Tweede Kamer aangeboden meerjarenprogramma onderstrepen dit verband. Het is prijzenswaardig dat op rijksniveau een aantal van de meest betrokken departementen hun inzet hebben gebundeld en gecoördineerd en dat de provincies een regierol wordt toegewezen. Dit neemt echter niet weg dat er in de praktijk tot dusver tal van knelpunten zijn gesignaleerd die een voortvarende uitvoering van met name innovatief beleid frustreren: ik meen dat ook mevrouw Slagter hierop wees. Deze knelpunten, die zich op onderscheiden overheidsniveaus openbaren, zorgen voor soms jarenlange vertraging en als het heel lang duurt, hoeft het soms niet meer. Laat ik een paar voorbeelden noemen van de manier waarop de bedoeling van het beleid kan botsen met de praktijk.

De "rood voor rood"-regelingen die door sommige provincies zijn bedacht, waarbij woningen kunnen worden gebouwd in ruil voor de sloop van stallen, missen in nogal wat gevallen hun doel. Onder agrariërs die zich genoodzaakt zien om hun bedrijven op te heffen, bestaat grote belangstelling voor deze regeling, maar het moet voor hen natuurlijk wel "lonend" zijn om mee te doen. Wat is het knelpunt? Door de woonbestemming wordt de grond meer waard, met als gevolg dat de fiscus een heffing oplegt als het bij staking van het bedrijf tot afrekenen komt. Nu staat de waardevermeerdering die de Belastingdienst berekent, op zichzelf niet ter discussie, maar wel de oppervlakte van de grond die de inspecteur hiervoor meerekent. Die is al gauw het dubbele van de bouwkavel waar gemeente en boer van uitgaan. De inspecteur telt niet alleen de bouwkavel, maar ook de omliggende grond, die volgens de Belastingdienst als erf kan worden aangemerkt. Het waardeverschil kan oplopen tot

enkele tonnen en het kost globaal zo'n 84 mille aan belasting, geld dat een ondernemer vaak niet heeft.

Een ander knelpunt. Gemeenten worstelen met toenemende aantallen verzoeken om medewerking te verlenen aan plannen die onder "verbrede landbouw" vallen. In het algemeen bieden de vigerende bestemmingsplannen onvoldoende ruimte om al deze plannen te kunnen honoreren. Door artikel 19-procedures te voeren wordt vaak het onmogelijke toch nog mogelijk gemaakt. En om brede discussies in gemeenteraden en commissies te vermijden wordt in veel gebieden, zeker in de reconstructiegebieden, geprobeerd om hiervoor een gedragslijn te ontwikkelen. Voorwaarde om mee te werken is in alle gevallen dat de bedrijven een agrarische bestemming hebben en houden en tevens dat zij een milieuvergunning hebben. Gemeenten moeten dus na realisatie van de plannen de ondernemers die door willen groeien met de nieuwe activiteit steeds nee verkopen. Dat werkt niet goed en bovendien zijn controle en handhaving op dit gebied uiterst moeilijk, maar dat terzijde.

Dan kom ik toe aan het derde punt. Vrijwel alle betrokkenen zijn het er over eens dat het instrument van de vrijwillige kavelruil een uitstekend middel is om, in het bijzonder in het kader van de schaalvergroting, tot een betere bedrijfsstructuur en een efficiëntere bedrijfsvoering te komen. Geld is voor vrijwillige kavelruil niet meer de beperkende factor, maar een barrière is wel een uitspraak van de Raad van State van december 2005, waarmee de reikwijdte van de kavelruilregeling wordt ingeperkt. Het is -- ik ben mij daarvan bewust -- geen nieuws voor de minister. Na de uitspraak van de Raad van State moeten ten minste drie partijen grond inbrengen en uithalen. Daarnaast vallen volgens het oordeel van de Raad van State de bedrijfsverplaatsingen buiten de regeling. De gevolgen van de uitspraak, hoe juridisch verantwoord misschien ook, zijn mijns inziens te betreuren. De vraag is hoe deze uitspraak "gecorrigeerd" dan wel de regeling aangepast kan worden en vooral: op welke termijn? Moet men hiermee wachten tot de Wet inrichting landelijk gebied, waarvoor naar mijn beste weten slechts een concept bestaat, kracht van wet zal hebben?

Een vierde knelpunt vanuit het plattelandsbeleid bezien is dat vrijwillige kavelruil de vorming van aaneengesloten natuurgebieden in de weg kan staan, ook al kan gesteld worden dat het scheppen van natuurgebieden niet het eerste doel van kavelruil is. Het zit in zulke gevallen meestal vast op de overheid. Die zou bereid moeten zijn om gronden in het gebied voor dat doel bestemd aan te kopen en aan te bieden aan de projectgroep, maar wie neemt de bottleneck weg?

Ik rond af met een laatste voorbeeld van een manier waarop ondernemerschap en innovatie in de praktijk last kunnen ondervinden van de overheid. In Nederland duiken steeds vaker serrestallen op. Ze laten veel licht door en de dieren hebben altijd frisse lucht. Veehouders kunnen de constructie zelf opbouwen, waardoor de bouw bijna de helft goedkoper is dan die van gewone stallen. In de praktijk blijkt het echter niet eenvoudig om de welstandscommissie van de gemeente te overtuigen van de aanvaardbaarheid van deze bouw. Niet alleen de bouw van de serrestal stuit bij welstandscommissies op weerstand, ook andere bijzondere staltypen komen nogal eens moeizaam door de procedure. Neem de IFD-boogstal van onder meer DLV Bouw Milieu en Techniek. Overigens, IFD staat voor: industrieel, flexibel en demontabel. Wat de minister en ik wellicht persoonlijk van dit type stallenbouw ook mogen vinden, duidelijk is dat de overheid, in dit geval de gemeentelijke, innovatieve concepten niet erg weet te waarderen.

Kortom, er valt voor overheden in ons land -- en dan doel ik niet alleen op de rijksoverheid -- nog een wereld te winnen als het gaat om het faciliteren van ondernemerschap en innovatie. Wij zijn benieuwd naar de zienswijze van de minister, zonder overigens daaraan consequenties met betrekking tot de goedkeuring van zijn begroting te verbinden.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 15.17 uur tot 15.25 uur geschorst.

*B

!Flora- en faunawet!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Flora- en faunawet in verband met de verruiming van de mogelijkheden tot beheer en schadebestrijding van beschermde inheemse diersoorten (29448).

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Eigeman** (PvdA): Voorzitter. Als je de eerste termijn van het debat over innovatie hebt gevolgd, denk je: waar gaan wij het nu over hebben? Zowel het voorgaande onderwerp als het onderwerp dat wij nu behandelen, gaat over groen en valt onder de portefeuille van deze minister. Bij het wetsvoorstel dat wij nu bespreken, worden de weidse vergezichten even teruggebracht tot het dierenrijk in

Nederland en tot de schermutselingen rondom de vos en de weidevogel.

Mede sprekend namens de fractie van GroenLinks merk ik dan op dat het wetsvoorstel tot wijziging van de Flora- en faunawet naar ons oordeel een typisch voorbeeld is van het idee van de maakbare samenleving. Optimale controle over natuurlijke processen is kennelijk de inzet. In de Handelingen over de bespreking van dit wetsvoorstel in de Tweede Kamer wordt melding gemaakt van moordpartijen onder weidevogels door de vos. Zelfs in de parlementaire beeldspraak zijn wij wel heel erg ver van de natuur komen te staan. Je zou bijna denken dat de Koude Oorlog nog steeds niet voorbij is, alleen, nu komt het gevaar uit het dierenrijk en is het een zeer eigentijdse variant van Orwell's Animal Farm. De toonzetting is dus een beetje merkwaardig. Bovendien is men selectief, want men heeft geen oog voor de invloed van de mens op bijvoorbeeld het gedrag van vossen. Het is net of de wereld op haar kop wordt gezet. Laat staan dat er oog is voor hetgeen reeksen van menselijke handelingen tot gevolg hebben gehad voor de stand van flora en fauna. Wij maken ons druk om de rol van de vos als predator onder bijvoorbeeld weidevogels, maar kennelijk durven wij niet de gevolgen van het menselijk handelen voor de flora en fauna in aanmerking te nemen. Dat is een beetje vreemd.

Bijzonder aan de totstandkoming van dit wetsvoorstel is dat de wijziging het antwoord is op een motie van enkele jaren her. Het is overigens al de derde wijziging in kort tijdsbestek, een wijziging waarmee men vooruitloopt op een evaluatie van de wet, die op afzienbare termijn voorzien is. Uit de stukken blijkt dat een vierde wijziging op handen is. Ook die wijziging is het gevolg van een initiatief van de Tweede Kamer.

In het voorlopig verslag heeft mijn fractie samen met de SP al de vraag aan de orde gesteld of met deze wijziging niet op komende ontwikkelingen vooruit wordt gelopen. De minister antwoordt met een wat vage verwijzing naar een meerderheid in de Tweede Kamer die niet zou willen wachten op de evaluatie. Voorzitter. Ik vind dat antwoord onvoldoende. Ik verwacht van de minister een zelfstandige redenering waarom nu gerepareerd moet worden. Ook zet ik een vraagteken bij de term "onvolkomenheden" die door de minister in de memorie van antwoord is gebezigd. Het gaat mijns inziens om een wijziging die een inbreuk is op de beleidslijn waarmee men beheer en ontwikkeling van flora en fauna zo veel mogelijk bij de lagere overheden wil onderbrengen. Al eerder, namelijk bij de behandeling van de Natuurbeschermingswet, hebben wij over dat principe gedebatteerd. Ik kom daar zo op terug.

Mijn fractie blijft bezwaar houden tegen het feit dat in het zicht van een evaluatie een zo majeure wijziging wordt doorgezet. Het argument van urgentie snijdt mijns inziens geen hout, want tussen het aannemen van de motie-Schreijer en de behandeling in de Tweede Kamer zat ruim drie jaar. Ik vraag de minister helder te zijn over zijn eigen motieven om nu met deze wijziging te komen, terwijl al over een algehele herziening wordt nagedacht.

De inhoudelijke optie om een algemene maatregel te treffen om op landelijk niveau te bepalen welke soorten onder een vrijstelling van het verbod tot afschot vallen, heeft niet de instemming van mijn fractie en ook niet van GroenLinks. Opnieuw wordt op geheel Haagse wijze voorbijgegaan aan het belang van regionaal maatwerk, terwijl er geen goede evaluatie van de nieuwe decentrale praktijk voorhanden is en de signalen die er zijn duiden op een verbetering ten opzichte van de standaardbejaging die onder de oude Jachtwet gebruikelijk was. Een algehele vrijstelling doet geen recht aan regionale verschillen. Als ik het debat in de Tweede Kamer in aanmerking neem, constateer ik dat er feitelijk sprake is van een vorm van wantrouwen. Provincies doen niet wat een Kamermeerderheid op dit toch tamelijk gedetailleerde niveau graag wil als het om beschermingsmogelijkheden van flora en fauna gaat en dus regelen wij het in Den Haag. Nu gaat het om de vos, maar volgende week om andere diersoorten die de mens te slim af zijn. Het zou mijns inziens een goede zaak zijn om de discussie over subsidiariteit ook eens binnen de eigen landsgrenzen te voeren. Deelt de minister deze opvatting als het gaat om het onderdeel van zijn eigen beleidsterrein dat vandaag aan de orde is? Is toedeling van taken en bevoegdheden op het gebied van flora en fauna, natuurbeheer, etc. zo scherp dat adequaat op de belangen van beheer, bescherming en ontwikkeling kan worden ingespeeld? Benutten wij wel voldoende de kwaliteiten die decentraal voorhanden zijn bij provincies, gemeenten en particuliere organisaties? Naar het oordeel van mijn fractie is het absoluut noodzakelijk dat wij een breder debat voeren over flora en fauna, over natuurbescherming en over de ontwikkeling van groene ruimte. Wij zullen dan zowel naar de inhoud als naar de procesvoering moeten kijken en daarbij bezien wat het juiste instrumentarium is en wie daarin welke taak uit te voeren heeft. Het is mijn beeld dat door de veelheid van wijzigingen de samenhang verloren gaat en de wet niet meer voldoet aan de oorspronkelijke bedoelingen. Is de minister bereid om met deze Kamer een dergelijk debat te voeren? Wij kunnen wachten tot de volgende begrotingsbehandeling, maar dat tijdstip ligt wel erg ver weg. Het is mijns

inziens noodzakelijk om meer werk te maken van onze groene kwaliteit, zowel op inhoudelijke gronden als op grond van de vraag wie wat moet sturen om het beste resultaat te krijgen. Dat achten wij ook van belang voor de uitwerking van de nota Vitaal platteland. De minister heeft de partners decentraal hard nodig en bovendien is directe samenhang nodig tussen de kansen om te vitaliseren en om de groene ruimte en daarmee het gebruik van de Flora- en faunawet te ontwikkelen.

De fracties van de PvdA en GroenLinks hebben grote aarzelingen bij hun steun aan deze wetswijziging en wachten het antwoord van de minister af alvorens een eindoordeel op te maken.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. De Flora- en faunawet stelt de bescherming van dieren centraal. Dit betekent dat het uitgangspunt van deze wet is dat dieren in principe met rust worden gelaten. Alleen als daarvoor zwaarwegende redenen bestaan, bijvoorbeeld als sprake is van belangrijke schade aan landbouwgewassen of als de openbare veiligheid in het geding is, kan een uitzondering worden gemaakt in de bescherming. Daartoe zijn in deze wet de artikelen 65, 67 en 68 opgenomen.

Vandaag bespreken wij het voorstel tot wijziging van de Flora- en faunawet. Hiermee wordt uitvoering gegeven aan de motie-Schreijer-Pierik, en ook wordt een aantal technische wijzigingen aangebracht ter uitvoering van de wet. Is de minister het met ons eens dat de reden om over te gaan tot uitvoering van de motie politiek is en niet gebaseerd op inhoudelijke argumenten?

De indiener van de motie heeft in haar toelichting erover geklaagd dat een grondgebruiker uitsluitend gebruik mag maken van vrijstelling op grond van artikel 65 als er op zijn percelen ook daadwerkelijke schade dreigt. Zij stelt dat dat niet de bedoeling is van het artikel. De minister gaat hierin mee in de beantwoording van vragen door ons gesteld door te stellen dat het een probleem is als schadeveroorzakende dieren naar percelen vluchten waar geen schadegevoelige gewassen staan en waar dus niet kan worden opgetreden. Maar dat was toch juist de bedoeling van de vrijstellingsregeling? Grondgebruikers zouden kunnen optreden daar waar daadwerkelijk landbouwschade dreigt te ontstaan. Op percelen zonder schadegevoelige gewassen zouden dieren met rust worden gelaten.

De nu voorgestelde wijziging heeft tot doel de reikwijdte van de in artikel 65 bedoelde vrijstelling te verruimen tot het terrein van een wildbeheereenheid. Het voorstel gaat zelfs zover dat er mag worden opgetreden op elk willekeurig terrein

liggend binnen het werkgebied van een wildbeheereenheid waar in het huidige of in het komende jaar schade is aangericht of zou kunnen worden aangericht. Is de minister het met ons eens dat het dan de facto om vogelvrijverklaring gaat en niet meer om schadebestrijding?

Omdat het werkgebied van wildbeheereenheden varieert van 5000 ha tot zelfs 120.000 ha in het geval van de hele provincie Flevoland, hoeft er in de praktijk geen sprake meer te zijn van enige relatie tussen de bestrijdingsactie en de dreigende schade. Ook zal er van enige controle op de noodzaak van zo'n actie geen sprake meer zijn. Het lijkt ons ongewenst dat zowel het oordeel over de noodzaak tot bestrijding als de uitvoering ervan helemaal wordt overgelaten aan mensen die van jagen hun hobby hebben gemaakt. Klopt het dat door LNV voor het komend jaar nul uur is uitgetrokken voor handhaving door de AID van de uitoefening van de jacht en schadebestrijding krachtens de Flora- en faunawet? Zo ja, is dat niet in strijd met de bedoelingen van de wet? Er is de schijn van te veel belangen in één hand. Mijns inziens behoort adequaat controle te worden uitgeoefend. Wat is de reactie van de minister?

Wij zijn van mening dat populatiebeheer planmatig en gecoördineerd moet worden uitgevoerd op basis van een faunabeheerplan en op basis van ontheffing. Wij denken dat vrijstelling hiervoor een veel te grof instrument is. Wat vindt de minister daarvan?

Vandaag is tevens de toevoeging "schade aan fauna" in artikel 65 aan de orde. In de nota naar aanleiding van het verslag van 10 februari geeft de minister aan dat het belang van schade aan fauna wordt toegevoegd om de vos te kunnen aanwijzen als landelijke schadesoort. Ondanks een ronduit negatief advies van de Raad van State alsook van het Faunafonds handhaaft de minister de toevoeging en de aanwijzing van de vos. Hij doet dat door erop te wijzen dat door predatie door vossen de stand van de grutto's de laatste jaren sterk achteruit is gegaan. Populatiebeheer van vossen zou dan kennelijk als doel hebben de gruttopopulatie op te krikken. Hoewel wij dat laatste toejuichen, moet ons toch van het hart dat onzes inziens deze stelling volstrekt niet onderbouwd is. Sterker nog, onderzoek door Sovon, Alterra en Landschapsbeheer Nederland heeft uitgewezen dat, naast andere oorzaken die niets met predatie te maken hebben, kleinere diersoorten als hermelijn en andere marterachtigen een veel grotere rol spelen bij het terugdringen van de gruttopopulatie. Dat zijn echter dieren die juist als prooi dienen voor vossen. Wat zit er nu werkelijk achter de aanwijzing van de vos als landelijke schadesoort? De suggestie van de heer Eigeman om ook de mens aan te wijzen

als landelijke schadesoort vond ik in dit verband aardig. Waarom laat de minister zich niet leiden door de conclusies van door hemzelf geïnitieerd en gefinancierd onderzoek? Het onderzoek is in maart gepubliceerd, terwijl de uitspraken van de minister van 10 februari dateren. Mogelijk denkt hij er thans anders over. Als dat niet het geval is, zal mijn fractie net als onze fractie aan de overkant de wetswijziging afwijzen. Dat is geen verrassing, maar toch vernemen wij graag van de minister of hij van plan is de effecten van de wetswijziging te monitoren. Is de minister bereid om vervolgonderzoek van Sovon en Alterra te vragen naar de predatie van weidevogels en dan specifiek naar de rol van de vos en meer specifiek naar het effect van bejaging? Graag een toezegging dat het aantal geschoten vossen wordt bijgehouden, evenals het effect op de vossenstand van bejaging.

Is de minister van plan om in de toekomst nog andere diersoorten aan te wijzen als landelijke schadesoort? Welke beperkingen of voorwaarden zijn er om andere predatoren in de toekomst niet op de landelijke vrijstellingslijst te krijgen? Onze suggestie is om dat uitsluitend op basis van eenduidig, wetenschappelijk, onafhankelijk onderzoek te doen en niet op basis van uit de lucht gevallen moties die een emotie verwoorden. Wil de minister ook op dit punt een toezegging doen? Is de minister bereid om uit een oogpunt van dierenwelzijn als aanbeveling op te nemen dat de bestrijding van de vos uitsluitend mag plaatsvinden buiten de kraam- en zoogperiode en zonder honden en lichtbakken? Ik wacht de beantwoording van de minister met belangstelling af.

De vergadering wordt van 15.36 uur tot 15.45 uur geschorst.

*N

Minister **Veerman**: Mevrouw de voorzitter. Het is goed om te spreken over de Flora- en faunawet. Zij is weliswaar vier jaar geleden aangenomen, maar in deze periode is in de praktijk een aantal tekortkomingen gebleken. Dat is niet verwonderlijk, want een vergaande verandering in wetgeving stuit in de praktijk vaak op een aantal dingen die men niet had voorzien of gewenst. Zodra dat blijkt en als daar goede redenen voor zijn, is het verstandig om de zaak aan te passen. Dat is nu aan de orde.

Wij zullen de wet in de loop van het jaar nog uitgebreider evalueren. Daarbij betrekken wij ook de Natuurbeschermingswet en de Boswet. De evaluatie zal doorlopen tot in 2007. Dit wetsvoorstel verbetert de wet op een aantal punten en loopt om een goede reden op de evaluatie vooruit. Het is namelijk manifest geworden dat deze verbeteringen op

voorhand duidelijk noodzakelijk zijn. Het gaat om onderdelen waarop een geringe bijstelling nodig is om de wet beter op de praktijk te laten aansluiten. Daarom willen wij daar niet mee wachten.

De heer Eigeman heeft terecht aandacht gevraagd voor het subsidiariteitsbeginsel. Dat is ook het uitgangspunt van het kabinetsbeleid. Dit uitgangspunt is gevolgd bij de gewijzigde Natuurbeschermingswet en bij het voorstel voor de Wet inrichting landelijk gebied, dat ik vorige week bij de Tweede Kamer heb ingediend. Ik ben het met de heer Eigeman eens dat wij zorgvuldig moeten bekijken of de in de loop der tijd gegroeide verdeling van bestuurlijke bevoegdheden die in de Flora- en faunawet is neergelegd, wel aan dat beginsel voldoet en hoe die bevoegdheden in de praktijk worden uitgevoerd. Ik kan de heer Eigeman dan ook toezeggen dat ik die aspecten heel nadrukkelijk bij de aanstaande evaluatie van de Flora- en faunawet zal betrekken. Ik zal dan integraal naar de natuurbeschermingswetgeving kijken.

De vos houdt niet alleen dit gezelschap, maar ook het gezelschap aan de overzijde bezig. Mevrouw Slagter heeft gelijk als zij aangeeft dat het Faunafonds negatief heeft geadviseerd over de plaatsing van de vos op de landelijke lijst. De Raad van State heeft niet negatief geadviseerd, maar heeft gevraagd om een nadere onderbouwing. De plaatsing van de vos op de landelijke lijst betreft overigens niet onmiddellijk dit wetsvoorstel, maar de algemene maatregel van bestuur waarbij het Besluit beheer en schadebestrijding dieren wordt aangepast. Ik ben afgeweken van het advies van het Faunafonds op basis van waarnemingen die in het land worden gedaan inzake de schade die door de vos aan weidevogels wordt toegebracht. Ik heb ook kennisgenomen van de ervaringen die zijn opgedaan in de provincies. Ik stel vast dat provincies verschillend hebben gereageerd op verzoeken tot ontheffing. Ook is in verschillende provincies niet tijdig, althans, gelet op het schadelijk optreden van de vos, niet tijdig genoeg gereageerd. Die feitelijkheid en de politieke realiteit hebben mij er na grondig nadenken toe gebracht om deze wijziging in de wet en deze algemene maatregel van bestuur voor te stellen.

Het bestrijden van vossen mag alleen plaatsvinden op plekken waar dat noodzakelijk is. Dat moet volgens het bestaande regime ook planmatig gebeuren. Plaatsing van de vos op de landelijke vrijstellingslijst betekent weliswaar dat de vos overal bejaagbaar is, maar het betekent niet dat dit overal dient te geschieden. Indien schade kan optreden -- dus op plaatsen waar weidevogels zijn; dat is immers de belangrijkste reden -- dient een zorgvuldige afweging plaats te vinden om tot

bejaging over te kunnen gaan. Plaatsing op de landelijke lijst betekent wel dat buiten de planmatige aanpak ook op ad-hocbasis problemen kunnen worden opgelost.

Het aantal vossen dat wordt geschoten, wordt gemonitord door de wildbeheereenheden en opgenomen in de database die al jaren heel correct door de KNJV wordt bijgehouden. Deze gegevens worden ten behoeve van ons door de KNJV verzameld en gepubliceerd. De populatie van de grutto wordt gemonitord door Sovon. Ik wil erop wijzen dat wij bezig zijn met het opzetten van een gegevensautoriteit voor natuurgegevens. De beschikbaarheid van voldoende adequate gegevens over soorten en habitats kan in de toekomst dus sterk worden verbeterd. De gegevens worden dan voor iedereen gemakkelijk toegankelijk.

Gevraagd is waarom wij voor de vos geen uitzondering maken in de werp- en zoogperiode. Als wij dat zouden doen, zou de vos met rust gelaten moeten worden juist als het broedseizoen op zijn hoogtepunt is. Dat strijdt naar mijn mening met elkaar. Zo'n uitzondering lijkt mij dus niet voor de hand te liggen, maar ik zeg de Kamer toe dit de komende tijd wel te volgen. Het kan ook een onderdeel zijn van de evaluatie van de wet.

Mevrouw Slagter meent dat de verruiming van de reikwijdte van artikel 65 -- de vrijstelling van afschot van schade toebrengende dieren -- tot de wildbeheereenheid leidt tot een vogelvrijverklaring van deze dieren. Dat ben ik niet met haar eens. Het doel ervan is een effectievere schadebestrijding. Die is niet mogelijk als afschot alleen kan worden toegestaan op gronden waar schadegevoelige gewassen staan. Dat staat ook in de nota naar aanleiding van het verslag. Wild verplaatst zich immers. Als alleen gejaagd kan worden in de gebieden waar schadegevoelige gewassen staan, kan het wild zich gemakkelijk aan de noodzakelijk inperking van de omvang onttrekken. De landelijke vrijstelling biedt de mogelijkheid om op ad-hocbasis op te treden als er schade is of dreigt en als de nood aan de man is. Het gaat steeds om het beginsel van schadelijkheid. Het gaat dus niet om een vermoeden daarvan, maar om het bestaan daarvan.

Voor de meer planmatige aanpak is artikel 68, de ontheffing op basis van het faunabeheerplan, een goede mogelijkheid. Het faunabeheerplan is dan het kader waarbinnen die ontheffing operabel is. Deze voorziening is dus geen vogelvrijverklaring. Het initiatief blijft liggen bij de grondgebruiker. De jager kan nooit zonder toestemming van de betrokken grondgebruiker tot afschot overgaan. In alle gevallen moet er geen andere bevredigende oplossing zijn en mag geen afbreuk worden gedaan aan de instandhouding van de soort. Voor de bestrijding van

de vos uit het oogpunt van faunabescherming betekent dit bijvoorbeeld dat een vos alleen mag worden afgeschoten als de vos zich bevindt in een gebied waar weidevogels broeden. Dan is er immers pas schadegevoeligheid. Volgroeide weidevogels kunnen aan vossen ontkomen. Vossen zijn wel slim, maar zij kunnen (nog) niet vliegen. Wellicht dat de evolutie zich zo snel voltrekt dat vossen als gevolg van deze maatregelen snel vleugels krijgen, maar ik denk dat wij dat niet zullen beleven.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Het is mij nog niet helemaal duidelijk hoe de minister dat ziet. Ik begrijp dat vossen juist gevaarlijk zijn in het broedseizoen, maar uit het onderzoek van Sovon/Alterra heb ik begrepen dat het erg de vraag is of de vos daar wel zo'n grote rol in speelt. Een van de argumenten is dat de vos wordt beschouwd als predator van weidevogels. Is de minister bereid om hierover met Sovon/Alterra te praten om te bezien hoe zij dit gaan monitoren? Het is een soort tussenstand, begrijp ik. Wij juichen het natuurlijk toe dat de gruttoweidevogelstand omhoog gaat, maar er zijn toch heel veel vraagtekens bij te zetten. Bent u bereid om nog eens te kijken hoe dat verband precies ligt? Ik blijf zelf toch een beetje zitten met het gevoel dat het niet geheel onderbouwd is. Ik zou het prettig vinden als het beter onderbouwd wordt. Ik blijf er ook wel moeite mee houden dat er op vossen wordt gejaagd, terwijl zij in de kraam- en zoogperiode zijn. Het zou mooi zijn als er andere methoden zijn om daartegenin te gaan.

Minister **Veerman**: Ik beschouw jagen vooral als een beheersdaad, en dat zeg ik ook tegen alle jagers. U noemde het in uw bijdrage een hobby, maar ik kan het niet als een hobby zien. Het moet allereerst een beheersdaad zijn. Vanuit dat gezichtspunt moeten jagers dat vak ook willen uitoefenen. Als het gaat om een hobby, neem ik daar echt afstand van. Jagen is en blijft een beheersdaad, waarmee wij in ons cultuurlandschap de wildstand op peil houden. Als grutto's lijden onder de vos, kunnen wij kiezen. Wij hebben een Europese verplichting om de gruttostand te bewaren en dat willen wij ook doen. Als jagen als beheersdaad wordt opgevat, horen zorgvuldigheid en verantwoording daarbij. Deze aspecten worden allebei door mijn ministerie aan de orde gesteld en gecontroleerd bij wildbeheereenheden en jagers.

Het onderzoek wijst uit dat de vos grosso modo voor 40% van de schade aan weidevogels verantwoordelijk kan worden gesteld. Ik geef toe dat daarover geen volstrekte duidelijkheid is. De concrete vraag is of ik dat wil volgen en blijven onderzoeken. Dat lijkt mij in het belang van iedereen, dus dat zeg ik graag toe. Wij hebben er allemaal belang bij om

precies te weten welke rol de vos in dezen speelt. De discussie over wie er gelijk heeft, kan alleen worden opgelost door die feiten nauwkeuriger boven tafel te krijgen.

Mevrouw Slagter heeft ook gevraagd of het juist is dat de AID geen capaciteit inzet voor de jacht. De bijzondere opsporingsambtenaren hebben de verantwoordelijkheid voor de provinciale regels en de politie zorgt voor de landelijke vrijstelling, dus er is in principe geen rol van de AID. De politie geeft de jachtakte af en kent de houders daarvan. Nogmaals, er vindt geen afschot of bejaging plaats, vooraleer de grondgebruiker toestemming heeft gegeven en er feitelijk schade is opgemerkt.

*N

De heer **Eigeman** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn antwoord. Er zitten een aantal positieve en een aantal wat minder positieve elementen in wat mij betreft. Voor de grotere discussie heeft hij de Wet inrichting landelijk gebied genoemd. Ik denk dat hij daarmee een perspectief heeft gecreëerd om die discussie te voeren. Ik denk dat dit een goede zaak is.

Hij heeft ook gezegd dat de evaluatie van de Flora- en faunawet binnen afzienbare tijd wordt voorzien en dat daarin nadrukkelijk aandacht wordt besteed aan het vraagstuk van de binnenlandse subsidiariteit, zoals ik dat heb genoemd. Wat mij betreft is de minister onvoldoende ingegaan op de kritiek op het vooruitlopen op de evaluatie. Hij zegt dat deze nog dit jaar plaatsvindt, maar dat wil ik met een korrel zout nemen. Het zou ook begin 2007 kunnen zijn, maar dat is wel binnen afzienbare tijd. De minister heeft ervoor gekozen om de wetwijziging nu door te zetten, terwijl er al bijna vier jaar is verstreken tussen het moment waarop de motie is aangenomen en de evaluatie die nu speelt. Gelet op het feit dat die wijziging toch een inbreuk op het stelsel betekent, denk ik dat wij beter hadden kunnen wachten.

De minister heeft ook gezegd dat er verschillen zijn in het acteren van provincies. Ja, dat haalt je de koekoek. Als je een deel van de beleidsbepaling decentraal laat plaatsvinden, zullen er verschillen ontstaan. Dat maakt dit land ook zo interessant, als het om dit soort dingen gaat, zeg ik altijd. Ik snap dat anderen er anders tegenaan kijken, vanuit een andere belangenoptiek, maar ik denk dat het een groot goed is om het risico te nemen dat er verschillen ontstaan, wanneer het decentraal bepaald mag worden. Die verschillen zijn volgens ons niet zo zwaar dat je moet bekijken of het goede stelsel is gekozen. Ik ben daar niet van overtuigd, want ik denk dat het goed is dat er verschillen per regio mogen

ontstaan, omdat de omstandigheden per regio nu eenmaal verschillend zijn. De minister heeft hier zelf ook argumenten voor genoemd.

Onze fractie is er niet van overtuigd dat deze wetwijziging nodig is. De minister heeft terloops gerefereerd aan de politieke realiteit waarmee hij in de Tweede Kamer te maken heeft gehad. Voor die politieke realiteit willen onze fracties niet zwichten.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Ik begin met de politieke realiteit, waarmee mijn collega net eindigde. Ik denk dat de minister inderdaad is gedwongen door de politieke realiteit van de motie. Ik heb al gezegd dat er mogelijk meer emotie dan inhoudelijke onderbouwing in zit. Deze motie heeft geleid tot wijziging van de wet. Het zij zo. Dat is voor ons ook de voornaamste reden om tegen te stemmen.

Ik ben blij met de toezegging dat de minister een en ander goed zal monitoren en met Sovon/Alterra zal overleggen hoe dat precies in elkaar zit. Ik denk dat het veel ingewikkelder is dan het simpele verband dat wij de vossenstand terugdringen en dat de weidevogelstand dan weer omhoog zal gaan. Ik denk dat er dan veel meer moet gebeuren, maar dat is een ander debat.

Ik heb een vraag gesteld die nog niet beantwoord is, maar die misschien bij de evaluatie van de wet hoort. Als er nog meer dieren op de landelijke vrijstellingslijst moeten worden gezet, pleiten wij ervoor om dat uitsluitend te doen op basis van eenduidig, onafhankelijk, wetenschappelijk onderzoek en niet op basis van uit de lucht gevallen moties. Ik hoor graag het antwoord van de minister daarop.

*N

Minister **Veerman**: Mevrouw de voorzitter. Het spijt mij dat ik deze drie fracties niet kan overtuigen, want naar mijn gevoel ligt de zaak toch heel helder. Het is niet alleen de politieke realiteit. Ik begin bij de laatste vraag van mevrouw Slagter; of ik van plan ben om er nog meer dieren op te zetten en of ik dat dan doe op basis van louter wetenschappelijke gegevens en niet op basis van emoties. Als iets kenmerkend is voor de wetsbehandeling aan de overzijde en hier, dan zijn het toch die emoties, ter weerszijden. Laten wij daarover ook eerlijk en duidelijk zijn.

De gegevens die ons ter beschikking staan, wijzen uit dat de vos onmiskenbaar een predator is van weidevogels, maar het is nog onduidelijk in hoeverre hij dat is. Dat brengt ons tot verschillende opvattingen. De ene is om nog meer te gaan

onderzoeken voor de evaluatie. De andere is dat de heel reële en in een aantal gevallen beangstigende resultaten in de praktijk mij ertoe brengen om deze niet te negeren, hoewel zij wetenschappelijk maar voor 40% vaststaan. Er moet toch gehandeld worden. Wij kunnen niet blijven wachten, omdat wij het niet zeker weten. Als dat het criterium zou zijn voor handelen of niet-handelen, komt Nederland stil te liggen, dunkt mij.

Het is de verantwoordelijkheid van de bewindspersoon om de afweging te maken of er gehandeld moet worden of gewacht kan worden. De provincies voeren een veelkleurig en verschillend beleid. Dit leidt echter tot ongelijkheid voor schadelijders en tot ongelijkheid in de benadering van gruttopopulaties in de verschillende landsdelen. Voor een verantwoordelijk bewindspersoon die voor het rijksbelang staat, kan dat niet tot een lethargische houding leiden.

De heer **Eigeman** (PvdA): Dat is een wonderlijke zaak. Waarom worden deze bevoegdheden dan weggegeven? Waarom wordt er geen duidelijke instructie gemaakt om een rijksdienst of een medeoverheid een nadrukkelijke, gebonden opdracht te geven? Er is toch gekozen voor de mogelijkheid om de provincies keuzes te laten maken? Dan ontstaan er toch verschillen? Dat is toch het gevolg van de keuze voor een decentrale beleidsvoering?

Minister **Veerman**: Ik wil de heer Eigeman van het volgende politieke feit op de hoogte brengen. Gedeputeerde staten in Nederland zijn verschillend samengesteld. Mij is gebleken dat er niet op inhoudelijke gronden maar op politieke gronden al dan niet vrijstelling is verleend. De discussie of de besluitvorming wel op politieke afwegingen is gebaseerd blijft daarmee hetzelfde.

De heer **Eigeman** (PvdA): Dat is een prachtige redenering. Waar blijven wij echter als ik die zou toepassen op hoe wij in de EU met verschillen tussen landen omgaan? De minister pleit er terecht voor om zijn speelruimte te behouden. Hij kan dat omdat hij door een bepaalde politieke meerderheid wordt gesteund. Dat zal in de politiek van de provincie Drenthe of Gelderland niet anders zijn, laat staan in die van de gemeente Wijdmeren of Appingedam. Dat hoort nu eenmaal bij een decentraal bestel. De minister kan ook alles centraal willen regelen.

Minister **Veerman**: De heer Eigeman geeft geen reactie op mijn stelling dat de emoties die, naast de feiten, een rol hebben gespeeld bij de afweging op landelijk niveau, op provinciaal niveau evenzeer een

rol spelen. Ook daar is de afweging dus niet louter en alleen gebaseerd op feiten of op schadelijkheid maar ook op het idee of wij van de vos houden of niet.

De heer **Eigeman** (PvdA): Ik weet niet of dat een rol heeft gespeeld. Het is echter een feit dat bij politieke afwegingen ook emoties een rol spelen. Dat hoort bij een gedecentraliseerde eenheidsstaat. Wie dat niet wenst te accepteren, moet het hele huis van Thorbecke maar op de helling zetten.

Minister **Veerman**: Dat is niet mijn ambitie. Dat zal de heer Eigeman kunnen billijken. Het gaat om de vraag of de beslissing om de vos op de landelijke vrijstellingslijst te plaatsen al dan niet is gebaseerd op zuivere, wetenschappelijke en objectieve gegevens, zoals mevrouw Slagter bepleit, of dat het een gevolg is van de decentrale besluitvorming op provincieniveau die ook al een politieke zaak is geworden. Ik stel dat vast. Ik kan dan ook een perfecte correlatie laten zien tussen het geven van vrijstelling, inclusief de snelheid waarmee die tot stand komt, en de samenstelling van de colleges van GS.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: De aanwezige leden van de fractie van de SP, GroenLinks en de PvdA wordt conform artikel 121 van het Reglement van Orde aantekening verleend dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.
**

De vergadering wordt van 16.16 uur tot 16.45 uur geschorst.

*B
!Innovatie!

Aan de orde is de voortzetting van het debat "Innovatie" in het kader van de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (XIV) voor het jaar 2006 (30300-XIV);**
- **het wetsvoorstel Vaststelling van de begrotingsstaat van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2006 (30300-F).**

*N

Minister **Veerman**: Voorzitter. Na enkele inleidende woorden zal ik de sprekers afzonderlijk antwoorden.

Wat is de rol van de overheid, die van de burger en die van de ondernemer? Over die vraag zijn door vrijwel alle fracties behartigenswaardige opmerkingen gemaakt. Als ik mij niet vergis, lopen de meningen in deze Kamer ook niet uiteen. Hooguit is er sprake van enige nuanceverschillen in de benaderingswijze. De problemen waarvoor wij wereldwijd en ook in ons land staan, blijken te vangen onder drie hoofdonderwerpen: voldoende zoet water, voedsel van goede kwaliteit, voldoende energie. Alledrie deze grote wereldvraagstukken liggen op het terrein van de landbouw en in het bijzonder dat van de groene sector. De Romeinen zeiden al: paarden eten mensen. Vandaag is door mevrouw Slagter opgemerkt dat maïs voor twee doeleinden kan worden gebruikt: voedsel of energie. Het is duidelijk dat daar een spanningsveld ligt. Nog meer spanning ligt er bij de vraag of er in de toekomst voldoende zoet water beschikbaar zal zijn. Op wereldniveau komen er meer dan ooit vragen op ons af die landbouw in een centrale positie stellen.

Wie naar de Europese en de Nederlandse omstandigheden kijkt, moet zich realiseren wat ons te doen staat. Op de schaal van de wereld, die van Europa en die van ons eigen land voltrekken zich immers geweldig grote veranderingen. De grote vraagstukken op wereldschaal spelen ook in Europa en in Nederland een wezenlijke rol. De maatschappelijke ontwikkelingen leiden in het licht van deze vraagstukken tot een gevoel van onzekerheid bij burgers en tot een gevoel van verlamming. Zal men in de toekomst nog in staat zijn om aan deze grote vraagstukken het hoofd te bieden? Meer dan ooit is de vraag aan de orde welke rol voor welke actor aan de orde is: overheid, bedrijfsleven, burger. Meer dan ooit hebben wij creativiteit en inventiviteit nodig om aan die grote vraagstukken het hoofd te bieden. Meer dan ooit zullen wij die vraagstukken uit een gevoel van solidariteit met anderen op de wereld en met anderen in onze samenleving hebben te benaderen. Het is niet alleen een vraagstuk van hoeveel, maar ook een vraagstuk van verdeling.

De behandeling van dit soort vraagstukken kan naar mijn vaste overtuiging niet meer door alleen de overheid of alleen het particulier initiatief worden verzorgd. Het kan alleen in verstandige en harmonieuze combinaties van de markt en de overheid, de grote spelers. Wij zoeken voortdurend naar nieuwe evenwichten bij dit spanningsveld, tussen contracten en verbindingen, tussen markt en overheid, tussen gemeenschapszin en dwang. Dat komt in de komende tijd meer dan ooit op ons af. Een benaderingswijze die van tevoren in vijfjarenplannen

uitrolt wat ons te doen staat, is minder dan ooit van toepassing. Een stap-voor-stapbenadering is immers de aangewezen weg in een onzekere wereld. Wantrouw al diegenen die denken het pad voor de komende vijf jaar te kunnen uitstippelen. Wie vijf of tien jaar terugkijkt en dat legt naast wat er in de tussentijd is veranderd, kan vaststellen dat de veranderingen onvoorstelbaar snel plaatsvinden en dat die zeer fundamenteel van aard zijn. In antwoord op de vraag welke rol door welke actor kan worden ingenomen, pleit ik voor een voorzichtige benadering, stap voor stap, met een scherp oog voor de totaliteit.

De heer Rabbinge heeft gelijk als hij zegt dat wij keuzes op macro-, meso- en microniveau moeten maken. Ik kom hierop terug bij het antwoord op zijn inbreng.

De vraag naar de verhouding tussen de burger en de overheid, tussen de markt en overheidsregulering, brengt ons op de vraag welke rol de politiek in dezen kan spelen. Kunnen wij in de politiek nog de pretentie hebben dat wij het wel zullen regelen, kunnen wij dit aan de burger vertellen of moeten wij een aanzienlijk eenvoudiger en bescheidener opstelling innemen? Zouden wij de burgers niet in alle eerlijkheid moeten inlichten over de dilemma's waar wij voor staan en luisteren naar wat bij hen leeft en welke aanpak hen voor ogen staat? Het is van tweeën één: of wij zijn democraat en luisteren naar de burger, of wij zijn het niet en wij denken dat wij weten wat goed is voor de burger.

Het zal duidelijk zijn dat dit laatste verleden tijd is. De ondernemers in de land- en tuinbouw laten zich niet voorschrijven wat er moet gebeuren, maar vragen de overheid om hen ter zijde te staan en hen te helpen om samen de grote vragen op te lossen waar zij voor staan. Het woord "samen" staat centraal in mijn benadering.

De overheid probeert dit in het algemeen te doen met het programma Andere overheid, maar op mijn departement hebben wij het specifieke programma Ontmoetingen opgesteld. Wij zullen in de komende tijd ontmoetingen organiseren met tal van burgers, maatschappelijke organisaties en belangengroeperingen waarin wij kennis zullen nemen van de wensen van de samenleving op het terrein van de landbouw, het platteland en de natuur. Communiceren is naar mijn mening meer dan ooit: luisteren.

Het begrip "innovatie" komt hierin centraal te staan. Voor innovatie is niet alleen kennis nodig, maar vooral en in de eerste plaats een gespitste geest. Het is waar dat je innovaties niet kunt oproepen: zij ontstaan en nieuwe dingen doen zich soms voor, ook al zoek je er niet naar. Dit neemt niet weg dat gericht zoeken kan helpen. Niet alles schiet ons zomaar te

binnen. Zonder zoeken komt dit niet terecht. Innovatie en kennis zijn niet van elkaar los te maken.

Op mijn beleidsterrein richt ik mij in de eerste plaats op het versterken van de concurrentiekracht van het agrocluster. Het creëren van nieuwe netwerken en het strategisch ondernemerschap, gekoppeld aan de toegang tot de publieke kennis, zijn hierbij cruciaal. De focus is niet alleen gericht op de concurrentiekracht van het agrocluster, maar ook en in toenemende mate op de innovatie op het gebied van het agrarisch ondernemen in meer brede zin, bijvoorbeeld op het gebied van het plattelandsbeleid. De nieuwe EU-verordening Plattelandsontwikkeling die volgend jaar van start gaat, biedt naar mijn mening tal van mogelijkheden om nieuwe verbindingen te maken en nieuwe samenwerkingsvormen te creëren.

De groene en blauwe diensten zijn al als voorbeeld genoemd. In antwoord op de vraag wat plattelandsontwikkeling voor Nederland kan betekenen -- wij vatten dit wel eens samen als: een betalen, zes halen -- kom ik niet alleen uit op vermindering van de recreatieve mobiliteit, maar ook op een bijdrage aan de oplossing van de fijnstofproblematiek die ons zeer bezighoudt, verbetering van de leefbaarheid, een positieve bijdrage aan de volksgezondheid, sportiviteit en het tegengaan van zwaarlijvigheid, een aantrekkelijk vestigingsklimaat en versterking van de biodiversiteit. Dit alles laat zich combineren in nieuwe innovatieve vormen met een leefbaar en vitaal platteland.

Het kenmerk van innovatie is de bereidheid en de mogelijkheid om door koppeling van kennis aan initiatief te komen tot vernieuwingen, tot onverdachte nieuwe combinaties die voor die tijd onmogelijk leken of niet waren opgekomen en tot een nieuwe samenstelling van oude onderdelen of vernieuwing van die onderdelen. Eigenlijk is innovatie niets anders dan het creëren van nieuwe combinaties in ongedachte samenstelling. Wij kunnen dit uit de natuur leren. Wij zien dit steeds toepasselijker worden.

Dit is het algemene kader waarbinnen wij vanuit LNV aan innovatie willen werken, op alle terreinen, dus niet alleen op het terrein van de concurrentiekracht, maar ook op het terrein van de vernieuwing van het platteland en de versterking van de positie van de natuur. Dit alles in onderlinge samenhang en niet gescheiden. Juist op het vlak van de verbindingen tussen natuur, platteland en landbouw doen zich tal van nieuwe mogelijkheden voor in de vorm van verbreding van de landbouw, van een combinatie van functies en van versterking van de concurrentiekracht gekoppeld aan de verbetering van de vitaliteit, de inkomensvorming en

daarmee de leefbaarheid van dorpen op het platteland.

Ik kom nu tot mijn antwoord op de bijdragen van de woordvoerders, in de eerste plaats die van de heer Rabbinge namens de fractie van de Partij van de Arbeid. Hij baseert zich voor zijn betoog voor een belangrijk deel op de nota Kiezen voor landbouw. De rol van de overheid kan volgens hem worden gekenschetst als richting geven en ruimte scheppen. Ik ben dit met hem eens. Ik heb al aan het begin van mijn betoog gezegd dat het om de maatvoering van beide gaat. Waar ligt het denkbare harmonieuze evenwicht tussen de rollen van overheid en ondernemer? Richting geven en tegelijkertijd ruimte scheppen blijft een belangrijke, authentieke overheidstaak. Wij hebben de afgelopen jaren vaak gediscussieerd over de vraag of de overheid richting geeft of dat haar rol wordt ervaren als betuttelend of bevoogdend. Schept de overheid ruimte vanuit de gedachte dat een goede ondernemer zijn vrijheid waard is of biedt zij slechts een kleine ruimte die nauwelijks de creativiteit en inventiviteit genereert die zo essentieel is voor het vernieuwen van tal van bestaande activiteiten?

De heer Rabbinge lijkt enigszins te twijfelen aan de manier waarop de overheid richting heeft gegeven en ruimte heeft geboden. Uit zijn woorden maak ik op dat hij bang is dat dit kabinet doorslaat naar de andere kant. Ik wijst hem in dit kader op een paar duidelijke en in een aantal gevallen zeer klemmende richtlijnen uit Brussel. De nationale speelruimte voor regelgeving wordt voor 60% tot 65% direct door Brussel bepaald en voor 20% op een indirecte, maar wel zeer dwingende manier. Dit betekent dat de nationale speelruimte voor wet- en regelgeving en dus ook de vrijheid zeer beperkt is. Ik verwijs bijvoorbeeld naar de Nitraatrichtlijn. Hoewel Nederland het MINAS hanteerde, dat uit oogpunt van gezonde bemesting en een goed gebruik van mineralen objectief gezien superieur is aan het systeem van de Nitraatrichtlijn, heeft het na de uitspraak van het Hof de wetgeving moeten veranderen. Het betere moest voor het juridisch correcte wijken. Het gaat om een zeer beperkende maatregel die in de melkveehouderij in sommige gevallen ertoe leidt dat dierlijke mest moet worden afgezet en kunstmest moet worden aankocht om tot een optimale bemesting te komen. Op zich is dit een bijna schizofrene conclusie, die echter rechtstreeks voortvloeit uit het systeem. Ik ben in dat licht niet zo bang dat de overheid zo veel ruimte kan geven.

Andere randvoorwaarden zijn de nationale milieuwetgeving en de hervormingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid, die op grond van de cross-complianceregelgeving leiden tot achttien verschillende uitvoeringsrichtlijnen. Hieraan moet

een boer voldoen om niet te worden gekort. Elke dag dat hij zijn spullen na 15 mei inlevert, wordt 1% van de totale toeslag gekort. De post doet er vaak al twee dagen over, dus dan is hij al 2% kwijt. Hij zit dus al snel op een korting van 10% tot 15%. Dit is een enorme aanslag op het inkomen. Zeker in sectoren als de akkerbouw maar in toenemende mate ook de melkveehouderij is die toeslag namelijk van grote betekenis.

Ook het plattelandsbeleid is gebonden aan tal van richtsnoeren, met name op het gebied van de ruimtelijke ordening en de regels van lagere overheden. In de toekomst zullen wij te maken krijgen met verdergaande regelgeving van Brussel in het licht van de Kaderrichtlijn water en nieuwe aanpassingen van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Gezien alle internationale verplichtingen heeft de overheid dus slechts beperkte mogelijkheden om de teugels te laten vieren. Dit moeten wij in het oog houden bij het bepalen van het evenwicht tussen de sturende overheid en de faciliterende overheid. Vaak wordt gedacht dat in Nederland de wereld wordt gemaakt; dat is niet langer het geval.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik heb niet de illusie -- in dat licht ben ik het helemaal met de minister eens -- dat wij als Nederland in staat zijn om te dicteren wat het Europese beleid wordt. Het is echter wel onze plicht en verantwoordelijkheid om ertegen te vechten dat contraproductieve richtlijnen worden opgesteld -- dit kan onder andere door het zoeken van coalities -- die de creativiteit onderdrukken en ondernemingszin ondermijnen. Anders worden op zowel het maatschappelijke niveau als het microniveau zaken tot stand gebracht die wij allen onacceptabel achten. Ik heb niet de illusie dat dit zomaar kan worden gerealiseerd, maar wij moeten wel alert blijven.

Minister **Veerman**: Dit ben ik volledig met de heer Rabbinge eens. Het zou een groot goed zijn als wij daarbij in de toekomst gezamenlijk kunnen optrekken. Een goed voorbeeld is het afschaffen van het non-vaccinatiebeleid. Nederlands heeft daarop keer op keer op keer aangedrongen. Nu zijn er kleine stappen gezet met het inzetten van vaccinatie bij de bestrijding van dierziekten en het preventief vaccineren in de pluimveesector. De varkenspest rammelt op dit moment aan onze grenzen; hopelijk blijven wij daarvan verschoond. Dit moet echter voor ons een aansporing zijn om de starre houding van sommige andere lidstaten voortdurend ter discussie te blijven stellen. Naar mijn vaste overtuiging is de huidige wijze van dierziektebestrijding niet meer van deze tijd. Die zal in Europa in toenemende mate het

maatschappelijke draagvlak voor de landbouw ondermijnen.

De heer **Walsma** (CDA): De minister geeft een goede schets van de regelgeving. Wij horen en lezen echter heel vaak dat richtlijnen verschillend worden geïnterpreteerd of dat er ruimte in zit waardoor het ene land het anders invult dan het andere. Er ontstaan ook complicaties als regels meerdere departementen bestrijken of als de rijksoverheid en de provincies zaken anders uitleggen.

Minister **Veerman**: Op het Europese vlak geldt het bekende spreekwoord: buurmans gras lijkt altijd groener. Uit mijn eigen ervaring, uit een ver verleden, kan ik vertellen hoe het in Frankrijk ging. Laatstelijk ben ik daarvan niet meer op de hoogte; de Kamer zal dat begrijpen. Van mensen die naar Duitsland zijn gegaan, weet ik dat zij alleen al om die reden terug zouden willen komen: de regeldruk is daar echt niet minder. De heer Walsma heeft echter gelijk dat wij ervoor moeten oppassen dat tussen departementen of provincies verschillen in uitleg ontstaan die leiden tot andere benaderingen en onrechtvaardigheid. Zo moeten wij heel precies vaststellen wat wel en niet valt onder de Vogel- en Habitatrichtlijn. Het is gebruikelijk dat er tussen departementen met verschillende belangen wel eens fors wordt gestoeid over de interpretatie van Europese regelgeving. Ik ben voorstander van het zoeken naar een ruime interpretatie. Het mechanisme aan de andere kant, de controle door Brussel, en de bezwaren die worden ingediend bij de Raad van State, bieden voldoende tegenwicht aan het gevaar dat een te ruime interpretatie zou leiden tot onwenselijke schade. Deze pragmatische houding betekent niet dat wij met interpretaties de bedoeling van de wetgeving geweld aan mogen doen, maar wel dat de noodzakelijke ruimte moet worden gezocht. Initiatieven die een kans verdienen, mogen niet op voorhand in de kiem worden gesmoord.

De heer Rabbinge heeft het idee van een agrarische hoofdstructuur naar voren gebracht; dat is ook aan de overkant van dit plein gebeurd. Het gaat hem niet om een masterplan maar om het aanwijzen waar activiteiten, bijvoorbeeld grootschalige landbouw, het beste kunnen plaatsvinden. Daarvan ben ik geen groot voorstander. Ten eerste hebben wij de natuur ingedeeld in het kader van de EHS en genieten landschappen een bepaalde status op basis van de Nota Ruimte. Ontwikkelingen mogen alleen plaatsvinden als zij passen bij de karakteristieken van het landschap. Ten tweede zullen ontwikkelingen zich vanzelf voltrekken waar deze mogelijk zijn, zonder dat daarvoor een expliciete aanwijzing noodzakelijk is. In dat kader denk ik aan de polders

en gebieden in het noorden en zuidwesten van het land. Daar waar grootschalige melkveehouderij en akkerbouw mogelijk zijn, zal die zich ontwikkelen. De vraag is wel of provinciale of gemeentelijke plannen dit zouden kunnen doorkruisen. Op dat niveau kan die afweging goed worden gemaakt. Eigenlijk kleven er in mijn ogen dus meer bezwaren dan voordelen aan het aanwijzen van gebieden waar grootschaligheid een plek kan krijgen. Ik beloof de heer Rabbinge echter dat ik de komende tijd, nu de Nota Ruimte zijn uitwerking krijgt en de nieuwe Wet ruimtelijke ordening in werking treedt, zal bezien of een agrarische hoofdstructuur meerwaarde heeft. Ik denk van niet, maar ik sta altijd open voor het stap voor stap behandelen van zaken.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik onderbreek de minister even, zodat de tweede termijn wat sneller kan verlopen. Ik ben tegenstander van blauwdrukdenken, voorschrijven hoe dingen moeten gebeuren. Voor ondernemers die grote investeringen moeten doen, is het echter wel van belang dat de overheid duidelijkheid en helderheid schept. Ik begrijp echter dat de minister stap voor stap in de richting gaat van een "agrarische hoofdstructuur", hoewel hij het niet zo noemt. Hij wil aangeven waar agrarische activiteiten zich bij voorkeur kunnen en moeten ontwikkelen. Op dit moment kan eigenlijk alles overall, althans dat dreigt de inzet van de Nota Ruimte te worden. Dat is bijzonder riskant, want wie is dan altijd de zwakste partij? Dat is natuurlijk de agrarische sector. In dat licht moet er voldoende tegendruk worden georganiseerd. Dat is mijn reden om te pleiten voor het creëren van duidelijkheid voor ondernemers. Indien zij investeren voor een periode van vier, vijf of mogelijk zelfs tien jaar, moeten zij zeker weten dat dit niet gaande de rit wordt doorkruist.

Minister **Veerman**: Dat laatste ben ik met u eens: alles wat kan bijdragen tot het scheppen van duidelijkheid voor ondernemers bevordert de investeringslust, maar de vraag doet zich voor op welk niveau een dergelijke aanwijzing of bestemming zou moeten worden geregeld. Op provinciaal niveau zijn er daarvoor heel goede mogelijkheden in de streekplannen en op gemeentelijk niveau in de bestemmingsplannen. Of er voor het Rijk een expliciete rol is weggelegd in de vorm van het tot stand brengen van een agrarische hoofdstructuur wacht ik nog even af.

De heer Rabbinge heeft ook helemaal gelijk met zijn opmerking dat wij af moeten van de lineaire kennisinfrastructuur, waarbij alles volgtijdelijk verloopt. Daaraan wordt gewerkt, en in de komende tijd zullen wij door middel van een evaluatie van het

kennissysteem uit een ander lering trekken. Lineaire processen, waarbij het een nauwkeurig op het ander volgt, in dezelfde volgorde, zijn in deze tijd volstrekt niet meer denkbaar. Wij hebben nu te maken met "fuzzy processes"; het een volgt het ander niet meer op, maar het ander vloeit vaak uit het een voort of gaat aan weer iets anders vooraf, in een van tevoren niet voorspelbare volgorde.

De heer Rabbinge acht voor de toekomst van de landbouw een activerend overheidsbeleid gewenst. Dat is zeker het geval, maar in de eerste plaats gaat het om de vraag of in de toekomst voldoende actieve en creatieve mensen, dames en heren, bereid zullen zijn om de schouders onder dit vak te zetten en daarin hun levensvervulling te vinden. Dat is ook de kern van de nota Kiezen voor landbouw die ik gisteren in de Tweede Kamer heb mogen verdedigen. Het is dan van het grootste belang dat de overheid voor de ondernemers niet alleen de kaders schept die nodig zijn, maar ook schetst wat naar haar inzicht de consequenties en ontwikkelingen zullen zijn. De rijksoverheid is daartoe heel goed geëquipeerd, omdat zij het overzicht heeft over wat er op wereldschaal en Europese schaal aan de orde is. Bij jonge ondernemers is de wil vaak een belangrijker raadgever dan het verstand. Dat is overigens ook bij ouderen het geval, zo stel ik bij mijzelf wel eens vast. De beste bijdrage die wij kunnen leveren is, zo eerlijk mogelijk te vertellen wat de kansen zijn. Ook gaat het erom, de persoonlijke omstandigheden met betrekking tot het bedrijf, het gezin en de familie in kaart te brengen en eerlijk voor te leggen. Daarbij zijn zowel de financiële aspecten van belang als de vestigingsplaats en de plannen voor het gebied. De ondernemer, de opvolger of degene die een nieuwe activiteit wil ondernemen, moet in alle eerlijkheid een afweging kunnen maken en tot een goede beslissing kunnen komen. Men moet niet later hoeven zeggen: als ik dat had geweten, zou ik er nooit aan zijn begonnen. Het mag de overheden terecht worden verweten als zij daaraan geen bijdrage leveren. Dit is een heel nieuwe rol voor de overheid; zij neemt de rol van de ondernemer niet over, maar probeert te verhelderen wat er naar haar beste inzicht te verwachten is.

In de macro- en mesoanalyses moeten wij inderdaad ook normatieve elementen durven benoemen en bediscussiëren. Het lijkt mij essentieel dat naast het berekenen en objectiveren van een aantal keuzes ook de normatieve en ethische aspecten uitdrukkelijk worden meegenomen. Het is niet altijd mogelijk om dat via de bestaande instituten te doen, omdat deze een bepaalde, vaak ook wettelijk vastgelegde opdracht hebben. Daarnaast staat het wetenschappelijke instellingen vrij om, voorzover zij niet aan wettelijke adviestrajecten of wettelijke

adviesopdrachten zijn gebonden, dit expliciet in hun overwegingen te betrekken, voorzover zij dat duidelijk en bediscussieerbaar maken.

De heer Rabbinge is benieuwd hoe de minister oud en nieuw groen bij elkaar brengt. Dat is inderdaad mijn ambitie, maar ik zou ook graag oud en nieuw rood bij elkaar willen brengen. Ik probeer namelijk een zo breed mogelijke coalitie tot stand te brengen op het platteland, om de verbindingen tussen landbouw, natuur en platteland op een nieuwe leest te schoeien en de tegenstelling tussen natuur, landschap en landbouw zoveel mogelijk te overbruggen. In de landbouw gaat het erom bij betrokkenen het bewustzijn te creëren dat het land niet van hen alleen is. Het is wel hun eigendom, maar tegelijkertijd is het maatschappelijk bezit. Bij de burger moet het besef worden gekweekt dat de boer niet alleen van subsidie leeft, maar met een bedrijf bezig is en in zijn eigen levensonderhoud probeert te voorzien. Laten wij de mensen koesteren die van plan zijn voor zichzelf te zorgen en zeggen: geef mij maar een beetje ruimte, dan zal ik proberen mijn eigen leven zo zinvol mogelijk in te delen. Dat is een groot goed. Ondernemen, een onderneming leiden en tot stand brengen is een heel zinvolle invulling van iemands leven.

Met betrekking tot innovatie heeft de heer Rabbinge gevraagd of wij het beleid inzake Food & Flowers hebben verzilverd. Welnu, hij weet het antwoord heel goed, want hij is daarvan deelgenoot geweest. Niet in de laatste plaats wegens de inspanningen van het departement van LNV, maar ook door de goede samenwerking met Economische Zaken, hebben wij een heel grote hap uit de subsidiepot van het FES genomen. Er is voor zo'n 65 mln. aan LNV-projecten of LNV-gerelateerde projecten gerealiseerd, op het gebied van fundamenteel onderzoek, fytoftorabestrijding, groene genetica en Flowers & Food. Geld is niet alles, maar vaak is het wel een begin. In elk geval maakt dit het mogelijk dat een aantal bestaande ambities om te komen tot vermindering van de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen via nieuwe technieken wordt gerealiseerd. Ik heb het nu niet over genetische manipulatie, maar over genetische research en genetische sequentieanalyse. Je zou dit gerichte moderne kruisingsmethoden kunnen noemen.

Er moet meer rechtstreeks contact komen tussen de praktijk en het kennisveld. Dat is door vrijwel iedereen naar voren gebracht. Er moet ook een verandering komen in de kenniscultuur, dat wil zeggen in de wijze waarop kennis ontstaat en tot gelding komt en in de praktijk tot gebruik kan komen. De heer Rabbinge heeft gezegd dat het bij innovatie niet alleen gaat om de harde kant, maar ook om nieuwe verbindingen met de samenleving, met

het doel om de legitimatie in de samenleving te versterken. Dit zal meer dan ooit nodig zijn in de komende tijd, wanneer bijdragen uit de algemene middelen in de vorm van inkomenssteun aan boeren worden gegeven. Welke maatschappelijke redenen zijn er om de boer te steunen? Dat is de vraag waar het om gaat. Die redenen zijn er, maar meer dan ooit zal het nodig zijn om de steun niet te rechtvaardigen vanuit het automatisme van het gemeenschappelijk landbouwbeleid zoals dat na de oorlog is ontwikkeld, maar vanuit de nieuwe, moderne, maatschappelijke behoefte waarin de landbouw en de landbouwer kunnen voorzien. De landbouwer krijgt een nieuwe rol, zowel op het gebied van de concurrentiekrachtige, op de wereldmarkt gerichte productie als in de verbrede landbouw, die functies combineert die wij maatschappelijk een hoge waarde toekennen.

De heer Walsma heeft mij een groot aantal vragen voorgelegd. Ik zal proberen die alle te beantwoorden. De heer Walsma had het over een kanteling in de belangenbehartiging en in de wijze waarop deze gestalte krijgt. Ik ben het met hem eens dat er zich op dat gebied fundamentele veranderingen voordoen. De belangenbehartiging volstrekt zich steeds meer langs de lijnen van de keten, en wordt op basis van de sectorbelangen gespecificeerd. Dat zal zo wel doorgaan, en ik zie daarvan de bevestiging in de vorming van vakbonden en in de omvorming van LTO Nederland.

Voorzitter. De heer Walsma vroeg naar de kenmerken van het ondernemerschap en hoe je dat aanpakt. Dat krijgt onder meer zijn uitdrukking in de praktijk van het onderwijs, maar ook in de relatie tussen departement en ondernemers. In het onderwijs komt naast het vakmanschap ook het ondernemerschap aan de orde. De bereidheid om risico's te nemen is bij de jeugd over het algemeen redelijk aanwezig, maar het juist inschatten van risico's en het karakter van die risico's komen eveneens aan de orde, zodat er geen doldrieste daden plaatsvinden.

Ik denk dat ik het ondernemerschap op meerdere terreinen stimuleer. De samenwerking tussen ondernemers is een belangrijk doel van mijn activiteiten. De ondernemer kiest zelf zijn bedrijfsstrategie. In de nota Kiezen voor landbouw vindt u daar tal van voorbeelden van. Een aantal van die casussen zijn uitgewerkt. Wij creëren echter ook een aantal lerende netwerken, zoals wij dat noemen. Dat betekent dat wij ondernemers, boeren en tuinders met elkaar in contact brengen. In de tuinbouw werd vroeger -- nog afgezien van de verjaardagen in het Westland -- veel kennis uitgewisseld in de Nederlandse tuinbouwstudieclubs. Zo iets is er tegenwoordig ook in andere sectoren. De Melkvee

Academie is daar een heel succesvol voorbeeld van, net zoals het project Kennis op de akker, waarin wij ook proberen om de precisielandbouw gestalte te geven. Verder ondersteun ik boeren bij de bedrijfsadvisering en vergoed een aantal kosten binnen de kaderregeling kennis en advies. Wij ondersteunen boeren bij het ontwikkelen van innovaties -- dat doet Syntens voor ons -- en wij ondersteunen de verspreiding van innovaties door de zogenaamde DEMO-regeling.

In het onderwijs stimuleren wij het zogenaamde competentiegerichte leren, waarbij studenten leren om levenslang te leren, initiatieven te ontplooiën en business plannen te maken. Dat gaat vaak heel aardig, omdat zij dan ook hun eigen familiebedrijf eens kunnen doorlichten. Wij zijn overigens niet aansprakelijk voor de gevolgen daarvan binnen het gezin. Diverse groene hogescholen bieden opleidingen aan in ondernemerschap. Een belangrijke ondersteuning voor ondernemers is gelegen in de onderzoeksresultaten vanuit de onderzoeksinstellingen zoals marktverkenningen en netwerkontwikkeling en vanuit het Forum voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Dat zijn allemaal voorbeelden van een aanpak die wij in het onderwijs trachten vorm te geven.

Er is een belangrijke vraag aan de orde gesteld: wat zijn nu precies "groene diensten" en hoe wordt dat geregeld? Het onderwerp "groene diensten" is niet eenvoudig, omdat wij eigenlijk in heel Europa allemaal bezig zijn, dit te ontdekken. Het afgelopen jaar hebben wij enkele nieuwe projecten gemeld bij de Europese Commissie in verband met de noodzakelijke staatssteuntoets. Gebleken is dat dit leidt tot ernstige stagnatie in de afhandeling in Brussel. Daarom hebben wij een andere weg gekozen. Wij hebben een zogenaamde catalogus voor groene diensten ontwikkeld. Dat is een landelijke lijst van goedgekeurde maatregelen waar regionale partijen als het ware uit kunnen putten. Staat het in de catalogus, ja of nee? Staat het op de index, ja of nee? Op die manier kan maatwerk worden geleverd en de procedure in Brussel kan worden bespoedigd. Dan hoeft ook niet iedereen het wiel uit te vinden en met zijn eigen projecten naar Brussel te gaan. In plaats daarvan hebben wij een soort formaat gecreëerd waarin die projecten kunnen worden gegoten, teneinde een betere doorstroming en accordering in Brussel te krijgen. De catalogus laten wij in Brussel voor akkoord tekenen. Hij dient dan als zeef waarop de projecten kunnen worden uitgesorteerd. Ik denk dat de catalogus zal worden goedgekeurd. Hij zal in ieder geval beoordeeld worden in het kader van BOP 2.

Dan kom ik bij de koolvergisting, eveneens een heel interessant en buitengewoon actueel issue op dit moment. Ik heb in de eerste plaats een positieve lijst gemaakt die duidelijk maakt welke reststromen met dierlijke mest kunnen worden vergist en hoe wij die dan als meststof kunnen afzetten. Lagere overheden zijn nog wel eens een beletsel bij het verlenen van de vereiste vergunningen. Wij zullen daar overleg over hebben met de VNG, om te kijken waar de knelpunten zitten en hoe wij die zouden kunnen verhelpen. Wij hebben een handreiking geschreven voor de gemeenten. Aan de hand daarvan kunnen zij inschatten of een vergunningsaanvraag wel of niet lastig is. Het probleem is dat het digestaat, dus wat er na de vergisting overblijft, in het kader van de huidige mestwetgeving van de Nitraatrichtlijn te beschouwen is als dierlijke mest. De 50% dierlijke mest en de 50% restproduct zijn dus samen 100% mineralen, met als gevolg dat er een afzetprobleem is voor die mineralen. Dat is een belangrijke hinderpaal op weg naar de uitvoering van die vergisting. Ik ga volgende week in Duitsland kijken bij twee vergistingsinstallaties in Nordrhein-Westfalen. Daar speelt het laatste probleem veel minder, omdat men daar veel meer afzetmogelijkheden heeft voor de mineralen dan wij. Wij hebben immers een overvoerde mineralenmarkt.

Over precisielandbouw heb ik al iets gezegd. In de praktijk zal dat toenemen. Het is natuurlijk ook een kwestie van kosten, maar in het project Kennis op de akker zullen wij dat in de komende tijd nog voortzetten.

Dan vraagt de heer Walsma maar mijn mening over varkensflats. Ik ben tegen varkensflats, maar voor de zogenaamde comfortstal. De eerste comfortstal zal ik binnenkort openen en er staan nog meer op de lijst. Ik maak mij sterk voor het verlenen van fiscale stimuli. Ik ben in gesprek met de staatssecretaris over het creëren van een fiscale regeling daarvoor, bij gebleken geobjectiveerde dierenwelzijnsverbeteringen. Eerst hebben wij echter een geobjectiveerde dierenwelzijnsindex nodig, maar ik heb de goede hoop dat wij die voor het eind van dit jaar hebben. Dan zou -- als de staatssecretaris mij welgezind is -- de nieuwe regeling in een volgend jaar te bespreken belastingplan kunnen ingaan.

Voorzitter: Jurgens

De heer **Rabbinge** (PvdA): Die comfortstallen lijken mij inderdaad ook een hele sprong voorwaarts. Er wordt veel aan dierenwelzijn gedaan en veel aan het milieu. Die dingen kun je ook stapelen. Het is natuurlijk verleidelijk om die vraag nu te stellen.

Minister **Veerman**: Op dat idee was ik nog niet gekomen.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Maar dan bent u daar niet meer tegen?

Minister **Veerman**: Ik zal de eerste maar eens openen en bekijken en dan zal ik bezien of zij stapelbaar zijn. Ik wil het platteland wel graag een beetje platteland laten blijven. Ik zie die stallen ook nog niet staan op de Maasvlakte, zoals wel vaker is geopperd.

Voorzitter. In antwoord op de vraag van de heer Walsma over de pluimvee-sector en de toekomst daarvan, verwijs ik korthedshalve naar de nota Kiezen voor landbouw. Het vaccinatieprobleem is toch een succes van de regering in Brussel. Er wordt nog maar voorzichtig gebruik van gemaakt, wat overigens vooral ligt aan het feit dat de ringen nog niet beschikbaar zijn. Mijn kippen zijn ook allemaal nog niet gevaccineerd, zoals u hebt kunnen zien. Ik geloof dat het vandaag zou gebeuren. Het blijkt nu namelijk dat de beschikbare ringen bijna op maat moeten worden gemaakt, omdat de pootomvang van dier tot dier erg verschillend is. Dat zijn zo van die praktische dingen. Als je het ene hebt gewonnen, heb je het andere nog niet overwonnen.

De kosten van het vaccineren zijn betrekkelijk. Wij betalen de bloedproeven, ook die na afloop. De hobbysector en de professionele sector maken er nog maar voorzichtig gebruik van. Er zijn een kleine 1000 aanvragen vanuit de hobbysector en een paar aanvragen vanuit de professionele sector ingediend. Men kijkt het ook een beetje aan. Er is nog geen vogelgriep in Nederland en mensen vragen zich af of zij niet nog even moeten afwachten. Er is een heel duidelijke, echt Nederlandse reden om af te wachten. Gedeeltelijk gaat het om geld, maar het programma loopt ook tot juni en als je in juni vaccineert, ben je een heel jaar gevrijwaard en dan heb je de vogeltrek in het volgende voorjaar ook meteen meegenomen. De kippen zitten nu toch opgehokt, dus laten wij het even afwachten. Het is echt goed doordacht.

Wat voor ons van belang is, is dat deze beslissing in Brussel een doorbraak is in het non-vaccinatiebeleid.

De heer **Walsma** (CDA): Ik ben het ermee eens dat er nu eindelijk een doorbraak is. Ik verbaas mij er echter over dat het inenten van een stuk of tien dieren €150 gaat kosten. Ik heb de brochure Vogelgriep-vaccinatie van hobbypluimvee ontvangen. Daarin staat precies wat er allemaal moet gebeuren. Dat is nogal wat, een hele rij van zaken. Dat motiveert natuurlijk ook niet. De vraag is of het allemaal zo moet. Is het nodig om dat zo gedetailleerd af te

handelen als in deze brochure is beschreven? Ik vraag mij dat af.

Minister **Veerman**: In de brochure is gespecificeerd wat er moet gebeuren. Ik kan mij voorstellen dat u vraagt of dat allemaal wel nodig is. Het antwoord daarop is "ja". Waarom is dat het geval? U moet eens bedenken wat het ons gekost heeft aan overtuigingskracht en concessies aan lidstaten die niets willen weten van vaccinatie, waar onze oosterbuur een groot voorbeeld van is, om dit te bereiken. Duitsland heeft Nederland uiteindelijk niets in de weg gelegd door een persoonlijke interventie van mij bij de minister, met wie ik op goede voet sta sinds wij samen iets hebben kunnen doen met suiker. Hij heeft gezegd dat hij mij niet in de weg zou gaan staan, maar dat hij er tegen is. Het is ons dus gegund door een aantal lidstaten.

Er zijn heel scherpe voorschriften omdat niemand wil dat die twee kanalen zich met elkaar vermengen. De professionele sector in Nederland wil dat ook niet, want dat kan leiden tot exportproblemen. De beëindiging van de export van eipoeder naar Japan is op het laatste moment voorkomen. Wij moeten dus heel zorgvuldig te werk gaan. Er is een mogelijkheid voor hobbydierhouders om hun dieren te beschermen. Dat kost geld. De kosten zitten niet zozeer in de entstof of de ringen; dat zijn maar enkele euro's per dier. Het punt is dat de veearts twee keer moet komen. Er is een groot verschil in het tarief dat veeartsen daarvoor rekenen. Dat is onder andere afhankelijk van de afstand die zij moeten overbruggen en van het aantal dieren.

Er heeft vorige week een overleg plaatsgevonden met de hobbysector en de Koninklijke Maatschappij voor Diergeneeskunde. Er moet voor worden gezorgd dat ook op dit terrein veeartsen hun taak verstaan. De vaccinatie moet geen "moneymaker" zijn, maar een mogelijkheid om bij te dragen aan dierwelzijn vanuit hun vak. Ook de veterinairen in Nederland hebben altijd sterk gepleit voor het beschikbaar komen van dit middel en dat zullen zij niet primair uit winstbejag hebben gedaan, maar ook vanuit hun verantwoordelijkheid voor de gezondheid van dieren. Wij adviseren iedereen om van te voren te vragen wat het gaat kosten, want op dit terrein is enige marktwerking gewenst en ook mogelijk.

De vragen over de kas als energiebron en de glastuinbouw buiten de landbouwwontwikkelingsgebieden zou ik graag schriftelijk beantwoorden. Ik kan er dan enige documentatie bij doen. Als de kas als energiebron er komt, zullen wij de leden van de Eerste Kamer uitnodigen om aanwezig te zijn bij de opening. Het zou immers een doorbraak betekenen.

In de visserij is controle heel wezenlijk. U vroeg of de zeedagen kunnen worden ingeperkt. Ik ben daar geen voorstander van. In Nederland wordt scherp toegezien op het naleven van de controle in de visserij. Wij hebben daar alle reden toe, want wij moeten ons aan de afspraken houden. Ik heb de afgelopen tijd, voornamelijk met de kottervisserij, afspraken gemaakt over het terugbrengen van het motorvermogen en het voldoen aan de Europese richtlijnen daaromtrent. Daar wordt de hand aan gehouden, met volle medewerking van de sector. Ik heb tegen de kottervissers gezegd dat zij niet van mij kunnen vragen om heftig te pleiten voor stabiele quota en behoud van een redelijk quotum om de visserij op platvis in stand te houden als ik er niet van verzekerd kan zijn dat zij zich correct gedragen. Dat hebben wij met elkaar afgesproken. Er zijn vast nog dingen die niet in orde. De AID en het OM talmen echter niet om maatregelen te nemen.

Wij zijn bezig met een saneringsprogramma voor de kottervisserij. Wij proberen daarnaast om vernieuwing in die sector gestalte te geven in de vorm van de pulskor. Dat is afhankelijk van de financiering, maar ook van de bereidheid in het bedrijfsleven om daarin mee te gaan. De pulskor kan een brandstofbesparing van 40% tot 50% opleveren en een veel selectievere visserij die veel minder bodemberoering tot gevolg heeft. Dat zijn allemaal voordelen die leiden tot een betere duurzaamheid van de visserij. Voor de ondernemers is het eerst zien en dan geloven. Wij doen dus ons best om dit via een aantal voorbeeldprojecten breder ingang te doen vinden. Wij zijn van mening dat het project op zich bedrijfseconomisch rendabel zal zijn en dat het dus in de eerste plaats de taak van de vissers is om daar plannen voor te ontwikkelen. Wij kunnen daar een beetje bij helpen, bijvoorbeeld door borgstelling, maar het initiatief moet primair uitgaan van de ondernemers.

Over de mogelijkheden van de kweekvis en de toename daarvan zijn wij het geheel met elkaar eens. Er wordt veel onderzoek gedaan in Wageningen naar mogelijkheden op dit terrein. Er is een project waarin wordt geprobeerd om tong te kweken met behulp van zeewater, de zogenaamde Zeeuwse tong. U verzocht mij om over twee jaar tot een evaluatie te komen van innovatie van de infrastructuur. Dat moet mogelijk zijn op die termijn. Het is de vraag of twee of drie jaar een goede termijn is.

De heer **Walsma** (CDA): Het mag ook drie jaar zijn.

Minister **Veerman**: Er komt een evaluatie over twee tot drie jaar. Ik kom nu bij de vragen van de heer Van Heukelum. Op het eind zal ik nog even terugkomen

op zijn interpretatie van Jesaja, want die vraagt om een adequate reactie.

De **voorzitter**: Voordat u aan Jesaja toekomt, geef ik het woord nog even aan de heer Walsma.

**

De heer **Walsma** (CDA): Ik heb ook nog een vraag gesteld over de belastingproblematiek die zich in de visserijsector voordoet.

Minister **Veerman**: Dat is niet alleen in de visserijsector het geval. Elke boer die wordt uitgekocht of bijvoorbeeld zijn melkveetak wil uitbreiden ten koste van zijn varkenshouderijtak, krijgt met dergelijke problemen te maken. Het hangt van de belastinginspecteur af. Ik ben daarover in gesprek met de staatssecretaris van Financiën, maar ik kan u nog geen concrete vorderingen melden.

De heer **Walsma** (CDA): Is het wel de bedoeling om daar zo spoedig mogelijk uit te komen?

Minister **Veerman**: De vraag is wat "uitkomen" is. Ik zal openhartig zijn. De inspecteurs hebben daar verschillende handelwijzen voor. Zij zijn daarin autonoom zolang er geen wettelijke grondslag is of een richtlijn is gegeven door de bevoegde instantie. Ik ben daarover in gesprek met de staatssecretaris van Financiën. Uw opmerking zal een aansporing zijn om dit overleg te intensiveren. U moet daar echter op korte termijn geen hoge verwachtingen van hebben.

De heer **Walsma** (CDA): Ik hoop dat de termijn redelijk kort zal zijn.

Minister **Veerman**: Wij zullen ons best doen. Het is echter een lastige zaak omdat deze niet alleen de landbouw betreft, maar ook andere sectoren. Het heeft een heel brede uitwerking. Als een garagehouder stopt en in zijn pand een kapsalon begint, is de vraag bijvoorbeeld of er sprake is van bedrijfsbeëindiging. Er zijn allerlei voorbeelden.

Ik kom nu bij de vragen van de heer Van Heukelum. Hij sprak over de klemmende regelgeving en de noodzaak van keukentafelgesprekken, waarvan hij weet wat eruit komt. Ik denk dat ik dat ook weet, want mijn zoons komen bij mij ook wel eens aan de keukentafel. Zij klagen dan tegen mij en zeggen dat het weer ingewikkelder is geworden. Dat is geen wonder, want er moeten twee heel nieuwe wetstrajecten worden ingevuld dit jaar. Men was net gewend aan het MINAS. Iedereen had nu door hoe dat moest worden ingevuld. Nu komt er nieuwe wetgeving op basis van de toepassing van de Nitraatrichtlijn en is er dus een heel ander systeem.

Daar moet men eerst weer aan wennen. Dus de MINAS-wetgeving vervalt wel maar er komt een heel nieuw pakket voor terug. Dat wordt ervaren als een verzwaring, door een gebrek aan routine, door onduidelijkheid van het nieuwe systeem en door uitgebreide toelichtingen die men moet doorlezen.

Een tweede punt hierbij is de herstructurering van het gemeenschappelijke landbouwbeleid en de gevolgen voor de administratieve lasten. Ik zei al dat er in het kader van de cross-compliance achttien regels moeten worden nagekomen, hetgeen een grote zorgvuldigheid vereist, naast de opgave in het kader van de bedrijfssteun.

Daar komt nog een verandering van het suikerbeleid overheen, met alle gevolgen van dien. Verder is er ook nog sprake van een consequentie voor de cichoreiteelt. Dat wordt allemaal terecht ervaren als een verzwaring, maar ik stel vast dat dit eenmalige zaken zijn, die volgend jaar in de routine kunnen worden meegenomen. Met name bij de bedrijfstoelage is dit de eerste keer het ingewikkeldst, omdat het teruggaat op eerdere jaren die dan moeten worden gemiddeld en op basis waarvan de bedrijfstoelage voor dit jaar kan worden vastgesteld.

Wij doen er niet alleen alles aan om honderden regels af te schaffen, waarvan sommige minder werkzaam waren terwijl andere dat nog wel waren, wij doen er ook ons best voor om nog verder te gaan. Het is steeds moeilijker om in de 15% die wij daadwerkelijk kunnen beïnvloeden nog te snijden zonder echt te komen tot ingrijpende afschaffing of verandering van regels. Wij moeten ons steeds de vraag stellen met welk doel een regel indertijd is gemaakt, in hoeverre het nog opportuun is om die te handhaven en of op een andere wijze hetzelfde doel kan worden bereikt. Men weet dat het maken van wetgeving eenvoudiger is dan het afschaffen ervan, ook in politiek opzicht.

Er zijn indringende vragen gesteld over de toekomst van het veenkoloniale gebied en over het optreden van de overheid daarbij. De situatie van de Veenkoloniën en in het bijzonder van de zetmeelaardappelindustrie is zorgwekkend. Het concern dat verantwoordelijk is voor de verwerking van deze producten, is financieel in moeilijke condities terechtgekomen. Het gaat hier om een van de sleutelproducten in dit gebied. Wij hebben een succesvolle bijdrage kunnen leveren aan het handhaven van de steun voor een aantal jaren door onze interventie bij de landbouwcommissaris, maar die steun is in principe eindig. De horizon komt in dit opzicht heel snel dichterbij. Wij proberen daarnaast om in het kader van de Koopmansgelden melkveehouders te verplaatsen naar de Veenkoloniën, maar dat is toch maar mondjesmaat gelukt. Hier blijkt maar weer eens uit dat een van de

moeilijkst verplaatsbare zaken de mens zelf is. In een aantal gevallen is het wel gelukt, met projecten om melkveehouders van de zandgronden te verplaatsen naar grotere, mooiere en vierkanter kavels. Ondanks financieel gunstige omstandigheden is daarvoor toch maar beperkt belangstelling gebleken.

Het zal van de toekomst afhangen of de mogelijkheid tot vernieuwing van deze gebieden zal slagen. Terecht is in dit verband Danny Jacobs geciteerd, die bij de aanbidding van het rapport Kiezen voor landbouw een belangrijke column heeft voorgelezen, waarin hij schrijft dat het er bruist van activiteiten. De vraag is dan ook wat wij in de Veenkoloniën kunnen doen. Daar ontstaan mogelijkheden in het kader van de bio-based economy voor biobrandstoffen van de tweede generatie. De vraag is hier gesteld of de 5,75% biobrandstoffen in 2010 realistisch is. Daarop zetten wij in, maar het belangrijkste is dat wij hebben besloten dat er dit jaar sprake is van een belastingvrijstelling maar volgend jaar van een verplichte bijmenging. Dat betekent een vaste afzet voor deze plantaardige producten in de brandstof. Daarvoor is een groot areaal nodig, waarvan het de vraag is of dat in Nederland ligt of niet. Ik sta op het standpunt dat het er maar van afhangt waar dit het meest efficiënt kan worden geproduceerd maar dat dit op Europees niveau tot verlichting kan leiden van markten waarop wij een relatief sterkere positie hebben, bijvoorbeeld op het gebied van de productie van aardappelen, suiker, tuinbouwproducten of bomen, planten en heesters. Deze zaken zullen zich in de komende jaren ontwikkelen, maar het is een onmiskenbaar feit dat hiervoor grote hoeveelheden grond nodig zullen zijn. Ik wees al op de spanning tussen voedsel, energie en water en op de noodzaak om daarin een nieuw evenwicht te vinden. Ik verwacht dat een belangrijk deel van deze productie ook in de nieuwe lidstaten kan plaatsvinden, waar veel grond beschikbaar is waarop deze producten voortreffelijk zouden kunnen groeien. De verwerking daarvan in Nederland zou niet alleen meer werkgelegenheid maar ook een hogere toegevoegde waarde kunnen opleveren.

Ik ben het ermee eens dat wij hiervan niet al te hooggespannen verwachtingen moeten hebben, maar met name in de tweede generatie biobrandstoffen in combinatie met vergisting zie ik grote mogelijkheden, ook in het Noorden. Het is denkbaar dat bijvoorbeeld in de Veenkoloniën gewassen voor biobrandstoffen zouden worden verbouwd, zoals snelgroeiend hout of gewassen die heel snel veel organisch materiaal opleveren. Ook in dit opzicht zijn de woorden van Danny Jacobs van belang om ervoor te zorgen dat men niet blijft focussen op wat er altijd is gedaan maar dat de

eindigheid van de subsidies voor aardappelzetmeel een belangrijk feit is waarmee rekening moet worden gehouden en dat men dus de blik zal moeten richten op wat er op een termijn van enkele jaren als vervangend gewas nodig zal zijn. Daarbij heeft de overheid zeker een rol in het stimuleren en het uitvoeren van onderzoek. Dat gebeurt ook. Als er combinaties kunnen worden gemaakt van onderzoek met gebruikmaking van VVO's zullen wij daarvoor niet terugschrikken. Primair ligt dit toch bij het gebied en bij de industrie aldaar. Wij staan hiervoor open en dragen er naar vermogen aan bij maar wij hebben niet het recept voor het behoud van de Veenkoloniën.

Ik kom bij de vragen van mevrouw Slagter. De definitie van de heer Kleisterlee die zij heeft genoemd, is niet de mijne. Het gaat niet om het succesvol in de markt zetten van een product. Bij innovatie gaat het om het vinden van nieuwe verbindingen die recht doen aan de drie P's: people, profit en planet. Dat moet de ambitie zijn. Het simpele feit dat men door producten in de markt te zetten vernieuwingen maakt, mag bij een onderneming die zich vrijwel uitsluitend door de winstdoelstelling laat leiden een belangrijke leidraad zijn, maar dat is het niet voor vernieuwingen zoals ik die in mijn departement probeer te stimuleren. Innovatie voor LNV is het maken van nieuwe verbindingen, het tot stand brengen van nieuwe combinaties over het brede veld van landbouw, natuur en landschap. Daarbij is niets uitgesloten. Dat kunnen wij niet afdwingen maar wij kunnen het wel stimuleren. Wij kunnen burgers en ondernemers de ogen openen voor nieuwe mogelijkheden die er zijn vanuit de maatschappelijke druk en de maatschappelijke noodzaak, die daartoe groeiende is. Mevrouw Slagter heeft gezegd dat het vaak gaat om het goede begin van iemand die iets te binnen schiet. Het ritselt werkelijk van vernieuwingen, nieuwe gedachten en nieuwe probeersels op het platteland. Vaak loopt men dan aan tegen praktische bezwaren. Vorige week werd ik nog geconfronteerd met een vrouw die een nieuwe stal had gebouwd naast de oude boerderij en die het oude gedeelte wilde gebruiken voor kinderopvang, terwijl de gemeente dat niet toeliet omdat er een agrarische bestemming op rustte. Zo'n eenvoudige handreiking zou daar niet alleen in een behoefte hebben kunnen voorzien, maar zou ook een deel van het inkomen hebben kunnen genereren uit een maatschappelijke vraag. Bovendien zou het deze vrouw een buitengewoon zinvolle tijdsbesteding en een wellicht nog zinnollere levensvervulling hebben kunnen geven, maar dan staat een zo simpel feit dit in de weg. Wij moeten ons dan ook op alle niveaus concentreren op het wegnemen van deze belemmeringen die een nooit

bedoeld effect hebben. Dit soort innovaties is betrekkelijk simpel. Je kunt je afvragen of het wel innovaties zijn, maar dat zijn ze, zeker uit een oogpunt van wetgevingssystematiek.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Hoe zou u in zo'n geval überhaupt kunnen interveniëren behalve door te zeggen dat het van de zotte is?

Minister **Veerman**: Ik heb in mijn reactie op de vragen en opmerkingen van de heer Walsma al gezegd dat wij overleg met de Vereniging van Nederlandse gemeenten zullen entameren om dit soort zaken te bespreken. Als ik met wethouders praat, erkennen die overigens dat dit probleem bestaat. Het is een soort vreesachtigheid bij gemeenten om artikel 19-procedures te starten of het bestemmingsplan te veranderen die nog enigszins uit het verleden voortkomt. De rijksoverheid heeft in gevallen waarin er al te luchthartig van deze middelen gebruik werd gemaakt, de betreffende gemeente een geweldige draai om de oren gegeven. Dat was dan overigens wel terecht, maar het kwam zo hard aan dat gemeenten in de omgeving ervoor wilden zorgen dat het hun niet zou overkomen. Daarmee ontstond een krampachtige neiging om niets meer toe te staan. Kijk, als je niets toestaat, gebeurt er niets, maar dan zijn er ook geen directe negatieve gevolgen, terwijl het een functionaris of een politicus risico's oplevert om de grenzen van een regeling op te zoeken. Ik citeer wel eens de burgemeester van Boekel, waar je een bouwvergunning eenvoudigweg aan een loket kunt afhalen. Dit lijkt mij interessant, want het is een vlotte procedure, maar er kleven misschien toch ook wel bezwaren aan. Ik kan ook verhalen over ervaringen in België; gelet op die ervaringen denk ik dat enig toezicht toch ook wel gewenst is. Maar goed, wij proberen gemeenten handreikingen te doen, bijvoorbeeld door aan te geven waarop zij moeten letten bij een mestvergiftingsinstallatie. Veelal is het een kwestie van "onbekend maakt onbemind": wat gaat er gebeuren, gaat het stinken, zal de installatie in het landschap passen? Je hoort van boeren dat zij in zo'n geval van het kastje naar de muur gestuurd worden. In het kader van Andere overheid hebben wij een viertal projecten begeleid om na te gaan hoe dit in de praktijk gaat. Er was bijvoorbeeld iemand in Noord-Brabant die een mobiele kippenstal naar Franse snit wilde gebruiken. Het paste niet in de bouwverordening en dus kon het niet, maar het was veel diervriendelijker dan een gewone stal. Toen hebben wij geïntervenieerd; medewerkers van mijn ministerie in het Zuiden zijn met vertegenwoordigers van VROM, de gemeente en de AID om de tafel gaan zitten in het dorps huis om na te gaan wat nu eigenlijk

het knelpunt was. Dat bleek er eigenlijk niet te zijn. Het is dus wel mogelijk, maar dan moet het beleid van de ene overheid afgestemd zijn op dat van de andere, opdat niet de ene overheid denkt dat ze last krijgt met de andere, als zij iets toestaat. Het moet een beetje gaan groeien en ook het Rijk moet de ambitie hebben om een beetje te helpen. Zo hebben wij ook nog geholpen bij een paar projecten met bijvoorbeeld vergissing om te bewerkstelligen dat de overheden elkaar niet in een wurggreep van angst houden.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Is dit geen voorbeeld van verkokering? Uw departement heeft een andere zienswijze dan het ministerie van VROM, en juist op dat niveau is er dus waarschijnlijk meer overleg nodig.

Minister **Veerman**: Zeker, daar heeft u gelijk in, het optreden van bewindspersonen is hierbij dan ook van grote betekenis. Staatssecretaris Van Geel en ik weten elkaar bijna blindelings te vinden. Hetzelfde geldt voor het contact met Verkeer en Waterstaat en met de minister van VROM. Het werkt heel goed. Als bewindslieden de bereidheid hebben om te proberen, dit probleem op te lossen, blijkt het ook ambtelijk ineens allemaal soepeler te gaan. Het is een geruststellende gedachte dat de ambtenaren wat dit betreft geen vierde macht vormen, maar de burger en de politiek ten dienste staan. Dan moeten bewindspersonen dit echter ook willen en niet bang zijn voor elkaar. Er is dus een zeer belangrijke cultuurverandering bij de overheid nodig. Wij kunnen er heel lang over filosoferen en wij kunnen proberen om structuren te veranderen, maar ik houd het erop dat de cultuur veel belangrijker is dan de structuur.

Mevrouw Slagter heeft nog gevraagd naar de basis voor de keuzen bij het inzetten van gelden. Die wordt inderdaad gevormd door maatschappelijke behoeften, ook zorgboerderijen en landschapsonderhoud. Het gaat dus niet alleen om versterking van de concurrentiekracht van de landbouw, wij steken ook geld in onderzoek van de "zachtere" kant van innovatie. Zo proberen wij ook met combinaties van agrarisch natuurbeheer en landbouw vernieuwingen tot stand te brengen.

Het vermoeden van mevrouw Slagter dat de kennis van Wageningen nog beter kan worden gebruikt, is in het algemeen juist. Wij proberen dit samen met de raad van bestuur in Wageningen steeds meer te bevorderen en dit krijgt gestalte in een veel directere relatie van mijn directie Kennis met de mensen in Wageningen. Wij zullen deze weg blijven volgen, om de doodeenvoudige reden dat iedereen beseft dat doorstroming van kennis cruciaal is om zo snel mogelijk wetenschappelijke resultaten in praktijk

te kunnen brengen en de mensen uit de praktijk vragen te laten stellen aan de onderzoekers. Dan is niet uitsluitend het geschikt zijn voor publiciteit van onderzoeksresultaten de maat der dingen, maar ook de wijze waarop de samenleving daar wellicht gebruik van zou kunnen maken. Uiteraard sta ik voor de kwaliteit van het wetenschappelijke resultaat, maar soms is het ook heel nuttig -- en Wageningen is er traditioneel altijd heel sterk in -- om te bekijken hoe dat resultaat kan worden gebruikt. En hoe sneller, des te beter. En naarmate de verhoudingen openhartiger zijn, kan dit effectiever.

Voorzitter: Timmerman-Buck

Minister **Veerman**: Voorzitter. Ik ben het met mevrouw Slagter eens dat de inzet van vrouwen uitermate belangrijk is. Ik heb onlangs een lezing afgesloten met de stelling dat de toekomstige leiders vrouwen zullen zijn, en daarin word ik elke dag meer bevestigd. Het is mijn hartgrondige overtuiging en bij mijn vele contacten met gezinnen in bijvoorbeeld de land- en tuinbouw blijkt heel vaak dat de vrouw uiteindelijk toch degene is die de initiatieven neemt, die anders tegen de wereld aankijkt en veel ontvankelijker is voor wat er gaande is. Dit valt mij steeds meer op. En ja, mannen beheersen de overlegstructuren nog, dat zijn nog mannenbolwerken, maar de voorzitter van de LTO-vakgroep varkenshouderij is een vrouw. Dat is een doorbraak, en ik denk dat dit niet de laatste zal zijn. Mevrouw Slagter refereert terecht aan het onderzoek van Bettina Bock, maar bij LNV hebben wij daar in ieder geval conclusies uit getrokken. De voorzitter van het Innovatieberaad is een vrouw, evenals de voorzitter van de Groene Kennis Coöperatie en de voorzitter van het Consumentenplatform, en zo kan ik nog wel even doorgaan. Ik wijs ook op de bezetting van de functies op mijn ministerie, vooral in de leiding; het gaat echt de goede kant op.

Ik ben het ook met mevrouw Slagter eens dat de heer Wijffels terecht heeft gewezen op de stroperigheid bij het tot stand brengen van veranderingen. Het klopt, er is in het algemeen sprake van stroperigheid, maar ik stel toch vast dat er op mijn departement in dit opzicht behoorlijke stappen voorwaarts zijn gezet, ook op het punt van de samenwerking met andere departementen. Het is niet gemakkelijk om afstand te doen van een gevestigde positie of van denkbeelden die je jarenlang op je levenspad hebben begeleid en die je veel zekerheid en duidelijkheid hebben gegeven. De maatschappelijke veranderingen gaan zo snel dat aan iedereen moet worden gevraagd, nog eens na te denken over wat er zich afspeelt. Sluit je niet af voor wat er om je heen gebeurt, maar treed dat manmoedig

tegemoet. Wel met inachtneming van je principes. Die moeten altijd heilig voor je zijn, maar tegelijkertijd moet je rekening houden met de mogelijkheden en de opdrachten die de tijd met zich meebrengt.

Ik onderschrijf de conclusie van de geachte afgevaardigde dat een van de echte innovatieopgaven het maatschappelijk verantwoord ondernemen is. Daarbij komt namelijk de morele kant van het ondernemen aan de orde. Als wij ruimte geven aan ondernemers mag niet de conclusie worden getrokken dat ons de morele of ethische kant van de zaak niet zou interesseren. Het tegendeel is het geval. Juist door ondernemers meer vrijheid te geven, ontstaat de legitimiteit van de claim op verantwoord gedrag. Ook bij mijn vorige activiteiten heb ik te vaak geconstateerd dat de burger denkt dat als iets niet is verboden, het is toegestaan. Hij denkt ook te vaak: als het verboden is, maar de pakkans is klein, waarom zou ik het dan niet doen? Daarmee stelt hij zijn eigen morele verplichtingen buiten de orde en geeft hij zichzelf een vrijbrief om het eigen geweten niet meer als richtsnoer te zien of als remming te laten gelden. Ook laat hij dat dan niet meer gelden als beoordelingskader. Van een dergelijke houding bij de burger wil ik af. Het moet iedereen als het ware aan het hart gebakken zijn dat wat hij bedenkt, uitvoert of wenst te realiseren, beoordeeld moet worden aan de hand van de vraag: kan dat, in hoeverre is dat schadelijk of benadeelt dat de ander? Dat moet voor iedereen een eerlijke en indringende vraag zijn. Daarbij mag dan niet aan wetgeving worden gerefereerd in de zin dat als het niet is verboden, het wel kan. In de allereerste plaats moet daarentegen het eigen geweten worden geconsulteerd en de vraag beantwoord worden: is dit echt verantwoord gedrag, wat zou er gebeuren als iedereen dit deed? Dat is toch een eenvoudige vraag. Mij is die altijd voorgehouden. Als je op zo'n vraag het antwoord moet geven: "nee, dat kan niet", kan onmogelijk de conclusie zijn dat de onderhavige activiteit jou is toegestaan, maar anderen moet worden ontzegd.

Voorzitter. Ik kom vervolgens toe aan een reactie op de inbreng van de heer Holdijk. Hij heeft een aantal concrete vragen gesteld. Ik hoop daarop een concreet antwoord te kunnen geven. De heer Holdijk heeft, sprekend over vakmanschap en ondernemerschap, gezegd dat het niet de bedoeling kan zijn dat wij voor deze sector industriële managers creëren. Nee, die willen wij niet, want industriële managers of managers in het algemeen verschillen zeer van ondernemers. Een groter verschil kan eigenlijk niet. Bij managers gaat het vooral om de beheersing en om de standaardisering van de beheersing. Zij willen bij het geven van leiding aan een bedrijf handelen volgens de boekjes. Een

ondernemer is daarentegen op zoek naar nieuwe mogelijkheden, naar nieuwe combinaties. Tegenover de gerustheid en de rationaliteit van de manager staan de emotie en de nerveuze gedrevenheid van de ondernemer. Hij zoekt steeds naar iets nieuws en handelt en denkt vanuit de betrokkenheid bij zijn onderneming en bij degenen die met hem samenwerken. Hij ziet ze niet als instrumenten die gebruikt kunnen worden om de geprogrammeerde winstdoelstelling te halen. Als ik chargeer, zou ik kunnen zeggen: het gaat hierbij om het verschil tussen de herder en de huurling.

Juist dit willen wij niet. Wij willen juist de mensen die hun leven creatief en verantwoord vorm willen geven en die anderen aan een zinvol leven willen helpen, die andere mensen aan het werk willen helpen. Zij zien daar voor zichzelf een levensvervulling in, maar willen tegelijk aan maatschappelijke eisen voldoen en maatschappelijke behoeften bevredigen.

Over de beleving van de lasten heb ik al iets gezegd in antwoord op een vraag van de heer Van Heukelum. De heer Holdijk kaart het concrete probleem van de "rood voor rood"-behandeling aan. Dat is een bekend, maar tegelijk ook een lastig probleem. Ik kan proberen daar iets over te zeggen. Wij hebben getracht het idee van "rood voor rood" zo goed mogelijk gestalte te geven, maar de fiscale problematiek blijft aan de orde. Ik zeg de heer Holdijk toe dat in het gesprek dat ik op aandringen van de heer Walsma met de staatssecretaris zal voeren, ik ook dit onderwerp onder ogen zal zien. Ik wil voorkomen dat er onrechtvaardige afrekeningen zijn.

De heer Holdijk vroeg ook om aandacht voor het creëren van meer ruimte in de bestemmingsplannen voor verbrede landbouw. De provincies en de gemeenten worden met de Nota Ruimte en de Agenda vitaal platteland meer in de gelegenheid gesteld om die ruimte te bieden. Eigenlijk krijgen zij de sleutel in handen waarmee zij een afweging kunnen maken bij het behartigen van de verschillende belangen en waarmee zij de economische ontwikkeling kunnen stimuleren. De Sociaal-economische raad heeft met Kansen voor het platteland recentelijk advies uitgebracht. De raad heeft de sturingsfilosofie tot de zijne gemaakt. Het Rijk heeft de laatste tijd een groot aantal initiatieven genomen. Wij hebben bijvoorbeeld de Wet op de openlucht recreatie ingetrokken. Wij hebben het concept ontwikkelingsplanologie geïntroduceerd. Er is een interim-wet Stad- en milieubenadering gekomen. Het voorstel tot aanpassing van de Stankwet is naar de Eerste Kamer gestuurd. Er is een herziening van de Wet op geluidshinder opgesteld. Er is verder een herziening van het vergunningstelsel

gemaakt en wij werken voortdurend aan administratieve lastenverlichting. Verder wil ik de kennis van best practices en van de economische potentie van verbrede landbouw onder de aandacht van met name de lagere overheden brengen, zodat zij weten wat er aan de hand is en op welke wijze zij met de ontwikkelingen kunnen omgaan. Vaak hebben de lagere overheden namelijk het gevoel dat verbreding van de landbouw een noodsprong is, maar dat is zij niet. Zij komt echt voort uit de behoefte om op een andere wijze dan in het verleden boer te zijn.

De heer Holdijk heeft voorts gesproken over wetgeving voor de kavelruil. Als hij nog een klein beetje geduld heeft, zal hij zien dat het met die wetgeving goed komt. Wij betrekken de verschillende aspecten bij het opstellen van de wet inzake investering en budgettering landelijk gebied. Als het met de behandeling ervan goed blijft gaan, zal de afronding voor het eind van het jaar haar beslag kunnen krijgen. Het wetsvoorstel is bij de Tweede Kamer ingediend en aangezien wij op vrijwel alle punten met de provincies overeenstemming hebben bereikt, verwacht ik dat het wetsvoorstel snel door de Tweede Kamer kan worden behandeld. Daarmee zal dit probleem zijn opgelost.

De heer Holdijk heeft gesproken over de verschillende typen stallen. Op het gebied van stallenbouw zijn er innovaties en het is bekend dat er problemen zijn met het verkrijgen van bouwvergunningen. Naar aanleiding van een vraag van mevrouw Slagter heb ik iets gezegd over het project Bourgondisch rijk. Daarbij heb ik de verplaatsbare stallen uit Frankrijk genoemd. In dat kader hebben wij succesjes geboekt. Als er concrete problemen zijn, wil ik die vernemen en dan zal ik bezien of ik met mijn regionale directies behulpzaam kan zijn bij het wegnemen van de vreesachtigheid die er bij sommige gemeenten is. Met hen zal ik dan in overleg treden en putten uit mijn ervaringen met de stallen in Brabant. Ik zal ook in contact treden met het ministerie van VROM en nagaan op welke wijze dat departement behulpzaam kan zijn bij het realiseren mogelijkheden voor vernieuwende stalconcepten.

Voorzitter. De heer Van Heukelum zei dat ik bij de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer terecht de tekst van Jesaja 58 had aangehaald. Hij wees erop dat in die tekst iets wordt gezegd over het vasten. Dat is juist. In deze tijd lijkt mij vasten ook gepast. Zoals hij weet staat er letterlijk: "Zo gij uw hart opent voor de hongerige en de bedroefde ziel verzadigt, zo zal uw licht opgaan in de duisternis en uw donkerheid zal zijn als de middag." Dan volgt de belofte waaraan ik veel troost ontleen: "En de Heer zal u geduriglijk leiden."

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Na deze prachtige afsluiting durf ik bijna niets meer te zeggen, maar ik wil er toch op wijzen dat de minister niet mijn vraag over de biologische landbouw heeft beantwoord. Ik heb in dat verband gesproken over de kwestie van luxe of noodzaak en gevraagd waar de pilot plaatsvindt. Misschien kan de minister hierop schriftelijk reageren.

Minister **Veerman**: Neemt u mij niet kwalijk dat ik deze vraag niet heb behandeld. Het project wordt in tien gemeenten in Nederland uitgevoerd. Ik meen dat een ervan Uithuizermeeden is en het is voor u dan ook niet ver om te gaan shoppen. Na een maand zullen wij bezien wat de invloed van de prijs op het koopgedrag en op de samenstelling van het afgenomen assortiment is. De in de kranten geuite zorg over het tekortkomen van producten in de komende jaren deel ik niet. Wij hebben geen aanwijzingen dat een tekort zal ontstaan. De praktijk wijst uit dat er de afgelopen jaren meer sprake is geweest van overschotproductie dan van tekorten. De praktijk wijst ook uit dat op het moment dat sprake is van een merkbaar tekort, zo'n tekort vrij snel weer kan worden opgevuld. Wij houden het wel goed in de gaten, want wij willen geen marktaandeel verliezen op grond van het feit dat er geen producten zouden zijn. Ik stel voor dat wij erop terugkomen op het moment dat het experiment is afgelopen.

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister bijzonder hartelijk voor zijn beantwoording en voor de plezierige discussie met de collega's. Hij is ingegaan op de rol van de overheid bij de versterking van de concurrentiekracht. Zijn stap-voor-stapbenadering wordt door mij onderschreven. Het zou plezierig zijn geweest als hij ook was ingegaan op de schuivende panelen en de rol die de overheid daarbij gaat spelen. Ik begrijp dat dat iets is wat nog wel op een andere wijze aan de orde komt.

De minister heeft een preambule gepresenteerd over water, voedsel en energie. Er moet voldoende zoet water zijn en er moet voedsel van voldoende kwaliteit zijn. Bij dat laatste speelt de primaire landbouw een bijzonder grote rol. Het vraagstuk van voldoende zoet water is mondiaal een groot probleem. Een doelmatige en doeltreffende landbouw kan het watergebruik aanmerkelijk doen verminderen. Rijst is natuurlijk de veelvreter van water: 5000 kg water per kilogram rijst. Daar liggen enorme verbeteringsmogelijkheden. Nederland kan daar een bijdrage aan leveren.

Voedsel van voldoende kwaliteit staat buiten kijf, niet vanuit een of andere ideologie of vanuit

bepaalde taboes op activiteiten, maar op een behoorlijke wijze onderbouwd met goede wetenschappelijke argumenten.

Wat de energie betreft lijkt de indruk te ontstaan dat bio-based economy gelijkgesteld moet worden met het maken van biodiesel of elektriciteit uit producten afkomstig van de landbouw. Niets is minder waar. Als het over energiewinning gaat, kun je beter aan rechtstreekse energiewinning denken. Het fotochemisch proces moet onmiddellijk worden benut met organische zonnecellen. Dat is beter dan daar die heel ingewikkelde planten tussen te zetten, waarbij elektriciteit wordt benut om met de synthese van kooldioxide en water glucosemoleculen te maken, die vervolgens met energieverliezende omzettingprocessen tot structureel plantmateriaal om te zetten, dat structurele plantmateriaal te gebruiken om een pannetje water te verwarmen waardoor stoom ontstaat, waaruit via een generator weer elektriciteit kan worden gewonnen. Dat is een zeer onnozele manier van werken. Desondanks wordt het op grote schaal gepropageerd. Sterker nog: het wordt verkocht als innovatie. Dat lijkt mij niet zo verstandig. Ik denk dat de minister die opvatting deelt.

Wij moeten nog eens goed nadenken over de verkenningen. De toekomst moet niet dichtgetimmerd, maar opengetrokken worden. De mogelijkheden en perspectieven moeten worden verruimd. Dat doe je door verkenningen uit te voeren en niet door trendextrapolaties of voorspellingen, zoals dat door het CPB gebeurt. Ik nodig de minister uit om hier aandacht aan te besteden. Het is op micro-, meso- en macroniveau mogelijk. De schetsen die wij een jaar of tien geleden hebben opgesteld, zijn nog steeds horizonverruimend en worden door allerlei ontwikkelingen bevestigd. Ondanks dat ze als verkenningen bedoeld waren, hadden ze voorspellende waarde. Ik heb gevraagd om na te gaan of SWOT-analyses per bedrijfstak kunnen worden gemaakt.

Heel bedreigend van energiewinning op de akker is de ontwikkeling richting "food for the poor or fuel for the rich". Mondiaal gaat deze vraag op grote schaal spelen. Nederland lijkt daar een bijdrage aan te leveren en ik weet niet of wij zo gelukkig moeten zijn met het beleid dat nu heel erg gericht is op die bijmenging.

De minister is heel duidelijk ingegaan op het richting geven en het wel of niet voorschrijven of duidelijk maken waar mogelijkheden liggen. Een agrarische hoofdstructuur vindt hij niks, want daarmee zouden dingen worden vastgelegd. Dat laatste moet natuurlijk vermeden worden; daarvoor is het ook een hoofdstructuur. Bij de EHS hebben wij inmiddels de nodige relativering aangebracht. Het

moet niet worden gehanteerd als een met een precieze etsnaald op de kaart aangebrachte scheiding. Dat is uiterst riskant en dat moeten wij niet willen. De minister sprak van ruimtelijke-ontwikkelingsplanologie, hetgeen ik een verschraling vind ten opzichte van ruimtelijke-ontwikkelingspolitiek. In dat laatste gaat het namelijk niet alleen om de planologie, maar ook om instrumenten die op andere gebieden en beleidsvelden kunnen worden gehanteerd. De nota Ruimtelijke ontwikkelingspolitiek, die in 1998 verschenen is, verdient navolging. Daarin wordt ruimte geschapen, daarin wordt aangeraden om mee te bewegen, mee te gaan, te mitigeren, te werken als een judoër en niet als een bokser.

De minister heeft het een en ander gezegd over de kenniscultuur. Het lijkt mij noodzakelijk om te verduidelijken wat de implicaties zijn voor het functioneren binnen de eigen ministeries. Gaat de minister de structuur met IKC's heroverwegen?

De heer Walsma is uitgebreid ingegaan op de visserij. Het lijkt mij verstandig om de nota uit 2002 nog eens te lezen. Daarin staat dat de overgang van visserij na aquacultuur van wezenlijke betekenis is. Nu is nog 80% van de vis afkomstig uit de visserij en 20% uit aquacultuur. Binnen tien jaar zal het waarschijnlijk andersom zijn. Dat vergt grote investeringen, dus het is goed om daarop in te spelen.

De ontwikkelingen in de melkveehouderij moeten goed in de gaten worden gehouden. Er is schaalvergroting en het is denkbaar dat in de toekomst de melk al in de boerderij wordt ingedikt, opdat geen water hoeft te worden getransporteerd. Binnen een jaar of twintig zal dat overal de praktijk zijn. Milieutechnisch, voedingstechnisch en bedrijfseconomisch is dat verstandig.

In het kader van de bio-based economy en biomassa als groene grondstof moeten wij het over hoogwaardige producten hebben en niet over laagwaardige producten als fuel. Het moet gaan om de functionele moleculen, om fermentatieproducten, om geur- en smaakstoffen enzovoort.

*N

De heer **Walsma** (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister voor de uitstekende beantwoording van de vragen die ik heb gesteld. Wij hebben nog altijd een verschil van mening: hij zegt dat ik vijfentwintig vragen heb gesteld, maar ik heb er exact tweeëntwintig gesteld. Op de meeste vragen heb ik antwoord gekregen. Door de interrupties zijn hier en daar ook verduidelijkingen gegeven. Ik kan dus redelijk kort zijn.

De nota die de heer Rabbinge aanduidt, heb ik inderdaad gelezen. Ik weet dus wat daarin over aquateelt is geschreven en wat de perspectieven zijn.

Agrarische ondernemingen zijn toch anders dan andere ondernemingen. Zij hebben met levend materiaal van doen. Daardoor hebben zij meer mogelijkheden, maar ook meer beperkingen. Deze ondernemingen zijn dus niet altijd te vergelijken met andere ondernemingen.

Er moet heel veel gecommuniceerd worden met en geluisterd worden naar elkaar. Dat wordt in de glastuinbouw al heel lang gedaan en dat heeft een goede uitwerking gehad. Ik hoop dat dit ook gaat gebeuren binnen de melkveehouderij, nu de Melkvee Academie tot stand is gekomen. De minister heeft nadrukkelijk bevestigd dat dit heel goede effecten zal hebben op de innovatie.

Ik ben iemand uit de tijd van het OVO-model. Ik kom uit de praktijk en het hoger onderwijs. Destijds heeft dat enorm veel effect gehad. Bij bepaalde zaken zijn wij doorgeslagen. Dat weet ik ook wel, maar het heeft toch wel heel veel tot ontwikkeling gebracht. De voorlichting is geprivatiseerd en veel boeren werken nu met adviseurs. Uit gesprekken met boeren en adviseurs blijkt dat men daar heel goede ervaringen mee heeft, maar het gebeurt maar bij een beperkt deel van de boeren. Eigenlijk zou dit geactiveerd moeten worden, maar hoe is het te bewerkstelligen dat boeren zich inderdaad laten adviseren door mensen van wie zij kunnen leren? Dat aspect houdt mij voortdurend bezig. Ik zeg niet dat wij terug moeten naar zoals het vroeger was, naar de OVO-tijd, maar ik weet dat agrariërs daar heel veel baat bij zouden hebben.

De minister is vrij uitvoerig ingegaan op de groene diensten. Hij heeft gezegd dat Brussel bij de ontwikkeling hiervan achterloopt. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de "cross compliance"-regelingen. Er is een catalogus in ontwikkeling. De minister is niet ingegaan op de honorering van de groene diensten. Ik heb gezegd dat die losgekoppeld moet worden van het landbouwbeleid en dat daar echt een reële beloning tegenover moet staan. Misschien kan de minister daar nog kort op ingaan.

De vaccinatie is in Europa redelijk geaccepteerd en kan nu ook gepraktiseerd worden. Het moet zich nog verder ontwikkelen, maar ik ben er wel blij mee.

Er wordt overbevist op een manier waar ik soms echt kwaad van word. Ik zal geen voorbeelden noemen. Iedereen leest de krant en de vaktijdschriften. Binnen de EU-landen zijn de verantwoordelijkheden niet goed geregeld. Daardoor worden allerlei fouten gemaakt. Is dit echt een onderwerp dat in de EU als belangrijk wordt ervaren, of vindt men dit een zaak waarover niet al te veel

gesproken moet worden? De pulskor vindt bij de minister een goed onthaal. Ik heb onlangs een visser gesproken die mij vertelde dat ook dit nog niet zijn eindpunt heeft bereikt, omdat de pulskor door de stroomstoten te veel jonge vis doodt. Als dit nog in ontwikkeling is, zal daar wel een oplossing voor gevonden kunnen worden. De bijvangst zullen door deze techniek in ieder geval veel minder worden, en dat is hoogst noodzakelijk.

Ik dank de minister nogmaals voor de beantwoording van de vragen. Ik hoop dat ik nog een reactie krijg op hetgeen ik in tweede instantie naar voren heb gebracht.

*N

De heer **Van Heukelum** (VVD): Voorzitter. Ook mijn fractie dankt de minister voor zijn beantwoording. Hij heeft alle thema's besproken. Ik heb nog een paar puntjes.

De minister zegt dat het grootste deel van de regelgeving uit Brussel komt. Dat is waar. Daar kunnen wij weinig aan doen, maar ik vind wel dat wij daarover meer open moeten zijn tegenover de ondernemers. De minister zei het al: jongens, dit verhaal ligt er, en daar zul je mee moeten leren leven. Mijn ervaring is overigens dat het probleem niet eens zozeer bij de regelgeving van LNV ligt, maar veel meer bij de regelgeving van gemeente en provincie en bij regelgeving op het gebied van milieu. Ik heb al eerder verwezen naar mijn bezoek aan een nieuw bedrijf. De man van dat bedrijf legde mij zijn grootste frustratie uit. Hij had links een giertank staan en rechts een vergistinginstallatie, maar hij mocht de mest niet in één keer van de een naar de ander brengen. Eerst moet een vrachtwagen de gier oppompen, die in het kader van de wetgeving bemonsterd moet worden. Deze man had daarvoor wel begrip, maar hij begreep niet dat hij op zijn bedrijf, dat in the middle of nowhere ligt, een ambtenaar op bezoek kreeg die met allerlei meetinstrumenten ging opmeten hoeveel lawaai zijn tractoren maken, terwijl er in de verste verte niets is. Dat is het verhaal van ondernemers. Ik denk dat dit soort dingen in het algemeen wel eens wat meer aandacht van het kabinet mag hebben. Je moet mensen duidelijk maken waarom de regels er zijn en wat de zin daarvan is.

Ik ga niet meer in op de bio-based economy. Ik kan mij voor een groot deel aansluiten bij de heer Rabbinge. Ik ben daar zeer sceptisch over. De minister heeft daarop een redelijk goed antwoord gegeven. Ik heb in zijn antwoord niet zoveel scepsis geproefd, maar ook niet te veel optimisme. Ik neem daarom aan dat hij daarin nog redelijk neutraal is. Ik voorzie op dit gebied nogal wat problemen.

Ik koppel dit nog even aan mijn verhaal over de veenkoloniale gebieden in Drenthe en Groningen. Het verhaal in Kiezen voor landbouw is ondernemen, ondernemen, ondernemen. Daar zal ik als liberaal niets aan af doen, maar als de overheid dat bijvoorbeeld doorvoert op veenkoloniaal grondgebied, moet zij zich realiseren wat daarvan de consequenties kunnen zijn. Ik ben niet zo optimistisch over aardappelzetmeel, ook niet in het kader van de concurrentie met tapioca en dergelijke. Stel je eens een horrorscenario voor, waarbij het aardappelzetmeel inderdaad niet meer levensvatbaar is en de aardappelteelt daar wegvalt. Dit gebied kun je natuurlijk volzetten met vergistinginstallaties, maar het biedt weinig mogelijkheden voor andere vormen van landbouw. Wat betekent dat dan voor het platteland? Met andere woorden: moet je daar wel het vrije ondernemerschap in zijn volle vrijheid laten gaan? Ik zet er nog net geen uitroepetekens achter, maar wel een vraagteken. Dat heb ik de minister voor willen leggen.

De heer **Rabbinge** (PvdA): De heer Van Heukelum noemt precies de argumenten die ik hanteerde toen ik sprak over de nodige verkenningen op mesoniveau. Als je dat achterwege laat en stelt dat dit maar op microniveau moet worden opgelost, gooi je de handdoek in de ring. Dat past niet bij een overheid. De rijksoverheid hoeft dit niet alleen te doen, maar het is wel zaak dat daar perspectief kan worden geboden door op een nette wijze verkenningen uit te voeren. Dat hoeft niet voor allen die daar zijn, maar er moeten wel mogelijkheden doorgewerkt worden. Ik ben zelf een enorme optimist op het gebied van bio-based economy, maar daarbij denk ik niet aan de laagwaardige producten. Je moet het daarbij zoeken in de hoogwaardige producten. Dat kan ook in de Veenkoloniën.

De heer **Van Heukelum** (VVD): Dat wilde ik inderdaad ook zeggen. De minister heeft al gezegd dat het verplaatsen van rundveehouderijen naar de Veenkoloniën niet gelukt is. Ik moet zeggen dat ik meerdere mensen in de Veenkoloniën ken die er niet zo ongelukkig mee zijn dat zij daar geen grote hoeveelheden van krijgen. Nogmaals, dat is het einde. Het risico is dat uiteindelijk de prijs wordt betaald doordat het landschap versloft. Ik zeg niet dat dit risico levensgroot aanwezig is, maar ik vind wel dat je daar rekening mee moet houden.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Ik dank de minister heel hartelijk voor zijn beantwoording van onze bijdrage. Het startpunt van

zijn bijdrage waardeer ik zeer. Ik denk dat dit inderdaad de werkelijke innovatieopgave is waar wij voor staan: voldoende water, voldoende voedsel en voldoende energie. In die zin zit de minister op een heel uitdagende plek. De groene sector heeft dat allemaal op zijn bordje en loopt er niet voor weg.

De minister noemde de internationale solidariteit en het verdelen van goederen en welvaart op een eerlijkere manier dan nu gebeurt. Hij zei erbij dat wij ons niet moeten afsluiten voor wat er om ons heen gebeurt. Ik denk dat dit de groene sector wel past, in de zin dat die ook wel weet dat je van alles kunt bedenken, maar dat je altijd afhankelijk blijft van het weer en van hoe de wolken waaien.

Daarbij is de rolverdeling tussen markt en overheid ook van belang. Ik heb gedestilleerd dat de minister als taken ziet dat de overheid hoeder, gids en richtinggever is, maar niet moet bevoogden. Ik denk dat dit inderdaad de positie is. Het heeft misschien wel iets van de ouder-kindrelatie.

De minister zei dat de veranderingen snel gaan en dat zij uitdagingen, maar ook bedreigingen kunnen betekenen. De manier waarop hij daarover wil communiceren door middel van ontmoetingen, spreekt mij wel aan. Het is misschien polderen, maar dat past volgens mij wel in ons land. Hij koppelt de positie van de landbouwer daarbij aan de maatschappelijke behoeften waarin deze kan voorzien. Ik denk dat veel landbouwers daar ook mee bezig zijn.

Het sprak mij aan dat hij met mij benadrukte dat vrouwelijk leiderschap daarbij ook van belang kan zijn. Vrouwen kunnen vaker faciliteren bij het veranderen van de cultuur, van binnenuit. Ik denk dat wij moeten benadrukken dat je je niet moet afsluiten voor wat er om je heen gebeurt. Het ondernemen moet maatschappelijk zijn. Voor mij is het uitgangspunt een socialistisch kader, in tegenstelling tot wat de minister benoemde als vrijheid-blijheid en ieder voor zich. Persoonlijk vind ik dat meer een liberaal kader. Mijn uitgangspunt is om vertrouwen te geven aan de uitvoerders, met als adagium: wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet. Dat is je eigen morele kader. Ik had sterk de indruk dat deze minister daar zeer goed op aan te spreken is. Dat sprak mij weer aan.

Dat brengt mij tot mijn conclusie, met een knipoog. De minister zei dat hij in de toekomst wel een vrouwelijke minister verwacht, gezien de veranderingen op het ministerie. Ik vroeg mij af, als ik dan die minister word, of hij dan ambieert om staatssecretaris te worden.

Minister **Veerman**: Van ganser harte.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Mij past in tweede termijn een uitermate grote beknoptheid. Ik heb geen nadere vragen aan de minister, maar ik wil wel de gelegenheid te baat nemen om namens onze beide fracties uitdrukking te geven aan de herkenning bij het luisteren naar de reactie op onze inbreng in eerste termijn en ook op de inbreng van anderen. Die herkenning gold voor de uitgangspunten van denken. Ik denk dan aan de uitspraak die ik optekende, dat een van de doelen die de overheid zich zou moeten stellen, het koesteren is van mensen die trachten voor zichzelf te zorgen. Dat is een heel gewichtig punt dat in tal van zaken aan de orde kan komen. Om alle misverstand uit te sluiten: dat betekent helemaal niet dat degenen die dat niet kunnen, aan hun lot worden overgelaten. Dat is verre van ons beiden. Die herkenning gold ook voor het centrale thema van het debat op deze middag over wat men onder innovatie moet verstaan. Kort gezegd: het creëren van nieuwe combinaties. Dat is een omschrijving waar onze fracties zich goed in kunnen vinden.

Dan is er het punt van de regeldruk, de tegenstrijdige regelgeving en het gebrek aan coördinatie tussen overheden, zoals Rijk, provincie en gemeenten, waardoor het innovatieve concepten ook erg lastig wordt gemaakt. In mijn ervaring is een van de functies van regels dat bestuurders en ambtenaren zich kunnen indekken tegen risico's. Zolang dat op de voorgrond blijft staan, krijgen nieuwe initiatieven ook weinig kans. Ik ben het met de minister eens dat een menselijk ervaringsfeit is dat het niet zo makkelijk is om afscheid te nemen van denkpatronen die men misschien wel jarenlang heeft gekoesterd.

Waar het mij om gaat, is dat wij met diverse overheden te maken hebben. Terecht is hier ook Europa genoemd als een van de dominante regelgevers in het geheel. Daarnaast zijn er de regionale en gemeentelijke overheden. Het past wel dat zij ruimte en vrijheid krijgen, net als de ondernemers. Die discussie hebben wij bij het vorige agendapunt over de Flora- en faunawet ook gevoerd. Op een gegeven moment heeft de rijksoverheid, i.c. deze minister, toch gezegd dat er verschillen optreden die niet meer acceptabel zijn, zodat er van rijkswege op een onderdeel gecorrigeerd moet worden. Ik heb met belangstelling geluisterd naar de antwoorden op de concrete vragen die ik heb gesteld en de toezegging die daarin was besloten, om met andere departementen, met name Financiën, en met andere medeoverheden te proberen hier en daar een doorbraak te forceren, als het gaat om de belemmering van innovatieve concepten.

*N

Minister **Veerman**: Voorzitter. Ik zal enigszins kort antwoorden, aangezien ik het land zal verlaten voor een bijeenkomst in Wenen. Het vliegtuig wacht niet op de minister, is mij verteld.

Hartelijk dank voor de inbreng in tweede termijn. Ik stel vast dat wij een goede gedachtewisseling hebben gehad, gezien de reacties van de verschillende sprekers. Een aantal punten zal ik nog schriftelijk afhandelen. Er zijn nog wat toezeggingen die ik zal nakomen. Ik zal de Kamer op de hoogte houden van de vorderingen.

De heer Rabbinge en ik hebben vaak van gedachten gewisseld over energiewinning. Ik ben daarbij niet al te uitgesproken. Soms gaat aan het een echter het ander vooraf. Soms wordt een poos een weg begaan waarvan wij weten dat wij die niet zullen voleinden, maar dat de omstandigheden er nu eenmaal toe noodzaken om die weg in te slaan. Van belang is dat wij weten wat uiteindelijk de tweede en derde generatie biograndstoffen worden en hoe wij daarop kunnen anticiperen. Die omschakeling kan snel gebeuren. Met betrekking tot grote verwerkingsinstallaties is het een ander verhaal. Dat zijn grote, kapitaalintensieve installaties met een langjarige afschrijvingstermijn. Daarover moet langjarig duidelijkheid bestaan. Deze vraag is echter in allereerste plaats te beantwoorden door het bedrijfsleven. Dat moet een inschatting maken van op welke termijn welke soorten agrarische producten als grondstof voor energiewinning of energieverzorging kunnen worden benut. Dat gebeurt ook volop.

De heer Rabbinge spreekt van "omwegproductie". De wet van de entropie leert ons dat bij elke omzetting sprake is van verlies. Dat geldt in dit geval, maar ook bij het omwisselen van vreemde valuta.

De heer Rabbinge pleit voor verkenningen. Wij hebben nog een hele stapel NLRO-verkenningen liggen uit het verleden. Ik wil bekijken in hoeverre die actualisatie verdienen. Dat moet van geval tot geval bekeken worden. Over de Veenkoloniën kan ik nu al zeggen bereid te zijn om de situatie nog eens aan een verkenning te onderwerpen. Die vraag daarnaar is door de Kamer nadrukkelijk gesteld. Ook in het licht van de eindigheid van de zetmeelsteun is het aan de orde om dit aspect onder ogen te nemen. Ik zal met mijn mensen bezien op welke wijze wij dit kunnen vormgeven en hoe wij het Noorden erbij kunnen betrekken. Het doen van een verkenning is één ding. Het produceren van een rapport is gemakkelijk. Dat wordt in dankbaarheid aanvaard, waarna iedereen vervolgens zijn eigen gang gaat. Actieve participatie bij de problematiek en het genereren van de wil tot oplossing van de problematiek in het Noorden is echter wat anders.

Misschien kan het ingepast worden in het kader van de ontmoetingen. Ik zeg echter toe dat er een reële verkenning komt van de mogelijkheden en van welke rol de overheid daarbij kan spelen.

De heer Rabbinge vraagt om bedrijfstakanalyses en SWOT-analyses. Ik verwijs naar de LEI-studie die de achtergrond vormt van Kiezen voor landbouw. Daar vinden wij die in belangrijke mate terug.

In de discussie over de agrarische hoofdstructuur naderen de heer Rabbinge en ik elkaar steeds dichter. Hij wil geen precisie. Dat is precies waar ik ook bang voor ben. De vraag of in de toekomst een concept nodig is, wil ik bezien in het licht van de komende jaren. Ik ben het echter helemaal met hem eens als hij stelt dat het concept in zijn precisie geen gelijkenis moet hebben met de ecologische hoofdstructuur. Bij de ecologische hoofdstructuur is te zien dat de precisie in de begrenzing betekent dat in sommige gevallen bedrijven worden doorsneden. Nu vinden wij dat niet de bedoeling, maar inmiddels kan het niet anders omdat het nu eenmaal vastligt. Ik wijs ook op de problematiek op dit vlak in bepaalde provincies.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik ben mij terdege van het risico bewust. Ik heb aan den lijve ondervonden hoe het gaat met de ecologische hoofdstructuur en hoe waanzinnig de lijnen soms worden getrokken. Dat kan erg contraproductief zijn. Ik betoog dan ook niet dat zoiets tot stand moet worden gebracht. Er moet echter helderheid en duidelijkheid komen voor degenen die moeten investeren om grote stukken grondgebied te verwerven. Als deze mensen niet de zekerheid geboden kan worden dat zij daar nog een generatie kunnen boeren, wordt het heel lastig.

Minister **Veerman**: Dat ben ik geheel met de heer Rabbinge eens. De uitwerking van de Nota Ruimte en de aanpak van de ontwikkelingsplanologie vormen misschien aanleiding om in de toekomst tot een duidelijker aanwijzing over te gaan in gebieden waar de agrarische hoofdfunctie centraal komt of blijft te staan.

Ik kom wat betreft de kennisinfrastructuur graag schriftelijk terug op de IKC's. Ik kan daar nu weinig verstandige dingen over zeggen.

De heer Walsma vraagt zich af op welke wijze wij de interesse voor innovatieve ontwikkelingen breder kunnen activeren. De nota Kiezen voor landbouw is inmiddels toe aan een vierde druk en is reeds in drie talen vertaald. Er bestaat ook in de ons omringende landen grote belangstelling voor de benaderingswijze van de toekomst van de landbouw. Het gaat niet zozeer om de concrete perspectieven voor de sectoren in ons

land. De wijze waarop wij de problematiek van de landbouw benaderen is voor landen waar gedacht wordt in het klassieke kader van het gemeenschappelijk landbouwbeleid echter een openbaring of een ergernis. Het is te hopen dat het laatste overgaat en dat het eerste wint. Wij zullen hier aandacht aan blijven besteden. Er vindt een intensieve discussie plaats over de nota aan keukentafels, binnen landbouworganisaties en in studieclubs. Wij zijn altijd bereid om de nota toe te lichten en om onze rol nader in te vullen en te specificeren. De grote veranderingen kunnen wij niet met een schaarste knippen. Wij kunnen niet precies zeggen hoe het gaat. Wij kunnen slechts stapje voor stapje voortgaan naar de grote, duistere toekomst.

Het honoreren van de groene diensten is lastig omdat de regelgeving tot nu toe stelt dat het moet gaan om verloren gegane opbrengsten of veroorzaakte kosten. Daar bestaat geen apart kader voor. Het moet mede in het licht van de veranderingen rondom het gemeenschappelijk landbouwbeleid leiden tot een tweedeling. Groene diensten zijn overheidsmarktbaar producten, waar maatschappelijke vraag naar is en waaraan een prijs toegekend kan worden. In gebieden waar sprake is van natuurlijke handicaps zal echter een basissteun noodzakelijk blijven, ondanks dat de bedrijven groene en blauwe diensten kunnen verrichten, om de voor de karakteristiek van het landschap noodzakelijke bedrijfsactiviteiten te waarborgen. Die discussie gaat nog komen. Voorlopig gaat het om verloren gegane opbrengsten of veroorzaakte kosten. Ik ben het met de heer Walsma eens dat dit een te beperkt kader is om de groene diensten van de grond te krijgen. Dat is geen reële beloning. Wat wel een reële beloning is, moet gezien worden in de totale discussie over de bijdrage van de landbouw in bepaalde gebieden, concreet in de zin van groene en blauwe diensten en als noodzakelijke vergoeding voor het voortbestaan van bedrijven in het betreffende gebied.

Over de visserij hebben de heer Walsma en ikzelf volstrekt dezelfde opvatting. De controle moet in de andere landen even scherp worden als in Nederland. Daarvoor is nog een hele weg te gaan. Wij spreken de Commissie daar bij voortdurend op aan. Dat kunnen wij alleen met gezag doen als wij de zaak op orde hebben. Daar werken wij aan. Zover zijn wij nog niet. Wij zijn wel verder dan andere landen. Wij moeten ervoor zorgen dat ook vol te houden.

De heer Van Heukelum spreekt over de regelgeving. Dat blijft lastig. Het gevoel daarbij blijft ook lastig. De voorbeelden die hij aanhaalt, zijn mij bekend. Soms denk je: waar is het voor nodig? Vaak heeft krampachtigheid aan de basis heeft

gestaan van regelgeving. Vaak was er na een calamiteit sprake van politieke druk om in één keer ongelofelijk veel te regelen. Men kan de voorbeelden van de calamiteiten bedenken. Die hebben geleid tot een zeer sterke verstrakking van de regels in de horeca of die over opslag van vuurwerk. Wij kennen die afschuwelijke rampen allemaal, inclusief de maatschappelijke consequenties. De roep is dan om alles veel beter te regelen. Nu dient zich de vraag aan of daarbij het goede evenwicht is gevonden. Misschien zijn wij in sommige gevallen wat te ver gegaan. Dit is een heel nuttige discussie. Wij moeten er niet voor terugschrikken om alles in de realiteit van nu nog eens te bezien. Het is allemaal verklaarbaar. Het is echter ook een uitdaging om de zaak aan te pakken.

Ik verwacht net zoals mevrouw Slagter veel van de ontmoetingen met de bewoners van de stad en de bewoners van en deelhebbers aan het platteland. Het zal het departement allerlei materiaal opleveren. Ik stel mij daar veel van voor. Wij kunnen zo kennisnemen van elkaars leefwereld en denkwijze en kunnen er zo voor zorgen dat vernieuwingen worden gedragen en dat er begrip is voor het feit dat een landbouw die noodzakelijk is voor behoud van het landschap niet zonder steun van de overheid kan, ook niet in de toekomst. Daarnaast zijn er echter ook gebieden en vormen van landbouw die die steun kunnen ontberen en vaak ook al ontberen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de tuinbouw en de varkenshouderij. Dit zal een belangrijke opgave zijn, ook in de verhouding tussen landbouw, natuur en landschap, die onlosmakelijke verbinding die ook de reden is dat dit departement nooit mag verdwijnen.

De heer Holdijk heeft gesproken over de regeldruk. Ik zeg het wel eens zo: regels zijn reddingsboeien voor krampachtige mensen, mensen die niet in de vrijheid willen staan van hun eigen verantwoordelijkheid en een regel nodig hebben om zich aan vast te houden en zekerheid te verkrijgen. Daarmee hangen zij de stem van hun geweten en de verantwoordelijkheid voor hun daden op aan een regel en denken zich daarmee verschoond te weten.

Ik zeg het de heer Holdijk graag na: het is een groot goed dat wij zuinig zijn op mensen die voor zichzelf zorgen, maar zij die dit niet kunnen, hebben recht op onze zorg.

De beraadslaging wordt gesloten.

De wetsvoorstellen worden zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: Ik feliciteer de minister hartelijk met dit resultaat. Ik wens hem een goede vlucht toe.

**

Sluiting 18.50 uur.

!Besluiten en ingekomen stukken!

*N

Lijst van besluiten:

De Voorzitter heeft na overleg met het College van Senioren besloten om:

a. de plenaire behandeling van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden op:

11 april 2006

Regels inzake de verstrekking van subsidies door de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties (Wet overige BZK-subsidies) (30197);

Wijziging van de Wet personenvervoer 2000 in verband met de aanbestedingsverplichting in het openbaar vervoer, een daarbij behorend ontheffingenregime en enkele andere wijzigingen (30210);

Intrekking en wijziging van diverse wetten en een besluit op het terrein van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (30444);
30 mei 2006

Wijziging van titel 7.10 (arbeidsovereenkomst) van het Burgerlijk Wetboek met betrekking tot het concurrentiebeding (28167);

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met nieuwe ontwikkelingen in de informatietechnologie (computercriminaliteit II) (26671);

Goedkeuring van het op 23 november 2001 te Boedapest totstandgekomen Verdrag inzake de bestrijding van strafbare feiten verbonden met elektronische netwerken (Trb. 2002, 18) (30036, R1784);

b. het voorbereidend onderzoek van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden door de vaste commissies voor

Justitie

op 11 april 2006:

Implementatie van het kaderbesluit nr. 2004/757/JBZ van de Raad van de Europese Unie van 25 oktober 2004 betreffende de vaststelling van minimumvoorschriften met betrekking tot de bestanddelen van strafbare feiten en met betrekking tot straffen op het gebied van de illegale drugshandel (PbEU L 335) (30339);

Wijziging van de Tijdelijke instellingswet Raad voor strafrechtstoepassing en jeugdbescherming (30161);
Volksgezondheid, Welzijn en Sport
op 11 april 2006:

Wijziging van enige artikelen van de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (specialistenregisters) (30207);

Wijziging van artikel 15 van de Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg in verband met herformulering eisen inzake hernieuwde erkenning als specialist (30443);
Binnenlandse Zaken en de Hoge Colleges van Staat
op 25 april 2006:

Regeling van de tijdelijke vervanging van leden van de Tweede Kamer en Eerste Kamer der Staten-Generaal, de provinciale staten en de gemeenteraden wegens zwangerschap en bevalling of ziekte (30229);
Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening
op 25 april 2006:

Wijziging van de Woningwet en enkele andere wetten (verbetering naleving, handhaafbaarheid en handhaving bouwregelgeving) (29392);
Volksgezondheid, Welzijn en Sport
op 9 mei 2006:

Regels inzake marktordening, doelmatigheid en beheerste kostenontwikkeling op het gebied van de gezondheidszorg (Wet marktordening gezondheidszorg) (30186).

Lijst van ingekomen stukken, met de door de Voorzitter terzake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Wijziging van de Woningwet en enkele andere wetten (verbetering naleving, handhaafbaarheid en handhaving bouwregelgeving) (29392);

Regels over inbewaringneming en instelling van een vordering tot teruggave van cultuurgoederen afkomstig uit een tijdens een gewapend conflict bezet gebied (Wet tot teruggave cultuurgoederen afkomstig uit bezet gebied) (30165);

Regeling van de tijdelijke vervanging van leden van de Tweede Kamer en Eerste Kamer der Staten-Generaal, de provinciale staten en de gemeenteraden wegens zwangerschap en bevalling of ziekte (30229);

Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs inzake vervanging van de basisvorming door een nieuwe regeling voor de onderbouw (regeling onderbouw VO) (30323);

Implementatie van het kaderbesluit nr. 2004/757/JBZ van de Raad van de Europese Unie van 25 oktober 2004 betreffende de vaststelling van minimumvoorschriften met betrekking tot de bestanddelen van strafbare feiten en met betrekking tot straffen op het gebied van de illegale drugshandel (PbEU L 335) (30339);

Uitvoering van verordening (EG) Nr. 1435/2003 van de Raad van de Europese Unie van 22 juli 2003 betreffende het statuut voor een Europese Coöperatieve Vennootschap (SCE) (Uitvoeringswet verordening Europese coöperatieve vennootschap) (30382);

Wijziging van de Wet uitkeringen burgeroorlogsslachtoffers 1940-1945 en de Wet uitkeringen vervolgingsslachtoffers 1940-1945 in verband met de vereenvoudiging van de systematiek toeslag premie ziektekostenverzekering, alsmede tot het aanbrengen van wijzigingen van andere en ondergeschikte aard (30454).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken en de staatssecretaris voor Europese Zaken, ten geleide van de geannoteerde agenda van de Europese Raad welke op 23 en 24 maart 2006 plaatsvond (griffiennr. 134759);

een, van alsvoren, ten geleide van het verslag van de Raad Algemene Zaken en Externe Betrekkingen van 20 en 21 maart 2006 (griffiennr. 134719.01);

een, van alsvoren, ten geleide van het verdrag tussen de Regering van het Koninkrijk der Nederlanden en de Regering van de Republiek Albanië inzake het sub-project pesticidenopslagplaats Bishti i Pallës, Tirana, 24 februari 2006 (griffiennr. 134760);

een, van alsvoren, ten geleide van de goedkeuring van het voornemen tot opzegging van het op 25 juni 1973 te Genève totstandgekomen Verdrag betreffende de sociale gevolgen van nieuwe laad- en losmethoden in de havens (Verdrag nr. 137, aangenomen door de Internationale Arbeidsconferentie in haar achtenvijftigste zitting) (griffiennr. 134749);

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van een overzicht van ontwerpverdragen in voorbereiding, met als peildatum 31 december 2005 (griffiennr. 134776);

een, van alsvoren, inzake het voornemen tot het sluiten van een verdrag met betrekking tot de uitvoering van het raamverdrag inzake technische

samenwerking met Indonesië (Trb. 1964, 43) (griffiennr. 134797);

een, van alsvoren, inzake rapportage over stand van zaken parlementaire goedkeuring verdragen, met als peildatum 1 januari 2006 (griffiennr. 134788);

een, van alsvoren, ten geleide van het verdrag tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Botswana inzake de export en handhaving van socialezekerheidsuitkeringen; Gabarone, 24 februari 2006 (griffiennr. 134790);

een, van alsvoren, ten geleide van het op 10 juni 2005 te Yerevan totstandgekomen verdrag inzake de bevordering en de wederzijdse bescherming van investeringen tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Republiek Armenië (Trb. 2005, 269), alsmede een toelichtende nota bij dit verdrag (griffiennr. 134789);

een, van de staatssecretaris voor Europese Zaken, ten geleide van vijf fiches die werden opgesteld door de Werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake o.a. papierloze omgeving voor douane en bedrijfsleven (griffiennr. 134746);

een, van alsvoren, ten geleide van tien fiches die werden opgesteld door de Werkgroep Beoordeling Nieuwe Commissievoorstellen inzake o.a. westelijke Balkan en inzake internationale registratie van tekeningen of modellen van nijverheid (griffiennr. 134742);

een, van de minister van Justitie, de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, ten geleide van het verslag van de JBZ-Raad van 21 februari 2006 (griffiennr. 134526.02);

een, van de minister van Justitie, ten geleide van de aanwijzing toezeggingen aan getuigen in strafzaken (griffiennr. 134747);

een, van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, ten geleide van het Toezichtsrapport CTIVD inzake het onderzoek van de AIVD naar radicaal dierenrechtenactivisme en links-extremisme (griffiennr. 133959.01);

een, van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, inzake verzoek voortzetting behandeling Kaderwet zbo (25268) (griffiennr. 134775);

een, van de minister van Financiën, ten geleide van de geannoteerde agenda voor de informele Ecofin Raad van 7 en 8 april 2006 (griffiennr. 134786);

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, inzake wijziging van het Bouwbesluit 2003 (wijzigingen in verband met de implementatie van de richtlijn tunnelveiligheid) (griffiennr. 134798);

een, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ten geleide van het ontwerpbesluit tot intrekking van het Besluit KCA-logo (griffiennr. 134779);

een, van de minister van Verkeer en Waterstaat, ten geleide van het Tracébesluit N34/N36 omleiding Ommen (griffiennr. 134758);

een, van alsvoren, ten geleide van het Tracébesluit A4 Burgerveen - Leiden (griffiennr. 134778);

een, van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, inzake voorhangprocedure oprichting stichting Topinstituut Pharma (griffiennr. 134783).

De Voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

3. de volgende geschriften:

een, van burgemeester en wethouders van Lemsterland, ten geleide van een petitie inzake de moeilijke situatie ten gevolge van de lange duur van de asielpcedure in Nederland (griffiennr. 134752);

een, van Stichting Samenwerkingsverband Familierecht te Hoofddorp, inzake wetsvoorstel 29676 (wetsvoorstel Luchtenveld) (griffiennr. 134492.06),

een, van Nederlands Instituut van Psychologen, inzake alsvoren (griffiennr. 134492.05a). Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Justitie;

een, van Onderwijsbond CNV te Zoetermeer, inzake de plenaire behandeling van de begrotingsstaat OCW 2006 (griffiennr. 134756).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Wetenschapsbeleid en Hoger Onderwijs;

een, van fam. Delsink te Ooij, inzake wetsvoorstel 30034 (Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen) (griffiennr. 134793).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid;

een, van R.S. Breeuwer te la Nucia (Spanje), inzake de Zvw (griffiennr. 134493.09);

een, van gedeputeerde staten van provincie Gelderland, inzake effect van de WMO op het collectief vraagafhankelijk vervoer (30131) (griffiennr. 134724.03).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

GECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De Voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.